

MŰHELY

Stendhal: Római séták; Olaszország 1818-ban
• Karátson Endre: Gyerekkorunk otthona II.
Kitalálni egy otthont • Bíró József, Borbély János, Csokonai Attila, Czigány György, Czilczer Olga, Danyi Zoltán, Hárs Ernő, Jász Attila, Meliorisz Béla, Pusztai Zoltán és Varga Mátyás versei • Bálint Péter és Czapáry Veronika prózái • Galgóczi Erzsébet: A főügyész

2007

2

felesége – a mű keletkezésének körülményei és utóélete • Iván Csaba interjúja Borbély Mihállyal • *Búcsú Nagy Gáspártól* – Gülch Csaba, Orosz István, Kerék Imre, Böröndi Lajos, Kucska Ferenc, Pátkai Tivadar, Borbély János, Hanti Kritzsina, Devecseri Zoltán, Kelemen Lajos és Móser Zoltán versei, írásai, fotói • Kecskeméti Kálmán fotói

Tartalom

HÁRS ERNŐ:	Északi fény a Lajta felett.....	3
	Mint házát csiga.....	4

STENDHAL:	Római séták	5
	<i>Az olasz jellem</i> (Désfalvi-Tóth András fordítása)	

„A mi szemünkben a világ alapvetően két, egymástól jól elkülönülő részre osztható: egyfelől az ostobákra és a csalókra, másrészt a sors azon kegyeltjeire, akik nemes lélekkel és némi szellemmel megáldottan látták meg a napvilágot.”

Olaszország 1818-ban (Cseke Ákos fordítása)	
<i>A nők</i>	7
<i>Lelki alkat</i>	9

„Ha egy fiatal francia nővel hoz össze a sors, aki – szegényke – még jó nevelést is kapott, rögtön a szülői házra gondolok, nővéreim neveltetésére, és előre ismerem legmellékesebb gondolatainak is minden árnyalatát. Ezért szeretem olyan nagyon a rossz társaságot, ahol a több a *kiszámíthatatlan*. És, ha jól ismerem magam, ez az a pont, ami révén minden idegszálammal Itália lakosaihoz és dolgaihoz kapcsolódom: *a nők*.”

KARÁTSON ENDRE:	Gyerekkorunk otthona II. Kitalálni egy otthont	10
	<i>29. Nicole amazonkodik. Véd- és dacsövetségben összeköltözünk</i>	10
	<i>30. Étiemble, az én arkangyalom</i>	14

„A házigazdának igen tetszett, hogy egy magyar tárgyú doktori értekezés igazgatása szeszcsempészéssel is jár.”

CZIGÁNY GYÖRGY:	Dal.....	17
VARGA MÁTYÁS:	árnyas sivatag.....	18
MELIORISZ BÉLA:	Csoda	19
	Nincsenek.....	19
	Minek	19
CZILCZER OLGA:	Táncban a fa.....	20
	Fénybogarak a félhomályban.....	20
CSOKONAI ATTILA:	Nagyegyszeregy.....	21
	Költők találkozása	22
BÍRÓ JÓZSEF:	bélyege ... lant.....	23
	... et ... ex tunc	23
	invisible object.....	23
	jég' – karc'	23
	szüntelen – (...)	23
DANYI ZOLTÁN:	Köveket ölel	24
	Kövek éneke	24
	Cím nélkül	24
	Kék ágak.....	24
JÁSZ ATTILA:	XANTUSiana XVII. [1861 NOV 18 – GYŐR].....	25
PUSZTAI ZOLTÁN:	Ujjgyakorlat	26
BORBÉLY JÁNOS:	miről is hallgatunk voltaképpen	27
	nyár esti rövidek	28

BÁLINT PÉTER:	Végbúcsúmat tisztességgel fogadjátok	29
CZAPÁRY VERONIKA:	Rettegés az arctól.....	36
	Rájött, hogy a reggelek	36
	Az elmosódott fehérségben álltal	37

GALGÓCZI ERZSÉBET:	A főügyész felesége – a mű keletkezésének körülményei és utóélete.....	40
	Közreadja: Galgóczi Károlyné	

„Nem sok valósult meg abból, amit abban az időben Kádár ki- meg bejelentett.”

„A tárogatót ne felejtse otthon!” – BORBÉLY MIHÁLLYAL beszélgetett IVÁN CSABA	47
---	----

„Hiszek a zene transzcendens hatásában, mert gyökerei is idenyúlnak. A muzsika több, mint ami hallatszik, s a muzsikusk fontos dolgok közvetítője: a láthatatlan valóságé. Feladata, hogy láttassa az ember szerepét a világ rendjében.”

BÚCSÚ NAGY GÁSPÁRTÓL

GÜLCH CSABA:	Szárnyainkon pusztá dőr	53
	Kegyelem	54
OROSZ ISTVÁN:	Helyzetek más perfectumban.....	55
KERÉK IMRE:	In memoriam Nagy Gáspár.....	56
BÖRÖNDI LAJOS:	dadogás	56
KUCSKA FERENC:	Életem barátja	57
PÁTKAI TIVADAR:	átirat az Anna presszóból.....	59
BORBÉLY JÁNOS:	mindig a véletlen.....	59
HANTI KRISZTINA:	Nagy Gáspárra emlékezvén	60
DEVECSERI ZOLTÁN:	Nagy Gáspárt szólítva.....	61
KELEMEN LAJOS:	„... amiből jöttem, amiből vagyok” – Nagy Gáspár esszéiről	63

SZALAI ZSOLT:	Hála a létezésért (Czigány György: Hála).....	65
KEMSEI ISTVÁN:	Ismert szomorúság (Borbély János: Folytonos alkonyat)	66
KOMÁLOVICS ZOLTÁN:	Az ima lélegző nyelve (Varga Mátyás: a leghosszabb út)	67
JUHÁSZ ATTILA:	Helyzet és közérzet (Meliorisz Béla: Föld és föld között).....	71
TARJÁN TAMÁS:	Kamera, töltőtoll (Csokonai Attila versmozija)	72
G. KOMORÓCZY EMŐKE:	„Ez a világ már aligha lakható...” (Czilczér Olga: Engedelmes planéták)	75
SZEPES ERIKA:	A szenvedés méltósága (Bíró József: Tükörmágia)	78
ÓCSAI ÉVA:	Érzékenyen és részvétellel (Danyi Zoltán: Gyümölcsversek).....	81
THIMÁR ATTILA:	Emlékek feketén, fehérén (Hárs Ernő: Kereszt és koszorú, Búcsú a XX. századtól)	82
FEKETE J. JÓZSEF:	Léttisztaság és Ön(-de/re-)konstrukció (Bálint Péter: Egy kretén vallomása; Tarvágás).	83

KÉPEK: KECSKEMÉTI KÁLMÁN fotói
 MÓSER ZOLTÁN fotói (52.,58.,64. oldal)
 OROSZ ISTVÁN metszete (55. oldal)
 KUCSKA FERENC fotója (57. oldal)

HÁRS ERNŐ

Északi fény a Lajta felett

Minden azon múlik, megértjük-e vajon,
hogy mit üzen a jel,
minthogy az istenek szeretik így közölni
döntésüket a halandó világ
sötétségben bolyongó teremtményeivel.

A Lajta partja mentén vezető esti sétám
felett váratlanul
kigyúlt a koramárciusi ég.
Valami különös, ismeretlen erő
vetítette fölém félelmetes tüzét.
Nem kazal lángja volt, amely az éjszakában
a várható veszélyt sokszorosra nagyítja,
sem a valódi vész gyilkos fenyegetése,
mikor egyszer a közelünkben égő
tölténygyár lőportartálya felé
repült egyre nagyobb sűrűségben a szikra.

Nyomasztó volt a fény, prófétikus erővel
mindent beborító zord figyelmeztetés:
olyasmi vár reánk, ami még soha nem volt,
amit az elemek fenséges jelbeszéde
bír elmondani csak, s amitől az úgymint már
sebekkel teli század
feltartóztatlanul végleg derékbe roppan.

Északi fény terült Európa fölé –
olvashattam a másnap megjelenő lapokban,
s a tizenharmadik márciusi napon
Ausztriát ellenállás nélkül bekebelezte
a „testvéri” Német Birodalom.

Mint házát csiga

Mint házát csiga, cipelem a múltam,
s ahogy a Bourbonok,
nem felejtettem semmit, nem tanultam,
csak kínom ezüst sávját vonszolom
magam után, fáradtan, nyomorultan.

Vágy fog el olykor, hogy kifényesítsem
a terhet, hogy rá büszke is lehessenek,
s a végső döntő inkvizícióra
ne úgy menjek mint bélyeges eretnek.

De számban az emlékek összefolynak,
már nem tudom, mi keserű, mi édes,
egymásba érzem a jót és a rosszat,
félszáz esztendő távolsága szoktat
egy mástörvényű igazságtevéshez.

Ideje volna már, hogy ami annyi
viszontagság közt kérgemmé rakódott,
az örök nap fényébe kiterítsem.
Tapossa össze, ami benne romlott,
s mi érték, vegye magához az Isten.

STENDHAL

Római séták

Az olasz jellem

1828. november 15. – Ma esti hazatérésünket követően a római társadalomban elfoglalt helyünkről kezdtünk beszélgetni. Több római családnál is alkalmunk volt látogatást tenni, akik közeli jó barátként fogadtak bennünket. Tizenöt hónapos itt-tartózkodásunk óta egyetlen más idegennel szemben sem tapasztaltuk a bizalom ilyen fokú megnyilvánulását. Úgy vélem, a római lélek finomságának köszönhetően ismerték fel, hogy valóban jó emberek vagyunk, *senza nessun secondo fine*.¹

Az *I pretendenti delusi* című elragadó *opera buffa* egyik szereplője Vicenzába érkezik, a lakosainak kíváncsiságáról ismert városba. Mikor az utazót arról faggatják, honnan jön hozzájuk, ő ezt válaszolja: *Vengo adesso di Cosmopoli* – Egy valódi kozmopolita áll önök előtt.

Íme a felénk áradó jóindulat általam legfőbbnek tartott oka, mely nem hasonlítható össze az angolok igen sajátos nemzeti öntudatával. A mi szemünkben a világ alapvetően két, egymástól élesen eltérő részre oszlik: egyfelől az ostobákra és a csalókra, másrészt azokra a kiválasztott lényekre, akiket a véletlen nemes lélekkel és némi szellemmel áldott meg. Szülessenek bár Velletriben vagy Saint-Omerben, mi ez utóbbiak honfitársainak érezzük magunkat.

Az olaszok – önmaguk és a világ kárára – kezdik elveszíteni nemzeti vonásaikat. Végtelen tiszteletet éreznek az iránt a megmagyarázhatatlan dolog iránt, ami a *Perzsa levelekben*, a *Candide*-ban és Courier írásaiban lelhető fel, ám bizalmatlanok a Franciaországban kívül született művekkel szemben. Fárasztja őket, ha a társalgás menetét egy külföldi irányítja, ugyanakkor annak lenézésétől félve igyekeznek az ő szája íze szerint részt venni a beszélgetésben. Nemesen tiszta emberek az olaszok, akik minden látszaton felülemelkednek, ám ehhez időre van szükségük. Csak akkor nyílnak meg, miután tökéletesen világossá vált előttük, mi az, ami a társalgás során rossz fényt vethet rájuk. Ami egy francia szemében az emberi kapcsolatok sava-borsa, az valóságos kinszenvedés egy olasz számára. Így van ez a szerelemben is. Míg egy bájos francia hölgyet a tőle elillanni látszó hevület igéz meg, addig egy római hölgy csak felénk reményt táplál a férfi iránt, amíg meg nem győződik arról, hogy a férfi teljes odaadással szereti őt. A színlelés a szerelemben alávaló becstelenség. Mi magunk is többször találkoztunk római körökben hitelüket veszített, máskülönben vonzó, szeretetre méltó és megnyerő férfiakkal. Szemükre azonban érzelmek színlelését vetették olyan hölgyekkel szemben, akik csupán múló vágyat ébresztettek bennük. E férfiak jobb híján vonzó külföldi hölgyeknek udvarolnak, de csak addig, amíg az illető hölgyet föl nem áldozzák – ahogyan az Lady M***-mel is megtörtént – az első, akár csak átlagos megbecsülésnek örvendő római asszonyért, aki képes az illető férfit a társadalmi megbecsülés útjára visszavezetni. A szerelmek itt több évig is eltartanak. Mielőtt Aversában, Veronában és Milánóban a Campan nevéhez fűződő iskolatípus általánossá vált volna a nők oktatásában, Itália az állhatatosság országa volt.

Frédéric szerint a római hölgyek társaságában nincs szükség arra a kezdeti rövid időszakra, mely nálunk a látogatások alkalmával gyakran elengedhetetlen ahhoz, hogy a beszélgetőpartnerek között megtörjön a jég. Az olasz *jólelkűségnek* tudható ez be – mily különös csengésű szó párizsi fül számára! Olasz ember csak különösen fontos ügyekben árnyalja szavait. Consalvi bíboros, a híres diplomata őszintesége szeretetreméltó naivitásba tudott átváltani; hazugsághoz csakis a legszükségesebb esetben folyamodott. Egy francia diplomata szavainak fortélyos árnyalatai kimeríthetetlenek. Franciaországban a beszélgető felek között igazából csak akkor törik meg a jég, amikor mindenki fölmérte az *aznapi* beszélgetés intimitásának fokát. Nekünk úgy tűnt, hogy Rómában soha el nem hangozhat: „Madame *** ma tökéletes beszélgetőtársnak bizonyult.” Ha a szenvedélyek viharait nem számítjuk, Itáliában az emberek akár tíz éven keresztül is ugyanazt az arcukat mutatják a beszélgetéseikben, míg csak össze nem kapnak valamin. „En épp emiatt unnék rá rövid időn belül a római társaságra – kiáltott fel a minket hallgató Paul

¹ Minden hátsó szándéktól mentes.

–, hiszen minden bizalmas viszony szórakoztató és érdekes voltát éppen hogy a mindennapok árnyalatainak, ezek változásainak és változtatásainak köszönheti.”

„Túl sok szenvedély és rögtönzés kap teret a rómaiak kapcsolataiban, még a leghétköznapibb ismerősökkel szemben is – tette hozzá Frédéric –, és ez meggátolja őket abban, hogy kedvüket leljék az árnyalatokkal való játékban. Fel sem ismerik ezeket, és ebből adódik, hogy képtelenek eljutni a szellem olyan fokára, mely felfedi előttük a pillanatot adta lehetőség értékét.”

A társaságon belüli viszonyok naponként változó árnyalatával való törődés nyűgét illetik Rómában a *seccatura* szóval. A *seccatore* az olasz nyelv olyan alapvető kifejezése, mint Figaro *goddam* fordulata: sokszor hallja az ember, és minduntalan erős hangsúlyllyal ejtik. A bosszúság egy Franciaországban viszonylag ritka fokát jelöli, méghozzá azt, amit az ostoba bárdolatlan kelt a szerelemtől hevülő lélekben, kinek merengését vadul megzavarja, csak hogy annak figyelmét egy teljességgel méltatlan dologra terelje. Ez az a lélekállapot, mely a rómaiak gondolkodásmódját csillogóvá és vonzóvá teszi: érveik megformálásában nincs helye annak a könnyedségnek, melynek kizárólagos célja a szellemeskedő és pikáns megjegyzések és utalások megfogalmazása lenne. Érzelmek mélyek és tartósak, elsősorban a megcsalattatások elkerülése végett.

Olasz barátaink kérésére gyakran készítünk számításokat jövőbeni párizsi éves költségeik megállapítására. Minket nemzeti hiúságunk semminek eltítkolására nem készítet. Mi sem nehezebb azonban egy bájos, megjelenésében és fellépésében is természetességet sugárzó római hölgy számára – márpedig ez mindegyikükről elmondható –, mint hogy párizsi ismerőseinek megkülönböztetett figyelemmel fogadott vendége legyen. A közvetlen egyszerűség – amire az előbb utaltam –, a heves mozdulatok, az inkább az arckifejezések útján, mintsem szavakkal megfogalmazott válaszok – kiváltképp, ha mindez elbűvölő szépséggel párosul – közel állnak ahhoz a fellépéshez, amit Párizsban nem néznek jó szemmel. A római nő gesztusai kifejezők és elevenek, foglaljon helyet akár fényben úszó páholyban, akár félhomályba burkolózó szalonban. Hiszen Rómában mindenki ismeri a másikat – mire föl feszélyezné magát az ember? Örökké foglalkoztatja őket valami – akár apró semmiségek –, ugyanakkor mindent elviselhetetlennek találnak, ami feszélyezheti őket.

A párizsi társadalom nőtagjainak túlzott elvárásai és gyakran ellenséges viszonyulása a bájos külföldi hölgyekhez remélhetőleg alkalmat nyújt majd nekünk arra, hogy római barátaink franciaországi tartózkodása során hasznosak legyünk számukra.

Désfalvi-Tóth András fordítása

(Stendhal: Promenades dans Rome, in: Stendhal: *Voyages en Italie*. Paris, Gallimard, 1973. 1048–1051. o.)

Olaszország 1818-ban

A nők

1817. október 24. Milánó. – Ennek a naplónak az első megjelenéséből kimaradt az utazó portréja. A kiadó attól félt, nevetségesnek tűnhet, ha valaki magáról beszél; mára viszont, azt mondják, megváltozott a helyzet.

Az életben szerintem a legrosszabb dolog az unalom. A fejem olyan, mint egy laterna magica: képzeletem örült vagy gyengéd képeivel szórakoztatom magam. Ha negyed-órát egy buta fickó társaságában kell töltenem, a képzeletem azonnal fakó és unalmas képekkel áraszt el.

Az *Állhatatlan*¹ szerint az utazásban az a legszebb, hogy

Sosem látjuk viszont ugyanazt, amit egyszer már láttunk.

Az én állhatatlanságom máshogy működik: ahhoz, hogy egy ország, egy zenemű, egy festmény igazán megtetsszen, kétszer-háromszor is találkoznom kell vele. Utána viszont, a zenemű a századik előadás után, vagy a kép, amikor már harmincadszor látom, és a táj, amit ötször-hatszor átszeltem, nem nyújt semmit a képzeletemnek, sőt: untat.

Világos, hogy engem leginkább a közönséges és a mesterkéltszít. Két dolog irritál: a szabadság hiánya és a pápisták, nézetem szerint ez a kettő minden rossz gyökere.

Az ember a fejébe ültetett törvényeknek és annak az éghajlatnak az eredménye, amit a szívében hordoz. Ha rablók állják utamat vagy puskával lőnek rám, mindig haraggal gondolok a környék kormányzójára és plébánosára. A rabló viszont, ha erélyes, tetszik nekem, mert szórakoztat.

Tizenöt évet töltöttem Párizsban, tehát nyugodtan mondhatom, hogy számomra semmi sem olyan közömbös a világon, mint egy csinos francia nő. A közönségestől és a mesterkéeltségtől való viszolygásom olyan mértékű, hogy néha túlmegyek a közömbös-ségen is.

Ha egy fiatal francia nővel hoz össze a sors, aki – szegényke – még jó nevelést is kapott, rögtön a szülői házra gondolok, nővéreim neveltetésére, és előre ismerem legmellékesebb gondolatainak is minden árnyalatát. Ezért szeretem olyan nagyon a rossz társaságot, ahol több a *kiszámíthatatlan*. És, ha jól ismerem magam, ez az a pont, ami révén minden idegszálammal Itália lakosaihoz és dolgaihoz kapcsolódom: *a nők*.

Micsoda elragadtatást éreztem, amikor rájöttem – anélkül, hogy egy másik utazó értesített volna erről, és elvette volna tőlem a felismerés örömét –, hogy Itáliában épp a jó társaság az, ahol a legtöbb a *kiszámíthatatlan*! Ezeknek az egyedülálló génuszoknak a lehetetlenség és a szerencse hiánya jelenthet egyedül akadályt; és ha vannak még előítéletek, akkor az csak az alsóbb rétegek „kiváltsága”.

Az olasz nők, azzal a tüzes lélekkel, amellyel az ég megáldotta őket, olyan neveltetést kapnak, amelyben egyedül a zenének és a vallásos komédiázásnak van meghatározó szerepe*. A döntő az, hogy végül is bármilyen bűn elkövetése teljes bocsánatot nyer a gyónás által. Az olasz nők látják, hogyan viselkedik anyjuk, aztán megházasodnak, és végre felszabadulnak anyjuk ígája, és ha csinosak, féltékenysége alól. Egy pillantás műve csak, és máris elfelejtették az egész vallást: minden, amit hallottak, nagyszerű, gyermekeknek való dolgok tárházává alakul át.

A nők itt nem élnek együtt; mindegyikük páholya egy-egy kis fejedelmi udvar; mindenki a társaság királynőjének mosolyára vágyik; senki sem akarja elrontani a jövőjét.

Bármilyen bolondságot mondjanak is, egyszerre tízen tulajdonítanak értelmet szavaiknak; a különbség abban van, hogy az egyik udvaronc szellemesebb-e a másikinál. Csak egyetlen dologban nem szabad rosszul nyilatkozniuk; mert nyugodt szívvel mondhatják ugyan délben, hogy éjszaka van, de ha azt állítják, hogy Paër zenéje többet ér, mint Rossinié, tízen emelik fel a szavukat, hogy kigúnyolják őket. Egyébként minden ötlet, minden, a legfurcsábbban megtervezett utazás, és a legbo-

¹ Collin d'Harleville hőse a róla elnevezett darabban.

* Semmi sincs olyan távol egymástól, mint a franciaországi kereszténység és a nápolyi babonáság. Minél felvilágosultabbak, erényesebbek és őszintébbek a papjaink, annál kevésbé lehetnek nálunk példászerűek más népek szokásai. (Stendhal jegyzete)

londosabb szeszély is, amely eszükbe jut, csupa orákulum az ő udvartartásuk előtt.

Nemrég egy nagyon fiatal és csinos bresciani nő hívta ki párbajra a szeretőjét. Elmásított írással írott levelet küldött neki; a férfi, egy katonatiszt, megjelent az adott helyszínen, ahol egy álszakállas csavargó várta két pisztollyal, aki mindenáron meg akart küzdeni vele. Ez az eset, amit véletlenszerűen idézek ezernyi más hasonló közül, semmi ártalmat nem okozott a szép Mariettának; csak még több férfit szerzett neki, akik mind szerették volna feledtetni vele a tiszt hűtlenségét.

Látják, hogy itt minden nőnek megvan a maga viselkedésmódja, a maga gondolkodása, a maga nyelve.

Az egyik páholyt egy egész világ választja el a másiktól, más gondolatok lakják mind-egyiket és mindenhol külön nyelvet beszélnek; ami igazság az egyikben, pusztán álmódzás a másikban; olyan ez, mintha két udvar nagyköveteit látnánk, egy fiatal, harcias hercegét és egy öregedő, de megfontolt uralkodót (Baden és Drezda udvarai 1810-ben).

A nyugalom árca alatt leélt viharos élet *vicendái* (eseményei) alapján itt gyors ítéletet hoznak az olasz nőkről: szabad butaságokat mondaniuk, de nem szabad butaságokat tenniük; minden hibát szigorúan büntetnek a későbbi történések; nálunk a veszély árnyékát megpillantva mindenki bárgyú és mesterkéltnél kezd el viselkedni, itt épp ellenkezőleg.

Az itáliai nők karaktere olyan, hogy az élet minden viszontagságára fel vannak készülve, kivéve az élcelődésre, amit kegyetlenségnek tartanak. Egy férfi sohasem figurázhat ki egy nőt egy másik nő előtt, mert két nő együtt nem viselkedhet máshogy, mint szertartásos udvariassággal. Éppen ezért nem is csipkelődnek egymással. A férfiaknál ugyanúgy megtalálható az élcelődéstől való irtózás: a legkisebb szó, ami csúfolódást hordozhat magában, haragra gerjeszti őket. Ez az a mechanizmus, ami lehetetlenné teszi itt a francia szellem meggyökerezését; az Appenninek előbb változnak síksággá, minthogy ez a fajta szellemesség meghonosodjék Itáliában. A finom és elegáns dicséret csak addig bocsátható meg, amíg szabad kritizálni is közben; hogyan is jöhetne létre itt a társaság intézimnye, ha épp az tiltott, ami a társalgás szépségét adja? Hogyan gyűlhetnének össze az emberek egy jól fűtött, kivilágított, szép szalonban, ha a tréfalkozás bűnnek számít? A jelenlegi olasz szokásoknak és előítéleteknek köszönhetően az itt élő embereknek négy szemközt kell leélniük az életüket.

Ehhez járul még, hogy az udvariasságnak az a formája, amely a másikat előbbre helyezi, mint önmagát, itt legfőljebb *gyengeségnek* számít; nemcsak a szalonokban, hanem a kávéházakban, az előadásokon és egyáltalán minden társasági helyen. Az idegennek itt újra kell értékelnie saját neveltetését, mert minden pillanatban túlságosan udvariasnak tűnik; és ha a legkisebb tréfát megengedi magának egy barátjával szemben, az rögtön azt hiszi, hogy már nem szereti őt.

A férfiaknál éppúgy, mint a nőknél a maga teljes szabadságában bomlanak ki a jellemtulajdonságok, ezért itt sokkal több a zseni és a buta ember, mint másutt. Az ostobák hihetetlenül ostobák tudnak lenni, és minden pillanatban meglepnek azokkal a vonásokkal, amelyek mintegy alátámasztják ítéletünket.

Egy héttel ezelőtt az egyik barátom meglátogatta új ismerősét, meglehetősen szokatlan időben. A hölgy férje két mérföldnyi távolságra volt otthonról, a városon kívülre ment barátaival, ahol pisztollyal lőttek célba; csakhogy esni kezdett, és visszatértek Bresciába. A természeténél fogva igen féltékeny férj egyenesen felesége szobájához siet, kezében a pisztolyokkal. Meglepve látja, hogy az ajtó zárva van, kopogtatni kezd. A hölgy nevetve és énekelve mondja szeretőjének:

– Oh! Itt a férjem! Oh! Itt a férjem!

Azután pedig szalad ajtót nyitni, átöleli férjét, és azt mondja neki:

– Képzeld, itt van Colonna.

– Hol?

– Az ágyam melletti mosdóban.

Erre aztán, kissé szégyenkezve, a szerető is elősompordál. Képzeljék csak maguk elé a helyzetet, az agresszív férjet, kezében a pisztolyokkal és a szeretőt, aki majd elsüllyed szégyenében! Valami tréfával ütötték el a dolgot, ami, gondolom, kissé mesterkéltnél sikerülhetett. Amikor a szerető elhagyja a szobát és már örömmel konstatálja, hogy az előszobában van, a férj határozott hangon visszarendeli; újra végig kell mennie tehát a nagy, sötét szalonokon, amelyek mindegyikét egy-egy gyertya fénye világítja be. A férj azért hívta vissza a szeretőt, hogy átnyújtson neki ajándékkul egy nagyon szép, vadhús tállására szolgáló tálat, amit most hozott a vadásza a vidéki kúriából. Gúnyolódni akart

vele? Ez az, amit a mai napig nem sikerült megfejtenünk. De lám, ez az a férfi, akit bájos idiótának neveznek: és közben figyelünk a szellemes nőkre is mellette!

A nőknek való tetszés kiváltásában a társalgás (a szellem) módszerei meglehetősen másfélék tehát itt, mint nálunk. Két dologban találok csak hasonlóságot, ennek a két dolognak azonban épp az a lényege, hogy örökké másfélék legyenek: ez pedig a szerelem és a képzelet.

Minden férfi, aki világosan és szenvedélyesen mesél el új dolgokat, biztos lehet az olasz nők zajos tetszésnyilvánításában. Mindegy, hogy sírni vagy nevetni készlet: ha a szívre erősen hat, akkor mindenütt szívesen fogadják.

Tartuffe komédiáját éppúgy elmesélhetjük nekik, mint Néró barbárságát, aki Britannicust mérgezte meg, mindez éppúgy kiváltja érdeklődésüket, mintha Murat király haláláról szólna a történet.

A fontos az, hogy világosak legyünk és rendkívül szenvedélyesek.

Mivel az érzékiség sokkal inkább számít, mint a hiúság, mindez tetszést fog aratni, még akkor is, ha nevetségesen vaskos; észreveszik ugyan a dagályosságot, de ez nem számít bűnnek. Most Llorente könyve váltja ki itt a legnagyobb érdeklődést, *A spanyol inkvizíció története*², amely sötét fantáziaképeivel álmatlan éjszakákkal ajándékozza meg őket. Ha ma egy inkvizítor Milánóba érkezne, nem lehetetlen, hogy igen divatos és keresett személyiség volna.

Lelki alkat

A lelki alkat lényege itt, a nőkre nézve, a nagy-nagy *kiszámíthatatlanság* és a *chiaroscuro* (nagy különbség a világos és az árnyékos felületek között); általában pedig a katonás megjelenés; mindenesetre a legkevésbé az, amit a franciák *taláros* megjelenésnek hívnak: fiatal köztisztviselőinknek ez az önmagával elégedett, fontoskodó, pedáns, józan, rendezett kinézete. Ez az, amitől a nők itt a legjobban irtóznak; erre azt mondják, hogy *andeghee. Ferrum amant*. Imádják a bajuszt, főleg Napóleon bajszos katonáit.

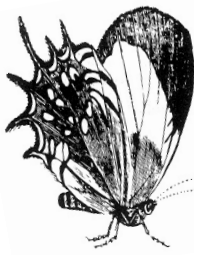
A nők sokkal magasabbrendűek, mint a férfiak. A nők ösztönösen megérik a táj természetes zsenialitását, a férfiakat viszont megrontja a pedánsok hada. A kormány megakadályozza a tehetséges férfiak megszületését és favorizálja, vagy legalábbis nem akadályozza a pedánsok előretartását, akik nagy számban nyüzsögnek mindenütt, és nagyon élvezik azt a helyzetet, hogy a tehetséges embereknek tisztelettel kell viselkedniük velük szemben.

[1818. szeptember 21.]

Cseke Ákos fordítása

(Stendhal: *L'Italie en 1818*, in: *Voyages en Italie*. Paris, Gallimard, 1973. 238–243. o.)

² Stendhal ezekben a napokban olvasta Lodovico di Breme recenzióját Llorente könyvéről a *Conciliatoréban*.

KARÁTSZON ENDRE

Gyerekkorunk otthona

II. Kitalálni egy otthont

29. Nicole amazonkodik. Véd- és dacszövetségben összeköltözünk.

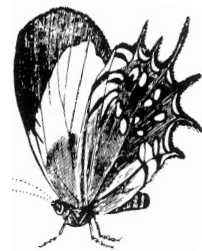
A felfedezés sok mindent megmagyarázott. Addig asztrológiai szempontból őt főleg Nyilasnak láttam, amolyan csillagnéző, moralizáló pedagógusnak, aki elérhetetlen célokat kergetve, megvalósíthatatlan szenvedélyekről álmodva napjait kedveszegetten végzi. Középkori, ezoterikus hagyomány Magyarországot is a Nyilas jegyébe sorolja, melynek Jupiter az uralkodó planétája, jelképe pedig Kheiron, a kentaur, Herkules nevelője, aki az ég felé nyilaz. Ezek a mitológiai jelképek hatalom, tekintély, megbecsülés, bőség igényéről szólnak, másrészt arról a szüntelen vágyakozásról, amely a valóságot csupán az álom távlatában, a délibákkal kiegészítve fogadja el. Kis ország vagyunk, hangzott el a Kádár-időkből, és hangzik mindmáig: ennek a sóhajtó vagy kihívó állításnak azonban kimondatlan része, hogy nagyobbak kellene lennünk. És milyen kentauri esetlenséggel törekszünk az emelkedésre! Nicole-ban nemegyszer Magyarországra ismertem, és Nicole-ra figyelve magyarságtudományi ismeretekre is szert tettem. Jó és rossz értelemben. Az utóbbi kategóriába soroltam a tények világától való elrugaskodásait, s az ebből következő kudarcaikat. Beleértve a kettőnk kudarcát, amelyért nem csak magamat hibáztattam, ha egyáltalán hibáztattam. Mert, gondoltam, elég lett volna az én érzelmi helyzetemet felmérni, némi türelemmel orvosolni. Nem kellett volna ehelyett fellengzős ködképet hajszolni és dúltan rugdalózni a melléfogás miatt. Babits, ki maga is a Nyilas jegyében született, *Mythologia* című, schopenhaueri ihletésű novellájában emlékezetes képet festett a kentaurok eszeveszett tombolásáról.

A helytelenítés miatt egészen elfelejtettem, hogy magam is egy ágaskodó városból – Budapest is Nyilasvárosként szerepel a traktátusokban –, egy a sulykot elvető, nekiszilajodott országból jöttem, és hogy mennyire csodáltam, csodálom a sziklagörgető indulat hősiességét, nemességét, csodatevő képességét. Talán belejátszott ebbe, hogy Nicole-t, aki kicsiny termetére hivatkozva szívesen mutatkozott kényesnek, sebzékenynek, kentauri minőségében csupán póni-kentaurnak észleltem, békés törpének, aki kecsesen kocog és védelemre szorul, s ennek okáért kockázatos kalandok eszébe sem jutnak. Erényes és félnék, férfiaktól tartó lényéről fel sem tételeztem, hogy nekilát vadászni rájuk. Szétköltözésünk után közvetlenül semmiképpen sem. Eleinte telefonkapcsolatban maradtunk, aztán ha közös vidéki vagy külföldi barátaink Párizsban jártak, azok társaságában találkoztunk is, sőt halványan emlékszem, hogy például J.-ék châteauroux-i házába többször leruccantunk, csak éppen külön szobában aludtunk. Beszámolt arról, hogy társasutazásra ment Spanyolországba, a buszban több ismerősre tett szert, sőt

ebbe az új társaságba engem is el akart hívni. Felszabadult amazonnak akart mutatkozni, előttem mindenestre: s ilyen alapon engem ugyanúgy baráti kapcsolatai közé számított, mint bárki más. Hogy mindennek egy része álarc és díszlet, arra abból következtettem, hogy egyszer tetőtől talpig pattanásosan bukkant fel, amit nem fertőzés, hanem nála azelőtt ismeretlen idegesség okozott. Azt gyanítottam, nem nagy szerencsével forgolódik a világban. Hasonló feltételezésre jutottam, amikor – 1967 Húsvétjára – meghívott Megève-be, ahol a villanyművek penziójába édesanyja szerzett neki egy kedvezményes beutalást. Emlékszem a hordó formájú igazgató öblös hangjára: azzal terrorizálta az étkezéseknél késlekedőket, hogy csak az odaüléskor soros fogásokból kapnak, és lecsúsznak visszavonhatatlanul az előzőkről. Szórakoztunk és mérgelődünk a javítóintézeti hangulaton, amely azonban a mi gyerekkorba fogódzkodó játékaikra is emlékeztetett, és közelebb hozott volna bennünket egymáshoz, ha nagy tavaszi sétáink során Nicole nem szónokolt arról, hogy nekem őt újra meg kell hódítanom. Én pedig ettől a kikényszerített romantikától idegenkedtem, fölöslegesnek és nevetségesnek tartottam.

Más szóval ott tartottunk, ahol szétköltözésünk előtt, hiába élveztük együtt a havas hegykoszorú lejtőin az ég mélyseges kék színét, a fenyvesekben a láthatatlan madarak hangos hancúrozását, az olvadó hótól felduzzadt patakok zubogását – és hiába tudtuk, hogy együtt élvezzük igazán. Kicsit sajnálkozva tértünk vissza Párizsba, és mégis meggyőződve, hogy külön könnyebben boldogulunk. Ugyanez a helyzet ismétlődött nyáron, a spanyol tengerparton, ahová barátok társaságában mentünk. Kevesebbet voltunk így négy szemközt, viszont mások előtt, eukaliptuszok és pálmák, kaktuszok és oleanderek egzotikumában ugyanazokat a nyilatkozatokat hallottam a szenvedélyről. Mikor a Megève környéki magaslatokat másztuk, Rochebrune-t, a Jaillet-t, a Mont d'Arbois-t a Mont-Blanc tőzsomszédságában, mikor Miami Playa körül Tarragonától Tortosáig az akkor még spanyol nyelvű tájakat jártuk, sorra véve a kis kikötőket, Salou-t, Cambrils-t, Hospitalet del Infant-ot, Ametla del Mar-t, melyekben a halászok acetilén lámpással csóditették a halakat hálójukba, és bekalandoztuk a szomszédos sierrát is hajtúkanárokon, akkor még nem is sejtettem, hogy hosszú évtizedek karácsonyi és nyári vakációinak visszatérő díszleteivel ismerkedem. Nicole juttatott el ezekre a helyekre, ahogy Párizsban is első lakásunkba, de a hatvanas évek második felében ez a teletelés, ez a nyaralás esetlegesnek rémlett, mert otthonunkat továbbra is szétilátnak tudtuk. Én a faun hívására figyeltem, Nicole pedig nem csak beszélt a szenvedélyről, kereste is abban élete értelmét.

A szenvedély kimondva, leírva csupán egy szó: olyan heves érzést jelöl, amely tömérdekféleképpen nyilvánul

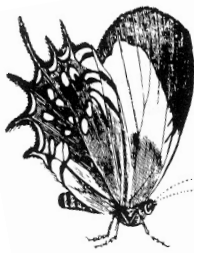

hat meg, egyéneként is más meg más tartalommal. Hogy pontosan Nicole mit értett rajta és hogyan akarta megélni, arról azon kívül, hogy ezt az érzést nem a jelenlétemben tombolta ki, azért sem számolhatok be kimerítően, mert a téma elől rendszeresen elmenekültem. Erősen szerettem őt, de ezt az érzést a játékos költészet hangulata uralta, viharzó áriák nem harsogtak belé, önkívületi epokedések távol álltak tőle. Ő pedig ilyesmiről képzelődött, illetve ilyesmire utaló fennkölt nyelvezetben nyilatkozott, a sokszázados francia hagyomány fogalomkészletéből és szókincséből merítve, amely szintén a költészet birodalmához tartozott. Persze ott az ormok magasztos sugárzásához közel, s távolabb a játékosan bizsergő lankáktól. Illetve nem tartotta lehetetlennek az élcelődő gyengédséget sem, ha ez egyértelműen az izzásig hevített szívtől kapott igazolást és bármikor át is engedte helyét e magas hőfok megnyilatkozásainak. Elvont képzetekről nyilatkozott persze, ha nyilatkozott, nekem pedig eszembe sem jutott, hogy a kijelentések valóságos személyekre és helyzetekre is vonatkozhatnak. Otthonról hozta a titkolódzást, szabályos álarcot öltött magára, nehogy szülei kilelessék hajadoni érdeklődését a fiúk iránt. Akad olyan nő, ritkán ugyan, akivel – akárcsak évődve – lehet nem csupán arról biggyeszteni, hogy Margit vagy Éva siralmas vakarcsok, híján minden szexepílnék, hanem megbeszélni azt is, hogy Jolán fara jó, és nem rossz Anna melle sem. Nicole előtt még Margit és Éva hiánycikkeit sem lehetett említeni. Epésen igényelte, hogy hagyjam abba. Nyhe üldözési mániának tulajdonítottam a tabut, és tudtam, ha megkérdőjelezem – jóhiszeműen ráadásul, elvégre ő tetszetősen el volt látva azzal, amivel Margit és Éva nem –, akkor ő engem csapodársággal vádol a számára kizárólagos érvényű monogámia nevében. Görcsösen erényesnek tartottam, és persze leesett az állam, amikor hírért vettem vadászkalandjainak.

Azért hallottam róluk egy-kettőre, mert Nicole viszonylag szűk körben mozgott, s néhány kivételtől eltekintve ismerőseimet, barátaimat, sőt rokonaimat célozta meg. Levelet írt nekik, felhívta őket. Hogy ő most szabad, van-e kedvük? Egyik normalien barátom, aki a Quartier Latin-ban lakott, maga mesélte, hogy rövid telefonbeszélgetésük után alig félórával, vagyis feltehetően taxival már ott termett nála. Utólag mindketten azt említették, hogy az este nem tartozott az emlékezetesek közé. Mármint minőségben, mert egyébként nem felejtették el, hogy mi volt a baj. A filosz szerint Nicole nem volt valami felszabadult, Nicole szerint a filosz émelyítő pacsulit preckelt magára, amitől felfordult a gyomra, de ha már ott volt nála, mégpedig saját kezdeményezésére, nem hagyhatta faképnél – modortalanság lett volna. Egy másik évfolyamtársam bevallása szerint megszeppent, mikor Nicole azzal csöngetett be hozzá, hogy szenvedélyre ittasan érkezik. Pláne, hogy az én feleségem várja el ezt tőle. Megnyugtattam, külön élünk, Nicole azt tesz, amit akar, illetve, ami jól esik. Azért amikor családom egyik tagját szemelte ki magának, nejem kikérte véleményemet, hogy mitévő legyen, elvégre csábító, hogy az illető Nyugat-Németországban tartózkodik éppen, vagyis Párizsból aránylag egyszerűen, vízum nélkül hozzáférhető helyen. Bátorítottam, menjen csak, nem ajánlatos elszalasztani a kedvező alkalmat. Még a menetrendet is tanulmányoztam vele.

Emlékszem egy beszélgetésre, amelyre egy Saint Germain des Prés-i kávéház teraszán került sor azzal a barátommal, akinek kezéről lecsaptam temperamentumosan frigid barátnöjt. Ő indítványozta a találkozást, én pedig azt hittem, e nehéz életű teremtet fogja visszakövetelni tőlem. Meg akartam lepni azzal, hogy ellenkezés helyett készségesen visszaszolgáltatom az eltulajdonított személyt, elnézést kérve azért, hogy rám vonatkozó ajánlatát nem háritottam el erélyesen a kezdet kezdetén. Mire ő tudatta, az érdekelttől hallott már arról, hogy köztünk nem minden fenékig tejfel, ám igazán azzal akar meglepetést szerezni, hogy ő most Nicole-lal létesített kapcsolatot, oda is költözött hozzá, van-e ellene kifogásom? Nevettem a helycserén, mondtam, zenét kellene hozzá szerezni, ő azonban szabadkozott: egyelőre ideiglenes az ottlakás, még be sem jelentkezett. Biztosítottam, hogy áldásom rájuk, de aztán felvetődött bennem a kérdés, vajon azért hangsúlyozza, hogy a viszony nem végleges, hogy engem kíméljen a váratlan kitúrásért, vagy diplomatikusan tájékozódni óhajt szándékaimról az ügy egészét illetően. És hirtelen felébredt bennem a gyanú, vajon nem a kielégítetlen hárfás mesterkedik a háttérben. Hogy pedig most én szerezzek meglepetést, kemény prédikációba fogtam. Érezze magát barátom otthon az én hajdani lakásomban, használja egészséggel a fürdőszobát, a dolgozószobát, az ebédlőasztalt, az ágyat, benne nejemet, olvassa érdeklődéssel az átmenetileg még ott levő könyveimet, de nehogy észébe jusson bolondját jártni Nicole-lal, aki roppant sebezhető, mert ő az én védencem, és bármi baja történik, azt nagyon rossz néven veszem. Ha pedig vissza akar térni eredeti barátnöjéhez, ám tegye, módjában áll az elsőbbség jogán, és nekem ez esetben egy szavam sem lehet, csak idejében mondja meg. Barátom elég hökkenten hallgatott, majd biztosított, hogy jól megvan ő Nicole-lal, csak azért említette az ideiglenes otlétet, mert a legígéretebb kapcsolatnak is szüksége van próbaidőre.

Voltaképpen attól a fájdalomtól akartam megvédeni Nicole-t, amelyet pár évvel azelőtt én okoztam neki. Nem mondom, hogy árulásommal, mert nem tekintettem annak, de habozásommal mindenképpen. Ekkor kezdtem el töprengeni azon, voltaképpen minek is tulajdonítható az én őrangvyszerepem. Egyfajta szülői törődés kialakult bennem kevésse ismerkedésünk idején, már a Sorbonne-on, mikor észrevettem, hol gátlásos, hol ügyetlen, hol mindkettő egyszerre. Nem tudtam még a nárcisztikus okokról, csak azt éreztem, hogy ahol ő gyenge, ott gyakran tudok neki segíteni, ahol pedig megpróbálnak visszaélni vértelenségével, ott olykor eredményesen tudok beavatkozni. Lovagi szolgálatnak fogtam fel, hogy a határidő utolsó napján sorban álljak a Tanulmányi Osztályon, mert ő elfelejtette a beiratkozást, egyszer még egy minisztériumi hölgytől, bizonyos Madame Martitól, aki sokat és áldozatosan foglalkozott a magyar diákokkal, közbenjárást kértem a rektornál, mert az elmulasztott agregációs beiratkozást másképpen nem lehetett elintézni, formába ráztam a szakdolgozatát, és több olyan szemtelen alakot nyomtam a víz alá, aki a Bullier-uszodában a fejről le akarta tépni tarkabarka fürdősapkáját. Durr, egy nagy bőrkesztyűs pofont kapott az a hórihorgas, tehénlepény ábrázatú paraztlegény is, aki a megéve-i korcsolyapályán

Nicole pomponos, kötött sapkáját akarta elorozni. Pszichológus erre azt mondaná, szükségem volt az ő gyengeségére, hogy erősnek érezzem magam. Igazságot tartalmaz az ilyen megjegyzés, de nem a teljeset. Akadtak nekem is gyengeségeim, melyeket ő vett védőszárnya alá. Hiszen én mégis csak egy idegen világban csetletem-botlottam, amelyben például a Magyarországon – akkor? – megszokott, nyilvános öklözés fasiszta megnyilvánulásnak számított, s amelyben a beszéd meg a viselkedés stílári értékeihez csak hozzávetőlegesen konyítottam. Nicole-tól tanultam meg, mi a pusztai udvariasság azokban a dicséretekben, amelyeket franciatudásoméért kaptam, s ő mutatta meg, mi mindent kell helyesbíteni, gyomlálni és átcsoportosítani nyelvhasználatomban, hogy mondanivalómnak legalább a felét képes legyek kifejezni úgy, ahogy szeretném.

Szóval, nekem meg ő volt az őrangyalom, amire, ha füstölögtem balkezességén, mosolyogva emlékeztetett: jól jön, ha van mellettünk egy nálunk kisebb valaki... Idézte továbbá Giulietta Masinát, aki Fellini *La Strada*jában mondja, hogy egy parányi borsószem is lehet hasznos. Szemét is olyan nagyra nyitotta, amikor egyszer egy kávéházban találkoztunk – talán éppen valamelyik értekezéséből hozott vissza egy lektorált fejezetet –, teljesen berekedve érkeztem, elgárgyulva a náthától, ő pedig előhalászott kis táskájából két szem Asprót, s átnyújtotta, akár a jó tündér egy mesebeli patikareklámban. Ettől a rózsaszínű, nájlonpapírba csomagolt s akkor még közkedvelt aszpirin terméktől varázslatosan megkönnyebbültem. Azóta is elevenen él bennem a jelenet. Érthető hát, hogy vigyáztam elhagyott nejemre, mint a szemem fényére, még akkor is, amikor mindketten másokkal barátkoztunk.

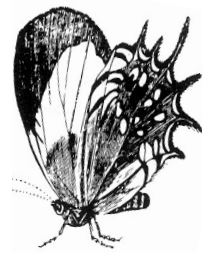
Egyébként az ő barátkozásaiban is volt valami imponáló. Amíg együtt éltünk, nem tételeztem fel, hogy ez a kis élőlény – ugratásból így is elneveztem – jobbára suta és színre védtelesebb, mint a fal mellett surranó rágcsálók, csak úgy kikezd mindenféle hímeikkel. Rájuk tör, parolázik, hahotázik, ágyukba búj – ki látott ilyet. Eszembe jutott mondásainak magyar változata: kicsi a bors, de erős. Mielőtt felfedeztem, hogy Vénusza és Marsa neki is a Skorpió jegyében kapja színezetét, meglepett vonulásának végtelensége, s a mindent vagy semmit követelésének ádáz képzeletvilága. A gondolatait mardosó rőt lángok, a fölőlegessé váló erény boszorkányszombatos megtiprása, seprűvégre tűzése. Valami ilyesmit tételeztem fel mindenesetre – a ténylegesen megnyilvánuló bátorsága pedig lenyűgözött. Nem félt sebektől, csapdától, nem félt saját árnyékától, pedig csibeként igényelt helyet szárnyam alatt. Honnan szerezte mindehhez az erőt? Valamit mondhat erről emlékem a görög Kikládokra induló hajóról. Kora hajnalban kellett beszállni, más rakodás miatt azonban még sokáig vesztegeltünk. Mi erre befeküdtünk a kabinba. Már a tengeren jártunk, mikor kinyitottam szememet, és észrevettem egy zöldellő szigetszerűséget. Kiszaladtam fényképezni. Egyszer csak Nicole hangját hallom. Áruló. Dörömbölt a hátamon mérgesen amiatt, hogy kimarad a látványból. Nem akartalak felébreszteni, olyan jól aludtál. „Pip aussi”, jelentette ki öntudatosan, szakszervezeti követelésként, szóval, hogy ő is itt van, nem lehet kisémmizni, képes ő is arra, amire én. Olykor

versengés is lett az egyenlősdiből, s azt hiszem, az ő nagy kirohanásához a férfivilágba szintén az szolgáltatott rugót, hogy ő is leány a fedélzeten, ha már én legénykedem a gáton.

Akkori eszemmel nagyjából úgy fordítottam ezt az igényt, hogy ő is felnőtt, noha gyerekként kezeltem nem egyszer. Gyanítottam nemkülönb, hogy persze, nagy nőnek is akar látszani a hódolók szemében, sőt olyannyira kíván bizonyítani, hogy egyszerre több barátot is tart. Teljes tudatában vagyok annak, hogy sok férfi, mondhatnám a legtöbb férfi, ekkora ledérség láttán ügyvédhez sietne válópert indítani. Én azonban szórakoztam nejem „kicsapongásain”. Jogosnak is tartottam őket, természetesen. Erkölcsi felfogásom szerint, ha a férfinak szabad, a nőnek sem tilos. Főleg azonban, a kettőnk sajátos kapcsolatának szempontjából házastársi cselekedeteink egymás számára nem ugyanannyit nyomtak a latban, mint más pároknál általában. Az ő is felnőtt-ből a gyerek követelése hallatszott fülemben. S ezt egyfajta új játéknak fogtam fel, s ebből a nem hétköznapi szemléletről azt a rendhagyó tanulságot vontam le, hogy a szóban forgó felnőttétek tekintetében bizonyára hasznosak lesznek a kalandjai. Csak tanuljon ez a többsincs, szerezzen tapasztalatokat: ha fejlődőképes, könnyebben áll meg majd a maga lábán, kevésbé kell aggódni érte. Bizonyos elégtétellel láttam aztán a Sorbonne díszes Louis Liard-termében, nagydoktori védésem után a felső padsorokban kivirágozva, felszabadultan hosszú hajat lengetve, az imént említett barátom társaságában.

Hosszú haja még megvolt, pár hónappal később azonban teljesen elkámpicsorodva láttam viszont. Barátunk faképnél hagyta. Egy délelőtt, mikor Nicole a gimnáziumban tanított, elszelelt motyóstól. A hárfás, akitől én léptem le, telefonon, éjjel is, öngyilkossággal fenyegetőzött náluk. Nicole ezeknek a nem lojális büntudatkeltéseknek tulajdonította a katasztrófát. Roppantul oda volt, egyszerre boldogtalan és dühös. Elvégre a vetélytársnő győzött. Én is felindultam a védencemet ért, méltatlan bánásmódon. Egy egész estén át bosszúterveket főztünk. Még az is szóba került, hogy Nicole halálhírét fogom költeni a méltatlan szökevény előtt, hadd rendüljön meg, és nézzen úgy a tükörbe, mint egy gonosztevő. Ördögök voltunk így együtt, és a bosszúkedvtől ittasan élesítettük szigonyunkat a pokol különbejárátú kinzókamrájában. Gyerekkorunk otthonában rögtönöztünk teljesen spontánul, s bár Nicole ugyanúgy tudta, mint én, hogy az egész csak eső után köpönyeg, a játéktól valamennyire felvidult. Mindketten éreztük, mással ilyen ellentámadásokat kiagyalni ennyire magától értetődően nemigen tudnánk, titokzatos erő köti meg köztünk a véd- és dacsövetséget.

Elég az hozzá, ami másokat elválasztott volna, az bennünket közelebb hozott egymáshoz. Utolsó lökést maga a végzet adta, ha lehet ilyen fellengzősen fogalmaznom. 1969 nyarán ugyan mindketten mentünk még a magunk útjára. Engem három hónapos várakoztatás után beeresztettek Magyarországra, ő pedig, férfikíséretben, elvonult Törökországba. Nyugtalanul érkezett vissza. Igaz, bejárta Isztanbult, Ankarát, Kappadóciát, szép útról számolhatott be, csak éppen egy hajókiránduláson, a korlátot kihajolva, napszemüvegét a tengerbe ejtette, s a vakító verőfény szemét a továbbiakban megviselte. Amióta nagyapja meg-

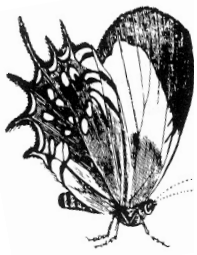
vakult, rettegett attól, hogy hasonló sorsra jut, különösen, hogy most baljós nyílállásokat érzett koponyájában. Szem-
orvosa a Salpêtrière-kórházba küldte. A röntgen valamit
jelzett az agyvelőben – rőtön benn tartották. Én állítot-
tam össze egy szatyrot a legszükségesebbekből és vittem
be a kórterembe, ahol talán húszan is feküdtek. Kiment
a mellékhelyiségbe, s ahogy jött vissza kedvenc, világos-
kék hálókabátjában, alig észrevehető mosollyal és szelíd
belenyugvással, elállt a lélegzetem. Nem mondom azt,
amit az *Érzelmek iskolájában* a Madame Arnoux-t meg-
pillantó Frédéric Moreau-val mondat Flaubert narrátora
– látomás jelent meg szemem előtt. Irodalmi fogás lenne
az ilyen idézgetés, holott bennem a legsajátabb rádöbbe-
nés zajlott. Teljesen magától értetődő, hogy őt szeretem,
mi ketten összetartozunk, az elmúlt öt év zűrzavara ezt
erősíti meg. Vittem volna ki magammal, feledve a kórha-
zi körülményeket, melyekre az egyik ápolónő emlékezte-
tett, elküldve engem, mert ő viszi magával Nicole-t újabb
vizsgálatra, s amire visszajönnek, addigra le fog járni a
látogatási idő. Tekintetemen követtem, ahogy a nővér
kivezeti, azután távoztam, s a kora őszi fák alatt a parkban
váratlanul ideges zokogás fogott el. Olyasfajta, mint ami-
lyen apámé volt, amikor hírül adta öcsém halálát.

A fejfájdalmakat előidézhető okok között szerepelt az
agydagana is. Hiába örvendett kiváló hírnévnek Aboulker
professzor, akinek az osztályára Nicole került, az orvosi
technika az idő tájt éppen csak ismerkedett az informati-
kai forradalommal. Mágneses rezonancia és CT helyett a
kivizsgálást az előző kor módszereire bízták: gázt nyom-
tak a gerinccsatornán át fel az agyvelőbe. Valami miatt
érezstelenítést sem lehetett alkalmazni, vagy legalábbis a
kínok részleges enyhítésére kerülhetett csak sor. Nicole-t
iszonyatosan meggyötörték, ő azonban önuralommal szá-
molt be minderről. Tárgyilagosan csupán a környezetéről
nem tudott szólni, főleg az éjszakai hangzavarra panaszkod-
ott: a frissen operáltak nyögtek, haldoklók ziháltak, más
betegek hisztérikusan reagáltak erre, a beavatkozó ápolók
szentségeltek. Én akkor kezdtem utazni a clermont-fer-
rand-i egyetemre, hetente két napra, a többin, látogatási
időben ott ültem a betegágy mellett, hallgatva a napi meg-
próbáltatásokat, melyeket Nicole igyekezett humorosan
felidézni, már amennyire az ilyesmi lehetséges. Azért
húzódott a benntartás, mert a professzor határozatot emle-
getett és nem tudta, kell-e operálni vagy sem. Három hét
múltán kiderült, már semmi baja. Parányi érpattanásról
volt csupán szó, s a vérömlés, mely a fájdalmat okozta,
közben felszívódott. Simán meggyógyult volna akkor is,
ha nem fekszik be a kórházba, nem nyomják fel agyába
a gázt, nem hallgatja a lékelt fejűek jajveszékelését, a hal-
doklók hörgését.

Kicsit kesernyésen nevetgélünk a tanulságon: akkor
gyógyítanak meg az orvosok, ha amúgy egészségesek
vagyunk. Kettőnk életében viszont fordulatot hozott a kór-
házi viszontagság. Megbizonyosodtam arról, ami nem egy
novellából mélylélektanilag kirajzolódott, hogy Nicole
személye szorosan kapcsolódik bennem öcsém emlék-
hez, megtesztíti a gyerekkort, amelyet Gyuri halálával
elvesztettem. Jelképesen ő az a baba, akivel, mihelyt meg-
született, együtt fényképeztek, akinek örülnöm kellett,
holott elsőszülöttként bizonyára szívesen visszaküldtem
volna oda, ahonnan jött (csak hároméves koromban még

nem tudtam az odavezető nyílást megnevezni),
akit védelmezni kellett és tilos volt bánta-
nom, akivel jóban-rosszban össze kellett tarta-
nom és mindent megosztanom. Ez az átfedés,
az ő személyére szabott vérfertőző és pedofil
hajlandósággal igazából bármikor, bármilyen körülmé-
nyek között szabadon hagyta a hozzám visszavezető utat
Nicole számára, és az éppen soron levő nehézségek elhá-
rítását varázslatosan megkönnyítette. Hétköznapi nyelven
kifejezve, miután hol átestem, hol átgázoltam egy sereg
kapcsolaton, beláttam, hogy mindeneket mérlegre téve
Nicole-lal élhetek a legderűsebben, s alkati igényeim sze-
rint a legszerencsésebben.

Ugyanerre, ugyanakkor velem kapcsolatban ő is
rájött. Persze részben más színezetű indokkal. Ha
nem tévedek, ő az én kitartó kórházi látogatásaimat, kiál-
lásomat mellette veszteséges szerelmi kísérletében, báto-
rításaimat szenvedélyre vadászásaiban az adok-veszek
szempontjából egyre magasabbra értékelte – mert hogy
ilyenformán „ő is”. Azt hiszem, bár erről akkor nem
beszéltünk elmélyültebben, a nárcizmus szempontja is
sokat nyomott a latban: alkatilag igényelte, hogy szere-
tő, sőt csodáló tekintetek központjában éljen, állandóan,
ha lehetséges, márpedig, ha szert is tett ilyen nézésekre,
nem sikerült ezeket tartósabban megőrizni. Az ilyen
magára figyelgetési vágy visszamegy a kisgyerekkorra,
amikor a csöppség minden szir-szart odavisz a parkban
az őt imádó szüleinek, hogy nézzék őt, nézzék a szir-
szart, legyenek oda a csodálattól. Magam is rikoltoztam
a jégpályán, anyu, nézz, és fuldokoltam a felháborodás-
tól, mikor nem nézett, hanem, mondjuk, egy barátnőjé-
vel fecsegett. Mint egykét, Nicole-t vagy hozzászoktat-
ták a szüntelen, optikai pólyázáshoz, vagy pedig, elvá-
ráshoz képest, nem teljesítettek kielégítően, elég az
hozzá, hogy sosem volt elege belőle, illetve sosem volt
biztos benne, hogy abban, amit kap, nem bújik-e meg
valami rosszallás is. Egyre többet panaszkodott anyjá-
ra, aki sokat és kíméletlenül kritizálta, ő pedig rettegett
attól, hogy nem tud anyja követeléseinek megfelelni.
A szenvedélyes szerelmet azért kereste, ahogy sokan
mások is, mert abban, az elkerülhetetlen féltékenysé-
gen kívül, a szerető fenntartás nélküli imádó: kritikai
érezkét elaltatja, vagy legalábbis takaréklángra csavarja
a belső gerjedelem. Ennyire világosan akkor még nem
elemeztem az ő mozgatórugóit, de azt észrevettem, sőt
futólag tréfálkoztunk is rajta, hogy én úgy próbálom őt
ráncba szedni, pontosabban, hogy ő úgy érzi magát,
amikor én igyekszem őt ráncba szedni, mint amikor az
anya regulázta őt. Igen ám, de a rossz mamáé mellett a
jó mama tulajdonságait sem nélkülöztem, erről bizonyo-
sodott meg ismét, amikor senki sem állt ki úgy mellette,
senki sem törődött vele olyan hatékonyan és kitartóan,
mint én. A kisiskolásba vésődött imágó sosem egyértel-
mű. Lázadni lehet, sőt természetes ellene, nélküle élni
bajos. Nicole számot vetett ezzel, akárcsak én. Summa
summárum, a karácsonyi szünetet megint együtt töl-
töttük Megève-ben. Nemsokára föladtam a padlásszo-
bát, az avenue de Ségur-ról visszaköltöztem a 24. rue
Eugène Carrière-be, mivel pedig sokasodó könyveim
ide alig fértek már be, áttelepedtünk a szomszédos, tága-
sabb 21. rue Vauvenargues-i lakásba.

30. Étiemble, az én arkangyalom

Mert most már nekem is volt karácsonyi szünetem. És hozzá: állásom. Ugyanis október óta elkezdtem egyetemi pályafutásomat docensként a clermont-ferrand-i bölcsészkaron. Nicole harmincegyedik évében járt, én a harminchatodikat töltöttem be. Az utcáról a hetedik emeleti lakásba liftezve úgy éreztem, hazamegyek. De otthon voltam-e mindezzel együtt a világban? Mármint a mások társalmában: a kosztolányis kérdés az én esetemben erre mindenképpen vonatkozott. S igazából először akkor tettem fel magamnak a kérdést, amikor a boulevard Gergoviaról beléptem a modernista egyetemi épület aulájába. S ugyanerre visszahangzott Reverseau nevű, hellenista kollégám kérdése, mikor két héttel később ugyanott meghívtam három előadásra az én komparatista agregációs programom keretében, mely az ógörög tragédiáirók változatait volt hivatva néhány huszadik századiéval egybevetni. Azt dadogtam, hogy én majd O'Neill és Giraudoux darabjaival foglalkozom részletesen, de mivel csak tíz napja értesültem arról, hogy nekem kell ezen a kásahegyen átrágnom magam, szeretném, legalábbis, amíg én fel tudok készülni rendszeren, ha ő, a szakember vezetné be a hallgatókat, akik ugye mind diplomás bölcsészek, Aiszhülosz, Szophoklész és Euripidész világába. Nem is mondtam végig, amikor a szigorú, oroszánfejű ember rám mordult: „Elnézést, ön tanár vagy diák?” A jeleneten rágódva eszembe jutott, milyen vastagon léptem be 1954-ben a New York-palotába, ahol ideiglenesen a legszerényebb kézirat-előkészítői teendőket kellett ellátnom, mégpedig háromesztendős megfélemlítettség után. És mégis...

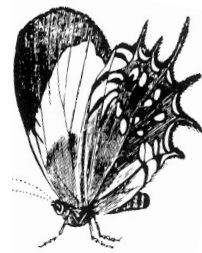
Tanszékvezetőként érkeztem, nagydoktorként profeszori kinevezésemre vártam, harminchat éves korban mindez különleges teljesítménynek számított a normálienek között is, és nemsokára alkalmam nyílt megfigyelni, mekkora mellénnyel foglalják el katedrájukat hasonló korú francia kollégák, és mennyire érzetik, hogy ők az uborkafa tetején trónolnak, míg a ki nem választottak az alsóbb indákba csimpaszkodva araszolnak fölfelé siralmasan. Csak hát én egész másképpen csöppentem ide, más vonatkozási pontokkal. Számomra az egyetem kapuja valami véglegesre nyílt egy hosszú, tizenhárom évig tartó átmeneti állapot, átmeneti azonosság után. Tudatom ez idő során egy kiváltságosan függő helyzetben levő kívülálló volt. A nancy-i kaszárnyától La Verrière-en, az Ecole Normale Supérieure-ön, a Sorbonne-on át a Centre Nationale de la Recherche Scientifique kutatói posztjáig többnyire külön beosztáshoz jutottam, mint a külföldön bölcész érdeklődéssel induló kor- és honfitársaim legtöbbje. Némi irigység is körülvett ezért, mármint magyar részről. Ugyanezt nem mondhatom el a bennszülöttek részéről. Ők kivételeztek velem, mert megvolt rá a módjuk. Segítettek, ahogy a biztonságos helyzetben levő jobb sorsúak felkarolják az érdekes rászorulókat. Aki be érdekes pénz és jóindulatot befektetni, mert idővel megtéríti, talán többszörösen is. Hogy majd tolmácsként segíték megoldani a menekültek adminisztrálását; hogy majd általuk képzett tanárként terjesztem a francia kultú-

rát, lehetőleg a határokon túl, esetleg még a hazámban is, ha netalán egyszer felszabadul valami általuk egyébként nem támogatott csoda segítségével; hogy majd kutatóként munkáimmal kiterjesszem a francia tudomány vizsgálódási lehetőségét egy jóformán ismeretlen irodalomra, vagyis szolgáljam a francia szellem, a francia dicsvágy egyetemességre való törekvését. A francia köztársaság is a Mérleg jegyében született: ez az adok-veszek felfogás nem volt ellenemre.

Témavezető professzorom, Étiemble valóságos hőskölteményként élte meg ezt a kapcsolatot. Kevés embert becsteltem le szeretettel nagyra, ő egyike volt e keveseknek. Háromszor írtam róla, tagja voltam a háromtagú bizottságnak, mely emlékkönyvét szerkesztette, én búcsúztattam, mikor a Sorbonne-ról nyugdíjba ment, és rengeteget tanultam tőle, szóval túl sok mondanivalóm is lenne reá vonatkozóan. Úgy hiszem, az emberben, a tudósban, az intellektuelben minden szervesen összefügg, de mivel itt egy magyar menekült és a befogadó intézmények kapcsolatát idézem fel, a gazdag egyéniségből most csak a pártfogóról szólok, a többit hagyom az irodalmi otthonnak szentelendő fejezetre. 1958-ban ismertem meg, a komparatista szakon, ahol nagyelőadásában (*L'Orient philosophique*) arról sziporkázott, hogy a Felvilágosodás antiklerikális filozófusai hogyan használták fel és forgatták ki a kínai műveltséget, amely a Mennyei Birodalmat tanulmányozó jezsuita misszionáriusok útján jutott el hozzájuk. Gyergyai Albert ajánlott be hozzá, nyilván ennek köszönhettem, hogy a tanév elején meghívott munkatársnőjéhez, Yassu Gauclère-hez.⁹ Megtiszteltetésnek vehettem aztán, de egyúttal próbatételnek is, hogy rám bízott egy szemináriumi elemzést Gide *Prométhée mal enchainé* c. parodikus Prométheusz-témafeldolgozásáról. Nagy cédulázással, lámpalázzal készültem; a hallgatóság, mely elvben Étiemble előadására jött, lelkesen megtapsolt. A tanév végi kollokviumon az egész évfolyamból a legjobb helyezést kaptam. Ebben a kozmopolita stúdióban úgy mozogtam, mint hal a vízben, és különben is, gondoltam, ez a mindenkitől független szabadgondolkodó az én emberem. Elmentem hozzá, hogy nála szeretnék nagydoktori értekezést írni. Témaként Anatole France írásait, s ezeknek angol-francia-német-magyar fogadtatását javasoltam, de a sasorrú mesternek valami tágasabb kellett, s az kérdezte, mekkora keletje volt a magyar lírában a francia szimbolizmusnak, én meg fellelkesültem, hogy keletje annak a *Nyugat*ban, mármint e folyóirat költőinél volt, s az általuk is képviselt radikális mozgalom új korszakot nyitott az irodalom, sőt az ország életében. Meg is állapodtunk: szerinte a kutatásra szükség volt, mert hiányt fog pótolni a francia irodalomtudományban, szerintem pedig szükség volt rá, mert jól emlékeztem, mennyire fanyalgott a révaista kultúrpolitika a nyugatos költők szimbolista rokonszenvéen, mennyire igyekezett az egész kérdést szőnyeg alá seperi.

Lelekesen körbejártam a párizsi könyvtárakat: beme-rszkedtem a Magyar Intézetbe, feltúrtam a *Langues O'* s a *Bibliothèque Nationale* katalógusait, és láttam, hogy a *Nyugat* teljes sorozatát hiába keresem, s a témámhoz szükséges magyar nyelvű szakirodalomnak is csak tíz-tizenöt

⁹ Yassu Gauclère (1907–1961) írónővel névházasságot kötött, hogy megmentse a Pétain-kormány idején a zsidóüldözéstől.

százalékát találom meg. Lógó orral visszatértem a komparatista tanszék fürdőszobájába, s bizalommal feltártam a Mesternek szorult helyzetemet. Elmondtam, hogy az algériai háborút elkerülendő, nem akarom egyelőre felvenni a francia állampolgárságot, ezt helyeselte. Elmondtam, hogy a British Museumban kutathatnék eredményesebben. Ezt is helyeselte. Elmondtam, hogy angolai tartózkodásomat nem tudom, miből fedezhetem, s azt sem tudom, hogy visszatértem után franciaországi tartózkodásomat fedezhetem-e valamiből. Feltártam továbbá, hogy megpróbáltam az UNESCO-tól támogatást kapni, de nem adtak, mert nem vagyok magyar illetőségű, és feltártam, hogy a Közoktatásügyi Minisztériumban megpróbáltam tanári állásért folyamodni, de kidobtak, mert nem vagyok francia állampolgár. Ettől gondolkodóba esett. Nagy, kerek feje hatalmas teret foglalt el a kis irodában. S e nagy fejből hirtelen átkok szálltak a francia korlátozottságra, provincializmusra, mely fajankóinak útját egyengeti, és elzárja az utat azok elől, akik az országra dicsőséget hozhatnak. Mit lehetett erre mondani az én helyzetemben? Nem is várta, hogy hozzászóljak. Márpedig maga össze fogja hozni ezt az értekezést, jelentette ki egyszemélyes nagyhatalomként. Menjen el Londonba, írjon meg egy hosszabb fejezetet s egy alapos tervezetet hozzá, ezt beadja a CNRS-be,¹⁰ oda felvesznek idegeneket is. A többi az én dolgom. S ettől a perctől kezdve ott állt mögöttem kivont arkangyali töltőtollal, mellyel fāradhatatlanul ontotta ajánlóleveleit ösztöndíjért, a kutatói állásért, az ottani előmenetelért, a francia állampolgárságért, a 68-as felfordulásban a doktori védés soron kívüli megszervezéséért. Ő beszélt rá az amerikanista Roddier professzort, hogy elfogadja Edgar Allan Poe és a Nyugat íróinak kapcsolatairól szóló ún. „kiegészítő tézisem” vezetését, s amikor Roddier meghalt, ő intézte el, hogy Sauvageot vehesse át a szerepét. Ő hozott össze Marcel Bataillonnal, a Collège de France tanárával, a *Revue de Littérature Comparée* főszerkesztőjével, ő egyengette utamat a *Société Française de Littérature Comparée*-hoz s ennek kongresszusaihoz, végül pedig ennek minősítő bizottságához, amelynek hozzájárulása nélkül nem lehetett egyetemi állásra pályázni.

Voltaképpen egész pályaválasztásom általa dőlt el, hogy a komparatista „céh” befogadott. Ugyanis a nagydoktori, „*summa cum laude*”¹¹ teljesítménnyel a kutatóintézetben is kaphattam volna előléptetéssel járó, végleges állást. Csakhogy akkor én már négy éve egyedül éltem, bezárva egy olyan témába, amelyről Franciaországban egyetlen kutatóval sem tudtam érdemben beszélgetni, vitázni. Még a saját témavezetőmmel sem, mert ő ugyan Rimbaud-szakértő volt, tájékozott a szimbolista poétikában is, a magyar századelő irodalmi és társadalmi viharairól viszont az én fejezeteimből értesült. Mert azokat azért írtam, egyre klausztrófóbiásabban. Ő csak vitt szárazon és vízen, mint Szent Kristóf az arra érdemes kisdedet, és tömérdek munkája, elkötelezettsége mellett még arra is szakított időt, hogy társadalmi lényként számon tartson, meghívjon fogadásra,

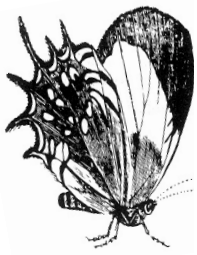
ebédre, vacsorára – egyszer például egy budapesti konferenciáról megtérve, melynek alkalmával szüleimet is felkereste, nála vendégeskedtünk Nicole-lal. A háziasszonyi szerepet új felesége, Jeannine Kohn töltötte be, az asztalnál még a *France Observateur* nevű baloldali politikai és kulturális hetilap egyik kritikusa ült. A desszertnél Étiemble hirtelen előhúzta bőröndjét, kiszedett belőle egy üveg barackot, melyet Gyergyai küldött, s egy kötegni füzetlapot, melyre apám jegyzetelt ki (Xerox akkor még nem volt) hosszú passzusokat a *Hébtől*, a *Holnapból*, a *Budapesti Szemléből*, mert 1962–63 táján pálinkát és kézi másolású könyvtári anyagot „disszidenseknek” ajánlatos volt csempészárúként eljuttatni, nehogy a cenzúra vagy a vám elkoぼzza.¹² A házigazdának igen tetszett, hogy egy magyar tárgyú doktori értekezés igazgatása szeszcsempészéssel is jár. Hosszabb listát állíthatnék össze azokból a meghívásokból, melyeket mint az ő doktorandusa kaptam előadásokra, kerekasztalokra, bankettre, még egy lyoni borkóstoló ceremóniára is, a Gallimard-nál az ő könyveinek bemutatójára. Mikor Gyergyai Párizsban járt – egyszer ő hívta meg a Sorbonne-ra három előadás megtartására –, vele együtt mindig a *Balzar* vendéglőben traktált; emlékszem egy londoni reggelire, melyre a Francia Akadémiai Házba hívtak meg, emlékszem egy elzászi vendéglőre a Boul’Mich-en, ahol a Gewurtztraminertől kivirágzó kedvében azt mesélte, istenes beszédű professzortársa hogyan tette rá kezét egy helyre kis könyvespolcra, amelyet a tanszék azért vásárolt, hogy az *Encyclopaedia Britannicát* helyezze el rajta, és ugyanez a kenetes férfiú hogyan szervezett meg egy francia komparatista küldöttség számára vasúti utazást Torinóba, melyen valamennyi professzortársa másodosztályon kuporgott, míg ő első osztályú kupéban terpeszkedett.

Szóval védelmezett, kényeztetett, tartotta bennem a lelket. És nem szólt bele sosem a munkámba. Témavezetése abból állt, hogy évente egyszer elvittem neki a felgyülemlett munkát, amit ő kitarásomat dicsérve átvett, máskülönben nem akart sem nézetet, sem módszert rám erőltetni, úgy kezelt, mint egy vele egyenértékű, sőt a maga területén tudósabb partnert. Egyik előadásán bejelentette, hogy eligazítóra jöjjenek el a doktorandusok a könyvtárterembe. Elmentem én is. Mikor meglátott, hevesen kitessékelt: nekem a kisujjamban vannak ezek a kérdések, ne vesztegessen az időmet olyasmire, amire csak ezeknek a „kis hülyéknek” van szüksége. Ahogy elnéztem, ezek a „kis hülyék” jórészt franciák voltak. Ők egyáltalán nem élveztek egyenjogúságot, megkülönböztetést még kevésbé. Méltatlanságukat, ha nem is vágta a képükbe, de érezte viselkedésével, nem is szólva arról, hogy hajcsárolta, s amennyire tehetette, ki is zsákmányolta őket. Egy lille-i kollégám, aki azokban az években volt tanársegédje, amikor én a kutatóintézetben viszonylagos arany szabadságnak örvendtem, elmondta, hogy napszámában kellett a Mester által íratott dolgozatokat javítani, s ezekért külön kibumlizni hozzá Saint-Cloud-i lakásába: egyszer a fürdőkádban ülve adta át a paksamétát zavartan köhécselő alattvalójának.

¹⁰ *Centre National de la Recherche Scientifique* = országos francia tudományos kutatóközpont.

¹¹ *Mention très honorable, avec les félicitations du jury.*

¹² Hadd említsem itt hálával magyarországi barátaimat, Kiss Sándort, Nagy Gézá, Rába Györgyöt, Réz Pált, Somló Verát, akik éveken át áldozatosan cipelték nekem az antikváriumi könyveket.

Elgondolkoztam persze a megkülönböztetett bánásmódon. Láttam, hogy több külföldit is pártol, spanyolt, dél-amerikai, afrikait; ázsiait, csupa olyanokat, akiknek az országukra telepedett diktatúrával gyűlt meg a bajuk. Ez a magatartás beleillett a franciák nagylelkűség- (*générosité*) eszményképebe. Nem annyira vendégszeretetről van szó, mint inkább a gyengébbek, az üldözöttek megsegítéséről. Felkarolta hát a magamfajta politikai menekültet. De miért bánt mostohán a honfitársaival, akik nemegyszer meg is orroltak a ridegebb bánásmód miatt? Nem tettem fel neki a kérdést; közvetve az írásaiból, előadásaiból szűrtem le a megfigyelést, hogy itt egy ritkább, ám éppúgy jellegzetes francia törekvés nyilvánul meg, melynek gyökerei a XVIII. századba nyúlnak vissza. Ahogy az enciklopédista filozófusok az öt világrész tudásanyagát zsúfolták lexikonjuk köteteibe, Étiemble, aki a XX. században akarta a felvilágosult gondolkodó hivatását betölteni, szintén az obskurantizmusnak üzent hadat az emberi szellem felszabadítása céljából. Rabszolgaság ugyan már nem létezett, viszont elnyomás akadt bőven elnyomó bizonyosságok nevében, melyek ellen a meggyőződés, szokások, gyakorlatok viszonylagosságokhoz vezető, nemzetközi szembesítése eredményes fegyvernek tetszett. Étiemble, a nyelvész, a komparatista irodalmár ebben a távlatban az áldozatok közé besorolta az ún. „kis” nyelveket, a félreismert irodalmakat. Ha egész pontosan kívánok fogalmazni, azt kell mondanom, hogy enciklopédista ismeretvágyra oktattot, a kultúrák sokféleségére, azzal az eltökélt szándékkal, hogy a sokféleség felismerése elvezet a kultúrák egyenlőségének elismeréséhez. Olyan enciklopédista akart ő lenni, aki a francia forradalomból született köztársaság hármasszámú eszményét, a szabadság, egyenlőség, testvériség üdvözlő tanári irodalompolitikájában, s ennek nevében tör pácát mindazok felett is, akikre a vonakodás, az arisztokratikus lenézés, az ideál meg nem értésének és szabotálásának gyanúja hárul. Márpedig honfitársai, az ő érzése szerint, egyre hajlamosabbak megfélekedni arról a humanista hitvallásról, amelyet Montesquieu fogalmazott meg, s amelyet Étiemble egyetemi körökben nagy port felverő esszéjében, a *Comparaison n'est pas raison*¹³ előszavában követendő példaként idézett: „Ha tudnék olyasvalamiről, ami számomra hasznos, de ártalmas a családomnak, kivetném a gondolataimból. Ha tudnék olyasvalamiről, ami hasznos a családomnak, de nem hasznos a hazámnak, igyekeznék elfeledni. Ha tudnék olyasvalamit, ami hasznos a hazámnak, de ártalmas Európának, vagy hasznos Európának, de ártalmas az emberiségnek, azt bűnös dolognak tartanám”.¹⁴ Ezzel a mércével mérve még a francia komparatista oktatási szemléletet is köldöknézőnek, sőt sovínisztának minősítette, mivel annak előírásai a kutatás és az oktatás középpontjába a francia irodalmat állították. Innen fakadt bizalmatlansága is mindazok iránt, akik a francia okta-

tási rendszerből kerültek a francia egyetemre: már elültették gondolkodásukban a „szüklátókörség” csiráit! Sokan tartottak is számonkérő székétől, és még az a három tekintélyes kollégája, akikkel nyugdíjba vonulásakor a *Festschrift*et szerkesztettük, mindig engem küldött a telefonhoz, mikor a „*père fouettard*”¹⁵ véleményét kellett valamiben kikérni. Rettegtek attól, hogy akaratlanul megsértik a szent elveket, s akkor jön a haddelhadd.

Ők is tudták, a látszat ellenére, Étiemble ellen nem lehet a franciaellenesség vádját emelni. Tudták, hogy egy eszményi haza nevében ostorozza a reá méltatlanokat. Magyar viszonylatban nagy haragjait Adyéhoz lehet hasonlítani, akinél megtaláljuk az elnyomott nemzetiségekkel való párbeszéd igényét is. Étiemble ezt az igényt világméretűre akarta kiterjeszteni, és hát elég szónoklat hangzik el a franciák részéről hazájuk egyetemes küldetéséről, úgyhogy nyilvánosan belekötni senkinek sem lett volna ajánlatos, a támadók könnyen öngólt rúgtak volna a köztársasági retorika szempontjából.¹⁶ Ami engem illet, mélylélektani szempontból még azt is megfigyeltem: valamennyi „kis” nyelv és félreismert irodalom alkalmat szolgáltatott arra, hogy nevében a „planetáris” komparatista a provincializmusától megtisztított, a felvilágosodás fényében tündöklő anyaország anyanyelvének és irodalmának tegyen szerelmi vallomást.¹⁷

Közel tíz évig szemlélője és a kutatóintézetben nyolc évig hasznélvezője voltam ennek a szenvedélynek. Állásom a CNRS-ben szabadság szempontjából olyan biztonságérzetet nyújthatott volna, mint Ábrahám kebele, csak éppen ezt a keblet ideiglenesnek kellett tudnom szerződéses jellege miatt. Tavaszkonként hosszabításért kellett folyamodnom egy általam ismeretlen összetételű tudományos bizottsághoz, mely témavezetőm jelentése alapján döntött. Étiemble mindig a legjobbakat írta rólam, hangoztatva azonban, hogy egyetemi ellenei ott gáncsolják, ahol lehet, szóval a jövő szempontjából semmi sem biztos. Amikor pedig nagydoktorként jó útra kerültem a véglegesítéshez, már torkig voltam az elszigeteltséggel. Közösségre vágytam, beszédre, párbeszédre, amire az egyetem nyújt lehetőséget. S amilyen gyorsan csak lehet. Elmondtam már, milyen megfontolással tértem ki a magyar irodalom oktatása elől. Helyemben egy francia kapva kapott volna a Sorbonne docensi állásán, mert neki nem számított volna Magyarország politikai helyzete. Nekem számított. Egy évfolyamtársam az Ecole-ból, aki XVI. századi irodalmat tanított Orléans-ban, barátian felajánlotta, hogy kinevezet az ottani egyetemre, azzal a feladattal, hogy megszervezem az ott még nem létező összehasonlító tanszékét. Érkezett egy ajánlat Clermont-Ferrand-ból, ahol nem fenyegetett akkora adminisztrációs megterhelés, mert ott már működött ilyen tanszék – oda fejest ugrottam, noha négyszáz-hús kilométeres utazásokkal járt az ingázás.

(Értesítjük olvasóinkat, hogy Karátson Endre önéletrajzi prózájának első két kötete Otthonok címmel megjelenik a Könyvhétén.)

¹³ Étiemble: *Comparaison n'est pas raison, la crise de la Littérature Comparée*, Párizs, Gallimard, 1963.

¹⁴ *Si je savais quelque chose qui me fût utile et qui fût préjudiciable à ma famille, je le rejetterais de mon esprit. Si je savais quelque chose utile à ma famille et qui ne le fût pas à ma patrie, je chercherais à l'oublier. Si je savais quelque chose utile à ma patrie, et qui fût préjudiciable à l'Europe, ou bien qui fût utile à l'Europe et préjudiciable au genre humain, je le regarderai comme un crime.*

¹⁵ Krampusz – még itt is a krampusz, csak éppen számomra ő itt a jóságos és igazságos Mikulás szerepét játszotta.

¹⁶ Csak a kulisszák mögött morogtak. Egyszer például telefonon arról értesítettem Jacques Robichez-t, hogy az ünnepi kötetben közreműködésre felkért tananarive-i kollégán, bizonyos Ramiamanana asszony valószínűleg nem tudja határidőre szállítani tanulmányát. Mire Robichez úr azt felelte, fűtül ő arra, hogy Ramiamanana asszony nem lesz benne a kötetben, ő azt fájjalja, hogy Madagaszkár nincs már benne a francia birodalomban.

¹⁷ André Karátson: „Étiemble et les langues”, in *Le mythe d'Étiemble*, Párizs, Didier Érudition, 1979, 123–132.

CZIGÁNY GYÖRGY

Dal

Nyáj, tenger vándorol s hány
hullám izgatja álmunk! –
ütem: teremtő botrány.
Időnk végére állunk.

Itt kerubok kerengnek.
Pusztulásunkat őrzik.
Túlélni ezt a percet.
Gyilkos következőt is.

Mennyből kitört darabbal
áld s nem hiheted mégse.
Holtakban megfogant dal.
Életünk adjuk érte.

VARGA MÁTYÁS

árnyas sivatag

in memoriam galina usztvolszkaja

most ne. mondtad. és letetted a telefont. pedig a hang még hasonlított. vagy éppen az idegensége miatt. – mégsem. – nem érsz rá. mondtad határozottan. *most* nem. – mintha tartottál volna. attól hogy lásd, mennyire megöregedett. a betegségektől is. amik biztosan. – hirtelen. szinte gondolkozás nélkül. mondtad, hogy nem. aztán hosszan. mintha fáradtan. vagy sokkal távolabb. és csak óvatosan vissza. vissza az ernyedt csendből. egészen. – míg a kiabálás. odalentről. a nyitott ablakon. ami talán már régóta. a szűk utcából. fel a negyedikig. – vagy inkább üvöltés. ahogy ketten szemközt. (az ablakból jól látod.) a kapualjban. ketten ököllel a harmadikat. előbb neki a falnak. aztán a sakktáblás cementlapon. az meg csak üvölt. rekedten. hosszan. nem üt vissza. összekuporodva. félti az arcát. néha vinnyog. aztán újra üvölt. valami folyik belőle. nem vér. valami átlátszó. – ahogy becsukod az ablakot. egyikük. mint amikor egy műszer villan. fel a negyedikig. – és mintha semmi. pedig azt hitted, hogy most már. hogy így. – de átjön az üvegen. a falon is. egyre beljebb. ahogy hátrálsz. az üres lakásban. jön. egészen a fürdőszobáig: ahol gyorsan. az ajtót magadra. – és sietve. hogy legalább a víz. vagy tenyeredben a domború. – de ott előbb. száraz sűgás a csapból. csend. végül nem indul el. csak a hörgés.

MELIORISZ BÉLA

Csoda

én sem voltam ismerős itt
sok éve mégis megszállottan kóborolva
már magam sem tudom
mit s miért keresgélek
mi lehet az a fontos
hogy közben mindazt
amit magammal hoztam
egyszerűen elosztogattam

mert ma sem értek jól mindent
még mindig csak töröm az itteniek nyelvét
bár meghallgat olykor egy-egy ismeretlen

azt hiszem csoda
hogyan bolondok bolondja nem lettem

Nincsenek

nincsenek részvényeim
nincs bankbetétem házam
viszont sikerült néhány
egyszerű szót tartalékolnom
a nehezebb napokra
mikor üldögélek majdan
a rozzant tolószékben
remegő fejjel az öregotthon
teraszáról bámészkodva
mikor a szárnyas idő hirtelen elterül
bár lehet akkor már senkit sem érdekel
mit akarok mondani

Minek

szavakba rejtselek?
de minek a rejtjelek
ha titkunkat végül
majd senki sem fejt meg

CZILCZER OLGA

Táncban a fa

ringatja ágát, mely mint egy Foucault-inga. Az ág meg az innen láthatatlan madarat. Az ágaközök beüvegezve. A délután berregéssel és violákkal telített. Láthatod, fordul.

A fényképezőgép kattánása persze, hamar megállít forgást, dobbanást, megdönt tudományt.

A hermetikusan záró burkolatok fölszakadtával mind kilehelik lelkük, mely mintha egyetlen anyagból teremtett volna, anya, a locsolónak használt fajanszkancsó, apa, a kismotor.

Szét- és aláhullnak szürkébe kényszerített színeikben. Fölserkennek-e még? Mindenki azt várja, hogy valaki, talán te, talán én, újabb forgásra lódítsa az elnehezült földkoronát.

Fénybogarok a félhomályban

Nem titkolódzom. Nem teszem jeligés takarékkönyvbe fillé-reimet. Ha négy van belőlük, egyszerűen a sarokba gurítom a mindennapra való. A hármat, a kettőt a hátam mögé dobom.

Ha a sarkokat napjával fogyasztom is, ha korgó gyomorral arra várok, hogy egy pénz tán gyökeret ver, kikel, se adom fel. Életelvem az egyenes beszéd. Kitartok nyíltságom mellett, őszinte leszek még ellenséggel is, aki bottal közelít, mintha csak dióim akarná leverni, s mintha csak karjaim szabadítására. Vagy aki a folton folt platánnal téveszt össze, amikor kiterítem elé lapjaimat, meg sem várva az ősziót. Én megmondom, meg én! Odamondom. Abrakadabra. Ettől aztán meghököl. Már nem akarja a javaimat.

Hallga! Fénybogarok motoznak a félhomályban. A terített avarból meg csak olvasni kell.

CSOKONAI ATTILA¹
*Nagyegyszeregy*²

*Előhang*³

*A folyóparton szájában fűszállal heverésző gondolkodó
A számítógépe előtt ülő tudóst arra inti:
„A természet fantasztikus gyorsan működik s azonkívül a
Szabályokat is pontosabban ismeri, mint mi.”*

Egyszer egy – igazi – tudós rémálomból ébredt
Reszkető ujjakkal letörölte a verítéket homlokáról
S megpróbálta felidézni mert a képek már hulltak szét:
MINDENT TUDOTT az égadta e világon mindent
Agyában ott a magyarázat kezében meg a világgéplet
Az Univerzum Elmélete⁴ a tökéletes egyenletrendszer
És az is biztos volt – az álomban – hogy nincs tévedés
Ám a Végső Igazság által fölöslegessé válik minden tudós
És isten ügyse vele az összes akadémia és a tudomány
Fölöslegessé válik elmélet filozófia maga a gondolkodás
(Nagy Sándor is sírt mert nem maradt számára újabb
Meghódítandó világ – juthatott volna eszébe a legenda)
Amikor kábulata véget ért a fürdőszobába ment hólyagját
Kiürítette fogat mosott jó hideg vízben megmosdott majd
Felöltözött s mivel már tavaszodott könnyű felöltőben
Indult el az egyetem felé szokásos útvonalán s gyalog
(„Legalább Wittgensteinnek⁵ se kell forognia sírjában”)
Már nyugodt volt derűs a langyos levegőtől ám egyúttal
Figyelmetlen is s így belebotlott az útszegélyről letörött
Jókora kődarabba felszisszent a váratlan fájdalomtól
De pár pillanat múlva másik cipője orrát nem kímélve
Nagyot rúgott bele – mintha csak a Bölcsék Köve volna⁶
S felkacagott: Ha úgy volna is! a Multiverzummal mi lesz

Utóhang két tételben:

Zárt idővekben a Föld és az Alpha Centauri között
Természetesen egyfajta időhídon a féreglyukon⁷ át
Igen-igen olyan kicsi zöld emberke forma
Hogy sehol a Földön nem lenni nyomát
Na ja visszatért mielőtt elindult volna

Hit, tér, idő

Milyen jó hogy kevés a galaxis meg a csillag
Nem fékezi le a gravitáció az örök tágulást
Ez az elgondolás nem mondható negatívnak
De 5 húrelméltre⁸ tapint rá hirtelen Tamás

¹ Csokonai Attila (Kisbajom, 1951. jan. 12., KMIK, ÚMIL, KK 2006, MIÉ 2005) költői neve.

² Az egyszeregy az 1-től 10-ig vagy 100-ig terjedő számok szorzatai, ill. az ezeket sorrendben tartalmazó táblázat.

³ Stanislaw Lem? Richard Feynman? Francis Jacob? Jay Gould? Yves Allégre? John R. Searle? John és Mary Gribbin? Richard Dawkins? Lynn Margulis? Susan A. Greenfield? Richard Leakey? Bertényi Iván? Francis Crick? Vekerdi László?

⁴ Theory of Everything (TOE). Majdnem ilyen pl. Démokritosz atomelmélete, a Laplace-féle determinizmus, a szuperhúr-elmélet.

⁵ Ludwig Wittgenstein kételkedett abban, hogy egy egyesített elméletben meg lehet ragadni a valóság lényegét.

⁶ Ez egy gömb, amivel Isten (mégiscsak) kockázik. (Lásd még 7. sz. jegyz.)

⁷ A téridő két távolosó területét köti össze rövid, pl. negyvenezer helyett pár millió kilométeres úttal. (Paul Davies: Hogyan építsünk időgépet?)

⁸ A húrelméletről lásd Hubert Mania: Isten mégis kockázik. Stephen Hawking. Bp., 2006.

Költők találkozása:

2. József Attila

A kis utcába¹ befordultak Bálint Györgyék
Mögöttük Miklós a gyönyörű szőke Fannival
Mondják nem volt akkor sem úri környék²
– A harmadikon? – Lift nincs. – Annyi baj!

Függőfolyosóról nyílik a keskeny konyha viseli
A kommunista tündér szorgos keze nyomát
Ez ama külvárosi „konyhánk” mely „homállal teli”
S pár(t)történeti leckét ad korokon át

A házigazda in medias res beszélni kezd
Hangja mély és kellemes sokan följegyezték
Felolvasott ő is a rádióban de egyetlen viaszlemezt
Nem találni tőle – Citromos tea illata lengi be az estét

Körülülük az impozáns asztalt³ rajta könyv kézirat
Az irodalom derűjére vágynak és mivel fiatalok
Kézbe veszik a friss Valóságot⁴ de már érzik vad
Koruk haladékát tizenkét év s mindhárom férfi halott

Hálóját az este már fölemelte a mellékudvarból
„Dolgozni csak pontosan, szépen” – de az idillből mára elég
Zsenitudat és féltékenység dül a költőkben ez így van jól
De mint a Sarló és Kalapács⁵ lecsap a Szegedi Új Nemzedék⁶

A Dunánál a legszebb verset – *Elégia Hazám Eszmélet* –
Harmincnyolcig még Attila írja de Szárszó és Abda
Közt Miklós az ódát eklogát hexametert végül Veszprémet
Elhagyva üres marad az írka utolsó pár lapja⁷

Mondd Miklós mért kedvelted a szektás Juditot
S Te Attila Radnótit miért nem tartottad többre
Vagyok ami vagyok mondá a Sors s rátok zúdított
Olyan hírnevet hogy lett kettőtöknek hét⁸ sírgödre

Ui.
Állítólag most egy szegény nő lakik abban a lakásban
Mit tesz isten három aprócska gyermekkel
Mindent elkövetek hogy azt a szoba-konyhát lássam
S enyém legyen ám ahhoz előbb a lottón nyernem kell⁹

Bp. 2006. október 15.

¹ A Székely Bertalan utcáról van szó, itt lakott, a 27. sz. alatt Szántó Judit szoba-konyhás lakásában (III. 47.) J. A. Egyelőre nem jelzi emléktábla.

² A környék ma sajátos arculatot mutat kopott és felújított, sőt újonnan épült lakóházaival, kis- és nagykereskedésével, állandóan profilt váltó boltocskáival, szépségszalonjaival.

³ Etustól kapták.

⁴ A Valóság c. lap 1932 nyarán jelent meg J. A. és Fejtő Ferenc szerkesztésében. Ebben szerepelt J. A. Egyéniség és valóság c. írása, Radnóti Emlékezz, Hiroshi! c. verse, Bálint György Három magyar darabról c. bírálata. Úgy képzeltem, a lap megjelenését megünnepelték. A filológusok megerősítik vagy megcáfolják eme látomásomat.

⁵ Ebben írták le, hogy J. A. szociálfasiszta.

⁶ Ez a szélsőjobb lap Radnótit támadta meg.

⁷ „A kertészről vett”, húsz, kockás lapot tartalmazó írka az Avala 5 feliratot viselte, benne Radnóti legutolsó versei, többek közt a Levél a hitveshez, Hetedik ekloga, Erőltetett menet, Razglednicák. Pontosán 6 lap és 1 oldal maradt üresen benne.

⁸ J. A. sírhelyei: Szárszói temető, Fiumei úti temető, uo. Munkásmozgalmi parcella, családi sírbolt. Radnótié: tömegsír, győri zsidó temető, Kerepesi úti temető.

⁹ Lásd Paranoiás gambling az Egy kis séta c. versemben, ill. a hozzá fűzött megjegyzéseket.

BÍRÓ JÓZSEF

BÉLYEGE ... LANT

‘ki ... *három idő*
... kínját ízlelem ... mondom ...
: el ne hagyj ! ————— INDRA

... ET ... EX TUNC ...

(- *Bratka László emlékére* -)

múltá - ... - *létezik*
... - magányos - változatlan - ...
: senki ————— sem ————— lát’ja

INVISIBLE OBJECT

(- *Yasunori Shiobara — nak és Tatsumi Orimoto — nak* -)

le gye ző — for ma
kagy ló szár nyak — szab dal ta
fél te nyér nyi — *sors*

JÉG’ — KARC’

tó jegén ... *szűz — hó*
... léksebben — jégvártyán ... kép ...
: SIRÁLYSZ ÁRNYTÖRÉS

SZÜNETLEN ————— (.....)

— „ Valaki vár rám szomorú és néma ” —

(BLAISE CENDRARS)

kezemben ... dákos ...
pengéje ... nyakamon ... az
... asztalon ... : *k ny r*

DANYI ZOLTÁN

Köveket ölel

Keresztülfolyik a szélen.
Nem vár, nem torpan, nem áll meg.
A kövek a mélyben egyre
simábbak, egyre gömbölyűbbek.

Kövek éneke

A mozduló ajak. Sőt már az,
hogy *van* ez az ajak, hogy *lehet*
egyáltalán – és éppen így,
épp ezen az arcon –

És a törékeny hangzás –

Cím nélkül

Megériinti –

Mint virágok porzóinak hegyét
a mozdulatlan szellő.

Kék ágak

Köd a kék ágak közt.
Valahol a fűben,
a szilvafák alatt, hajnal.
Telítődnek a színek.
És csontig átfagyunk
a kéken kelő napban.

JÁSZ ATTILA

XANTUSiana

XVII. [1861 NOV. 18 – GYŐR]

hazajöttem végre Anyám szólni se tudott csak
zokogott megjött az elveszett fiam hajtogatta
és ömlött csak a könnye mesélnem kellett mi
is történt aztán jöttek a győri ismerősök mind

a szomszédok a bencés tanárok érdeklődni és
csodálkozni élükön Rómer Flóriszal mindjárt
ünnepést akartak rendezni hiába tiltakoztam
nem is miattam mondták inkább maguk

miatt végre és újra van mit ünnepelni hisz a
világjáró Xantus hazajött és nyomban
előadást is kellett tartanom beszámolót a
Fehér Bányában ahol a mexikói rom

városokról beszéltem arról mire is tanítanak
ezek a hajdani magaskultúra romjai hogy ezer
évvél ezelőtt virágzó városok voltak temp
lomokkal és csatornákkal miközben láttam

hogy a hatalmas kocsmaterem zsúfolásig
megtelt és az utcán is tömegek hallgattak egy
idő után az ablakba kellett kiállnom ők is jól
hallhassák a kultúra megsemmisítőiről tartott

előadásomat az európai felsőbbrendűségről
melynek nevében aranyéhes uralkodók
igázták le az indián népet s értette persze
mindenki miről is van szó de még mielőtt

robbant volna az időzített bomba azt
kérdéstem tőlük hogyan is tudhatta néhány
tucat rablólovag leigázni a hatalmas és
kulturált azték birodalmat igen egymást

irtották és árulták el segítettek kifosztani
kirabolni saját országukat értette mindenki
hát persze hogyne értette volna szomorúan
fejet hajtva de büszkén vittek vállukon az

egész várososon át hazáig majd csendben
oszlottak szét

* Részlet egy Xántus Jánosról szóló verses regényből.

PUSZTAI ZOLTÁN

Ujjgyakorlat

Kemsei Istvánnak

gond van a gondolatjelekkel.
némelyik sejtetni enged
többet, mint kívánatos
lenne a téli gumik
diktálta (t)rendről –

sorvégen formabontó
pofont jósol a pont:
csontocskát forró fejű
bolond a hóbagolyköpetből

bányászhat arra, ahol a vessző
jelet a szőrszálhasogatás
közben a vesszőfutásra ont,
s bőrt nyúz a macskaköröm

midőn, mint teknőben tészta,
képem (célt érni képtelen
néha a téma) vérhólyagosra
ökölcsapástól addig dagad,

amíg a szavak közötti űrt
kitölti kalaplengetve
helyettem megannyi ász:
bogarász, lepkevadász,

légtornász, mesterlövész –
kávéskanálnyi köptető,
amit a bevérzett nyelvcső érez,
s a kovászos anyag, ha kész,

kaland lesz beleragadni,
mint vegytiszta esztétikumba,
és nótámat húzza el úgy:
bárki, mint Titanicon

botfülünek részeg zenész,
csörgetni rumbatököt
szép is, ha jég hull a rumba,
na és ha kapaszkodót keresve,
törött mentőövet markol a kéz.

BORBÉLY JÁNOS

*miről is hallgattunk
voltaképpen*

Dr. Csapkay István tanár úrnak

nem mondhatta el Tanár Úr
hogy csak rövid időre maradhat még így

magyarázat nélkül mert ez elmúlik úgy is
addig majd vánszorog siváran és kisszerűen

és tulajdonképpen visszamenőleg lesz látható csak
hogy sivár és kisszerű volt pedig biztosnak és

természetesnek tűnt minden perce mint a kiszáritott
Rábca meder ahol az osztály fújtatva rúgta a labdát

lyukasórákon át a május zöldjébe feledkezve huszonnégy
fiú földet nem érő lendülettel a mechanika dolgozatok között

a hosszú szünetben reménytelen és vihogva végig
nem sejtettem hogy minden szándékom hiába való lesz

ebben a városban ahol a Karmelita rendház emeleti ablakából
egy éjszakán át vasvillával szórták az utca sarába a könyvtárt

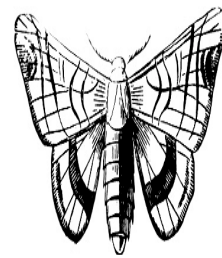
nem mondhatta el Tanár Úr nem tudhattam
akkor még ezt sem miről is hallgattunk voltaképpen

nyáresti rövidek

1.
vendégekkel teli a nyárest terasza
erre a rövid időre kiülök még velük
mögöttem a ház régi hűvöse taszít
2.
úgy volt hogy majd felkarcolom *szemköztre* a hegyet
az ismerős sötéttel lássam a fa takarásában is
érezsem tagadhatatlanok a mégis tapintható vonalai
3.
fontos lehet még hogy megnevezzem a szégyent
az erőt amely feltámasztja az emlékezetem újabb
életet lehel belé és biztos lehetek a pontos képekben
4.
úgy történhetett ahogy eddig tudtam felesleges
a még újabb és újabb olvasat e szájalmas
belső fecsegésnek lehetne már vége
5.
ha kivenném ezt a néhány percet a mai naptól
egy másik este maradna itt a közeli föld
nyírka törne rám messzire tűnne az asztalon a pohár
6.
amikor fõnn az ég nevetlen
nézhettem még a bárány szemével
gyönyörködõn csapódva az illatokkal
7.
többet ért volna várakozással kezdeni
mintha nem érne véget nem vinni nem jönni
többet ért volna
8.
érett fénytel telve a borospohár
lassan elül benne a szürkület hűvöse meg-
bánás nélkül nem marad hátra ami van
9.
úgy tűnik lassan befordulok abba a zárt térbe
ott is az érthetetlen vesz majd körül billegõ
árnyak neszei után botladozom újra csak
10.
átbukom majd a terasz korlátján a pördülõ testben
valaki más lesz mindig is valaki másnak szántam ezt
a testet mint aminek láttam magam
11.
vendégeim jönnek ma este még helyettesítõ
szavakkal araszolgotok közöttük és szánok minden
múltat nem idõz nem felezõdik csak belém fullad
12.
botrányba fullad a feltámadó szél az égzengés
a villámlás fénye az esõ zápora botrányba fullad
mindez és szétrebbenek a váratlanul értek

Végbúcsúmat tisztességgel fogad játok¹

Nem akarom újra és újra meghasogatni beesett mellemet, kínozni elgyengült szívemet, *A reményhez* című versemben egyébként is megtettem a végső elszámolást, mérleget vontam; nem élhettem volna boldogan egy kalmár lányával, aki üres zsebemben kutakodik, miközben én az égiekkel való játékról énekelek neki. Belső látományok látásával küzdöttem egész életem során, de illúzióim már a Júliával való esmérkedésemkor sem voltak, köszönhetően talán a vérmezői nyakazásnak, a pozsonyi Diétán tapasztalt közömbösségnek, mellyel a verseim kiadásának támogatására irányuló kérelmemet fogadták. Kegyetlen vagyok magamhoz; a tisztánlátás megköveteli, hogy leszámoljak bármiféle illúzióval. Leszámoljak az önáltatás különböző formáival, azzal, hogy gyógyírt találhattam volna beteges félszégemre, mely a nők vonzásában megnyilvánult; hogy megváltoztathattam volna garabonciás életemet, ha egy asszony mellett megtelepedek és állandó elfoglaltságot találok nyughatatlan szellememnek.

Kérdezem magamtól: ugyan miféle biztonságot, jólétet, nyugalmat és főként boldogságot adhattam volna egy olyan lánynak, aki meglehetősen rendezett körülmények között élt egy tisztességes polgári házban, sohasem esmérte a nélkülözést, a lemondást, azt a szót, hogy nincs? Ugyan miféle léleköröl munkák és megalázó tevékenységek elvégzésére kényszerültem volna, mint falusi tanító, vagy komáromi újságszerkesztő, hogy a szerelem múltával Júliám nagyon is földi igényeit kielégíthessem? S ugyan meddig élhettünk volna együtt háborítatlan nyugalomban, örökös veszekedések és szemrehányások nélkül? Ugyan meddig tartott volna a példaértékű szerelmünk, ha a gondok sorjában érkeznek? Olyan makacs, a poézistól és az olvasástól eltántoríthatatlan, elmélázó, szalmaláng természetű és látomásokra fogékony figura vagyok, hogy képtelen lettem volna megmaradni egy falusi parókián, egy tanítói házban; képtelen lettem volna sirverseket és névnapi köszöntőket írni garmadájával, csakhogy három vagy négy gyermekemről gondoskodjam; képtelen lettem volna örökösen tanfelügyelői posztért és ki tudja még miféle jövedelmező állásokért esedeznem a helyi előke-lőségek előtt. Köntörfalazás nélkül mondom: alkalmatlan vagyok a családfenntartó szerepére.

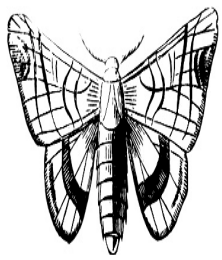
Vajon ösmernek-e engem azok, akik egy efféle házasságban elképzelni tudnak vagy egy efféle kötöttségben boldogulni vélnek? Rousseau hozzám képest türelmes, empatikus és hűséges lénynek tűnik. Én nem tudtam és nem is akartam megfelelni a Vajda-szülők és a világ elvárásainak, ezért sem siettem állást találni Festetich gróf és oly sok más jóakaróm segítsége vagy még inkább ígérgéte ellenére sem. A szerelemvágynál inkább a hiúság dolgozott bennem, hogy egy Júlia-féle egészséges, telt

keblű és erősen asszonyos megjelenésű, minden bizonynyal termékeny és szapora gyermekáldással kecsegtető lány a figyelmére méltatott. De Júliában magában is a hiúság munkálkodhatott, hogy kalmárlány létére egy művelt professzor, egy valószínűleg szépreményű poéta, a jó társaságok egyik kedvelt lakója kéri meg a kezét, s ennyi szerfelett előnyös vonása mellett az sem rontotta a róla kialakított képét, hogy az illető kehes, vékony pénztárcájú, nyughatatlan lélek.

Mindketten mást és mást láttunk a másik lényében; mást reméltünk és vártunk az együttlételetől. Én egyfajta feloldódást és természetes lelki megindulást a női nem irányába; Júlia pedig a lehetséges férjet pillantotta meg bennem, mivel hátat akart fordítani a szokásnak, s nem óhajtotta beérni egy mesteremberrel vagy egy kalmárral. Mondjam azt némi malíciával: egyre inkább divatba jött, hogy egy vagyonos polgárlány művelt férjet válasszon magának, az sem volt baj, ha szegény vagy kehes az illető. Azt hiszem, hogy olyan komikusnak néztünk volna ki egymás mellett a váradi fürdőben, egy horpadt mellkasú, heveny köhögéstől eltorzult orcája elé folyton zsebkendőt kapkodó, éhenkórász külsejű férj s az ő töltött galambra emlékeztető, pozsgás arcú, sűrű vérű buja neje, mint amilyen derűtséget keltett nem is egy pár, amelyikből a férfi a közelgő halált várta, s maga keresett szeretőt vagy társat elhanyagolt és hamarosan özvegyiségre jutó feleségének. Bármilyen morbid is a megjegyzésem, csakis olyan kép jelenik meg lelki szemeim előtt kettősünkről, mint amilyet Villon festett enmagáról és a vastag Margóról, aki maga alá gyűrve és alaposan megszuszogtatva kedvesét, hangosakat durrantott élvezete közben.

A hiúság oly erősen működött bennem, hogy a Bédiné házában megpillantott tűzszemű lányból (aki versfaragó közreműködésemnek köszönhetően hamar levetkezte földi vonásait s magára öltötte a görög mythologia megannyi szüzének és nimfájának, jósnőjének és istennőjének kelle-mét, hamvasságát, nektár ízét és ambrosia zamatát) egy olyan ideál-képet rajzoltam, amelyik örökké készen állt a retusálásra, az újrafogalmazásra, a remythologizálásra. A mesterségesen táplált érzemény hevítette a szívemet, amely hajlott a szépelgésre, a meghitt örömök befogadására, a rezonórként való viselkedésre, s belelovtam magam a szerelmes poéta rolléjába, ami viszont újabb és újabb színpadias gesztusokra, örömkialításokra ösztökölt. Félszeg szerelem és önfeledt shakespeare-i játék, fogadkozás és eskütétel, búcsúzkodás és köszöntő, leszámolás és magányossággal szembenezés ettől fogva elválaszthatatlanul összefüggtek, kiteljesítették és értelmezték egymást. Hogy a sokféle vallomástétel és érzelme-kitérés mennyire felelt meg valós lelkiállapotomnak, s mennyiben volt képzelesem lenyomata, erre a választ nem kerestem, ugyan-

¹ Részlet a szerző első díjat nyert Csokonai-regényéből.

is nem szerettem volna idejekorán szembesülni a valósággal.

Haza nem mehettem, de egyelőre nem is volt kedvem megtérni otthonomba. Pesten nem várt reám semmiféle lehetőség, ezt Schedius nyilvánvalóvá tette számomra; Dugonicsnál is csak afféle tisztelgő látogatásra futotta, és a színészekkel sem vergődtem zöldágra; Kármán, az érzékeny és okos lélek sehol sem volt már; a nyomdász hallani sem akart kötetem megjelentetéséről, amíg elegendő előfizetőt és előleget nem szerzek neki. Szégyelltem, hogy Bicskén Kovács Sámuel társam és neje nyakán lógok időtlen idők óta, s ha a hú barát nem is tett szemrehányásokat, hitvese bizony köntörfalazás nélkül ostorozott életterhetlenségemért. Valamiképpen meg kellett volna maradnom egy időre Komáromban, s hát Puky barátom is a kézfogásra buzdított; talán mind ezen körülmények együttállása okozta, hogy hajlottam egy kevés boldogságkeresésre, a szerelmi játék nyújtotta örömökre, noha nem bíztam hivságos sikerekben.

Vendégszobákban vagy fogadók sötét, bűzös cellájában megszállottan róttam a sorokat az én ideál-Lillámról; talán nem is én lettem volna, ha rövid távollétem alatt nem sokszoroztam volna meg azt a tüneményes báj, mellyel kedvesem lenyűgözött. Lillám magas homloka és érzéki ajaka megannyi görög szoborról készített metszetet idézett emlékezetembe, s azokat a sorokat is, amelyek az Iliászból csöngtek ösmerősen szép Heléna kapcsán. Erős akaratot sugárzó álla, józan életfelfogást tükröző tekintete a visszarévedés óráiban nem tűnt olyan végzetesen eltérőnek az általam vízionált Lilla állától és tekintetétől, mint amilyen végzetes törést okozott később a valóságban. Ha az ember az égiekkel kacérkodik, barátnőjéből halhatatlan Múzsát és imádott Euridikét óhajt teremteni, kevésbé törődik az apró részletekkel, nem figyel az álmodó bakózó valóságkelemlere. A révületnek ugyanis éppen a túlhevültség és a fokozott szenvedélyesség a jellemzője. Júliára a fény a lelkemben élő és izzó Lilláról vetődött; lelki szemeim előtt láttam ideál lényét, s a gyertyafény mellett sercegetve tollamat az árkuson, elrajzoltam alakját és érzeményei-met, miközben lázasan esküdöztem hűségéről:

Esküszöm, szép LILLA! hidd el,
Hogy miolta kellemiddel
Meggötöztél engemet,
Már azolta semmi szűznek,
Semmi nyílnak, semmi tűznek
Nem nyitom meg szívemet.

S hogy a gerjedelmet ne hagyjam kihunyni, alkudoztam vele, szavát kértem viszonszerelméről, mint akinek megerősítés kell, hogy a saját szava és ígérete is visszavonhatatlan legyen:

Valld meg, kérlek, kedves lélek!
Még szeretsz-é?
Engem másért, míg csak élek,
Meg nem vetsz-é?

Ha álláskeresősem idején másutt vertem tanyát, napokra elmaradtam Komáromból, igyekeztem levélben megköszölni az imádott nőmet, s a magamban beszélés alatt

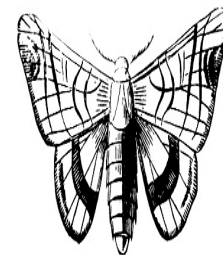
éppoly hófokon és részrehajló vallomásokkal fordultam hozzá, ostromoltam szívét, akárha közvetlen közelemben lett volna, s eleven társalgást folytatnánk kettőnk gyönyörűségére. Ő, Madame de Sévigné honosította meg leveleiben a szeretetreméltóságot, ami oly annyira hiányzott környezetéből, s magam is e tulajdonságot igyekeztem kiterbélyesíteni a képmutatással, szófukarsággal és önzőséggel szemben. A levelezés, ez a lélekről és a világban elfoglalt helyzetünkről szóló híradás nagyon is jellemzővé vált már mifelénk is. A francia főúri szalonokban és a német fejedelmek udvarában dívó nyilvános levélfelolvadás – mely olykor esztétikai értekezések kommentálásává, máskor akadémikusi vitájává vált –, egyaránt ösztökélte a levélírókat a maga pastiche-ának átgondolt megírására, és a címzettet a mindenre kiterjedő, gondos és terjedelmes válaszadásra, mely méltó szellemi és csevegő társnak mutatja őt a társaság szemében. A barátság és a szerelem intézménye épült erre az írásformára, s magam is szívesen éltem a levélírás eszközével. Az örökös létbizonytalanság, szaladgálás egyik pártfogótól a másikhoz, hogy állást találjak valahol, az utazással járó nyugtalanság örökös belső vizsgálatra, számvetésre készítetett, s levélbeli vallomása-im során, miként verseimben is, távollételemről és magányosságomról nyafogtam, pontosabban arról a hiányról és kínról, amely elemészt:

Ha nincs az én LILIM velem:
Mi nékem a világ!
Sokszor magamban képelem,
Hogy az halál kivág.
Az élet édessége mi?
Mit érsz, öröm? ha nincs LILI. –

A szerelmi láz oly fokára hágott a költőben, hogy attól kellett félnem, felégetem magam és a szerelmi ideámhoz fűzött érzelmeiket és poétikus látományokat is. A kezdeti érzélem, amely egy lehetséges szerelemből táplálkozott, egy valóságos nő érzékiségéből merítkezett, lassan átváltozott a tudatos nyelvi játékká. Soha nem voltam oly közel Júliához, mint verseimben Lillához; soha oly fesztelenül, allegorikusan és éteri muzsikával nem beszéltem Júliához, mint szóltam Lillához; soha oly kecsesnek és vonzónak nem láttam a vastag, kissé nehézkes észjárású és házassági ígéreteimre számító Júliát, mint az álomszerű, reményeimben megjelenő, mások csodálatára kitalált Lillát.

Sír tisztelőd, kétségbe esvén,
Miolta tőled távol esvén,
Reményje füstbe szállt;
Holt álom ül zsibbadt ölében,
S gyakran ijesztő képzetében
LILIT, LILIT kiált.

Nem hallgathatom el, hogy soha olyan zavarban és kínos helyzetben nem éreztem magam, mint amikor a Júliához írott szerelmes verseimet felolvastam (melyek sokkal inkább a téma bravúros variálásai, pompás képekkel és ritmusokkal fölöltöztetései voltak, mint valódi érzeményeim kifejeződései). Színészi előadásom után nagyokat hallgattunk, amit Júlia részéről a meghatódott-

ságra, az érzelmek belső viharára, az elérzékenyülésre fogtam, magam pedig azért csöndesedtem el, mert hirtelenjében nem volt mit hozzátennem a leírt szavakhoz, s mert szerettem volna, ha kedvesem megnyilatkozik s olyasfajta elméncségek mond, mint egy Warensné mondott pártfogoltjának, vagy olyasfajta érzékenységről tesz tanúságot, mint tettek Goethe regénybeli hősnői. Eszembe sem jutott volna kereken kimondani, hogy e versekben éppen én akartam viharos vagy révült lélekállapotokat előidézni, hogy megnyerjem „szerelmem” bizalmát. Júliának tetszett a hízelgés, a szerelem istennőjének rolléjában tündöklés, a folyamatos hiúságkielégítés, s nem törekedett arra, hogy valamennyit is megértsen abból a filozófiai és esztétikai érvelésből, melyekkel traktáltam a verseimet elemezve. Ültünk Bédiné házában kertjében, s lélekben megindultam, de számító szívvel leste szavaimat; ám, ha gyanútlanul visszakérdeztem tőle valamit, pironkodva hallgatott, mint akinek neveltetése tiltja, hogy bizonyos szavakat akárcsak a szájára is vegyen, mint akinek kétszer is meg kell fontolnia a válaszát, nehogy felesleges illúziókat keltsen a másik félben.

Az együtt töltött bensőséges órák és reményteljes napok után Júlia kinyílt irányomban, érettnék nyilvánította magát a kettőnk örök szerelmére s maga is hinni kezdett a sorsszerű találkozásunkban. Amilyen nehezen állt kötélnek kezdetben ez a szeleburdi fruskák életkorából már kinőtt, tiszta jellemű lélek, hogy őszintén fogadja vallomásaimat és megnyissa a szívét széptevéseim előtt, olyan türelmetlenül sürgetett, hogy apja kívánalmainak iparkodjam mielőbb megfelelni, hogy kieszközölhessem áldását a frigyünkre. Ez az unszolás elbizonytalanított, s én, aki amúgy sem vagyok a gyors döntések embere, össze-zavarodtam, gatyáztam, s bár a szám még mindig ontotta a hízelgő szavakat, szívem rendetlenül ellenkezett.

„Lilim! Én tégedet még most is halálból szeretlek: mégis, Lilim! ah, szeretett Lilim! ez a levelem utolsó hozzád az életbe. Most zárom be végképen azt az édes barátokozást, melyet véled szinte kilenc hónapig kóstoltam, s azt az örömet, melyért irigyeim lehettek az angyalok. Most látod még egyszer, és többé nem, annak a hív kéznek vonásait, mely a tiéddelel kérkedett, mely a te kezdednek örökös bírásával kecsgettette magát.

Ah, édes de múlandó remény! múlandóbb a hajnalnál, vagy a hajnali harmatcseppnél, melyet az első napsugár száraszt ki a fakadó rózsabimbónak öléből. Mely bizonytalanok az embernek minden történetei! miként nem tudja a halandó szív, hogy az ő legkedvesebb öröme: lépés a keserűségre! hányszor szerencsétlen a legtisztább, a leghívebb szeretet! – Lili többé nem az enyém, Lilinek vége van, vége minden én reménységemnek, az én szívem, az én lelkem, az én életem ismét a holtig, a holtig való magányosságra, az emészto bíra és a titkos nyögésre van kárhoztatva. Én élek s Lilla énreám nézve megholt, – igenis, megholt – örökre megholt ő énreám nézve.

(...)

De talám nem is bírtam én soha is a te szívedet, talám csak magam álmodoztam magamat oly boldognak, hogy te engemet szeretsz; te pedig vagy nem szeretted, vagy nem hitted, hogy én tégedet oly teljes szívből szeresselek: mert különben sohasem tétlén volna szerencsétlenné egy

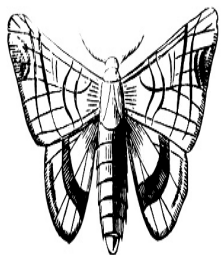
leghívebb szeretőt. – Ha pedig te is úgy szeretted engemet, mint én tégedet: úgy boldogtalan vagy te is és jövődében is a te keserűséged duplázni fogja az én magányos keserűségemet. Ah, Juliska! ha ez úgy van, szánlak tégedet.”

Sokáig nem láttam Júlia szótlanlansága mögött a tudatlanságot; az érdeklődő és igyekvő asszonyokban, amilyen anyám is volt, nyomát sem lehetett találni a közömbösségnek. Amikorra világossá vált előttem a valóság, takarodót fújtam, óvatosabb lettem még levélbeli vallomásomban is, noha verseimben iparkodtam a végső búcsút bizonyos veszteségek, halálomig kitartó kínakkal láttatni, s magamat a reményeiben megcsalt lélek rolléjában feltüntetni. Poétai hevességem csitultával, s a kialakult helyzet tarthatatlanságával (hogy tudniillik egyértelmű választ kellett adnom az apjának, akarom-e feleségül venni Júliát, avagy csak hitegetem, és modellként használom képiró foglalatosságomhoz), magam is józanodni kezdtem. Nem éreztem sem heveny lelki, sem idegi, sem nemi készletet, hogy egy életre Júliához láncoljam magam. Noha a tanult emberek közül sokan nem törődnek avval, hogy hitvestársuk egy paraszti sorból származó menyecske, esetleg néhány osztályt végzett polgárlány, netán analfabéta cseléd, engem kifejezetten bosszantott, hogy Júliával többnyire csak monologizálni tudtam, ha a szellem működésére terelődött a társalgás fonala. Harapófogóval kellett kihúzni belőle minden szót, ha olyasmiről beszéltem, ami nem tartozott érdeklődési körébe. Ellenben, ha a helyi pletykákra, társasági életre, apja sikeres vállalkozásaira tértünk ki (mert érintkezni mégis csak kellett!), be sem állt a szája, cseppet sem izgatta, hogy mellette vagyok, és engem hidegen hagynak az effajta dolgok, mondta a magát.

Tartozom avval a vallomással, hogy monomániás vagyok –, ezért is jobb, hogy nem boronáltuk össze a sorsunkat.

Bédiné szívesen látott engem a házában, egyfelől poétai törekvéseimet tisztelte, másfelől egyengetni próbálta utamat a Vajda család felé. A csizmadiamester felesége kellemes társalkodó volt; olvasmányai (melyek ugyan el nem érthették egy teológiát vagy jogot végzett deák műveltségét) felettébb érdeklődő, asszonyi érzékenységről tanúskodó művekből állottak. De ezeket az ösmereteket gazdag élettapasztalattal elegyítette, s kedvem teltett szavai hallgatásában. Hogy bosszantó kedélyállapotomból kirángasson s feledtesse velem pozsonyi sikertelenségemet, a pártfogók közömbösségét, bemutatta nekem Júliát, s gondoskodott arról is, hogy csakhamar egy valóságos kis poétai társaság gyűljön össze otthonában. Egykori deáktársam, Édes Gergely és a Bécsben élő Vályi Klára élénk eszmét cserélt velem a német és francia poézisről, a keleti és perzsa lírai hagyományokról, a rímek és verslábak alkalmazásáról.

A csizmadiamester (aki választott szenátor is volt Komáromban) házát gyakorta látogatta a város értelme sebb polgársága közül jó néhány. Az egykori komáromi tudós társaság hűséges tagjai közül Mindszenti Sámuel, Csépan István, Farkas János lelkészek, Nagy Sámuel és Zay Sámuel orvosok képezték a rendszeresen délutáni teára és apró süteményre meghívott kör magvát, amelyhez

időnként nyomdászok, rézmetszők s felvidéki újságszerkesztők is csatlakoztak, a körünkben cserélve híreket a különböző régiókban történekről. Itt hallottam először a galántai népi dalokról és táncokról, a rimaszombati oskolatervekről, de alkalmam nyílt összevetéseket tenni a pannonhalmi és pápai egyházi oskolák nevelési elveiről, amelyek valahogy mindig összefüggésbe kerültek van Swieten báró nevével.

A környékbeli tanulatlan mesterek és családtagjaik gyanakvással nézték ezt a „literatus szalont”, s a kerítésen át olyan sértő tartalmú cédulákat dobta be, amelyek vérlázítóan hatottak és szellemtelenségről árulkodók. „Bédiné, te a kurvák matrónája és latrok istápolója, a titkos találkák, perverz örömök és fizetett szerelmek kerítője, te mocskos cemende, figyeljük minden lépésedet. Boszorkányként égetünk meg!” „Nem tűrjük, hogy az ifjúságot rebellis eszmékkel és erkölcstelenségre buzdítással megrontsd, te rüfke!” „Suszter a kaptafánál, asszonya a tűzhelyénél maradjon. Ágyát ne ossza meg másokkal, de ne is adja bérbe!” Csodáltam önuralmát és emelkedettségét, melynek hála átlépett e minősíthetetlen piszkoskodásokon, kíméletlen sértéseken, melyek szellemiségüknél fogva sem jöhettek a szegényebb néptől vagy cselédségtől, csakis osztályostársaik elmemutatványai lehettek. S nem akármilyen lelki erő kellett ahhoz, hogy ne hagyja szétverni „poétai szigetét”, ahogy házát és annak kertjét nevezte, mert a bugrissággal és ostobasággal körülvevett ház valóban a szellem egy eldugott kis szigete volt számomra is.

Ha nem is korholtam a Vajda-lánnyal kialakítandó viszonyom sürgetése miatt (tudom, sem lélekben, sem külső állapotomban nem feleltem meg egy szerelmes férfi ideáljának, s éppen ezért nem is óhajtottam újabb kudarcban és megszégyenítésben részesülni), magamban alig bocsátottam meg neki serénykedéséért.

„Nézze, Amice, egy olyan becsületes és nem éppen megvetésre méltó hozománnyal rendelkező lány, mint Júlia, biztosíthatja egy poétának a nyugodt életet, könyvei kiadását és a boldog családi körülményeket. Ne dobja el a szerencséjét meggondolatlanul! Ebben a világban egy szabadságra és szemlélődésre vágyó poétának, kedves dalnokom, nem túl sok alkalma nyílik jobb sorsa megalapozására. Bárki kapva-kapna egy ilyen lehetőségen, Amice, amit az istenek szinte tálcán nyújtanak Önnek, hogy felkent énekesük legyen. Egy modern Orfeusz. Vajda uram alaposan meggazdagodott a gabonakereskedelemből, nyugodtan megengedheti magának és a lányának, hogy egy szerényebb jövedelmű professzort fogadjon a családjába. Júlia egyelőre félszeg, no és tartózkodó is, ami érthető, Amice, hiszen nem találkozhatott az apja házában olyasfajta finom lelkekkel, mint kegyelmed és Édes Gergely, és persze a nemes gondolkodókkal való társalkodáshoz sincs szoktatva. Higgye el nekem, jobban zavarja őt esetlensége a szellemi emberek között, mint a kegyelmed szegénysége, szolid ábrázata. Bízsa csak rám a dolgot, édes poétám! Én majd mindent elgereblyézek. Meglássá, nem leend akadály a frigyüknek. Beszélék Júliával és az édesanyjával is, az öreg Vajda hallgat a nejeére.”

Ebben a polgárosszonyban természete kettőssége ragadott magával. Egyaránt otthonosan mozgott a poézis és a muzsika éteri világában, sokat ösmert a mythologia

eseményei és archaikus lelki vonásai közül, de éppoly jól tájékozódott a realitások útvesztőiben, kivágta magát az életveszélyes csapdákból és szót értett a pórnéppel is. Nem illetődött meg a nála vagyonosabb polgárok társaságában s nem óhajtotta utánózni nagyvilági szokásaikat és gesztusaikat, mint nem is egy rangjabeli asszonyság, kiknek kevélysége már-már mulatságszámba ment. A férje műhelyében serénykedő inasokat, de a ház körül túsztétkedő cselédeket és a gyümölcsösben dolgozó napszámosokat is férfias határozottsággal irányította. Vendégeit elkápráztatta tapintatával és szervezőképességével; nem is kevesen gondolták úgy, köztük Vályi Klára is, hogy pazar módon irányítja szalonját, az abban folyó társalkodást. Ezzel is lehetett magyarázni haragosai indulatát.

Kora ellenére is megőrzött egyfajta fiatalasszonyos báj az arcán; enyhén bandzsított, mint a hosszadalmas szemlélődésben kifáradt ember, és szokása volt, hogy mutatoujjával a kontyába túrt. Versei felolvasása közben modorosán beszélt, hajlamosnak tűnt az éneklésre, amit én egy kicsit bántónak véltem, de megenyhült a szívem, látván, hogy Júliát mily elementárisan magával ragadja ez a csivitelő hangnem. Időnként elfeledkeztem nyomorúságomról és a nők közelében rám törő félszegről, s Júliában egy valószínűs görög amazont, kardos menyecsét láttam, kedvem lett volna lába elé borulva hódolni neki, lantkísérettel előadva szívéhez szóló verseimet.

Bédiné észrevette s talán a maga részéről túl is értékelte a Júlia eránt lobbant érzeményeim, s hogy szabad utat engedjen szépelgésemmek, több barátnőjét is meghívta lányaival együtt az úgynevezett „költői versengéseink” egy-egy alkalmára. Valósággal megtelt a szalon, egymás sarkára hágtak az invitáltak, akárha koncertet szerveztek volna egy híres idegen mester tiszteletére. Persze mindig is egy kis muzsikálással indult a nemes párbaj; valamelyik meghívott polgárlány játszott a klavíron, egyikük-másikuk fuvolázni, gitározni vagy hegedülni is tudott, s némi ösztönzésre ízelítőt adott az elsajátított tudományából, melynek leginkább a szülők örvendeztek. Igazából a szenvedély és lélek hiányzott muzsikálásukból; Bédiné cselédlányának énekléséből több őszinteség, elemi érzelm és a muzsika eredetével azonosulni tudás áradt, mint a magánkorrepetitorttal és énektanárral rendelkező kisasszonyok bármelyikének színtelen és lelketlen játékából. Felvett szokásaik és pózai voltak, mind a társasági élet, mind a saját vélt vagy való természetük megmutatása terén; a bécsi módít követék öltözködésükben és viselkedésükben is, s a pozsonyi kiadók olcsó könyveit és kótáit vásárolták. Némelyikük láthatóan élvezetét lelte abban, hogy folyton hibát ejtett a magyar mondat fűzésében, idegen szavakat kevert a beszédebe és németes, franciás kiejtést utánozott, az idegen származású nevelőnőtől eltanulva az affektálást. Bédiné, egyfajta küldetésnek engedve, igyekezett a literatúra és a magyar nyelv szeretetére rávenni ezeket az idegen divat szerént élő, öltözködő, beszélő és gondolkodó fruskákat, s talán azért is hívott fiatalembereket is a társaságba, hogy nagyobb kedvet érezzenek a magyar nyelven érintkezni.

Vályi Klára ösztönözte és támogatta e tervét, s bárki kételkedett Bédiné sikerében, a bécsi és párizsi szalonokat hozta fel példának, hogy barátnőjét igazolja.

Bédiné minden erőfeszítése hiábavalónak tűnt az én ügymben, mert annak ellenére, hogy hónapok múltán

sikerült elnyernem Júlia érdeklődését, talán még valamivel többet is, Vajda uram hajthatatlan maradt. Egy alkalommal a gabonakereskedőtől elvárható legnagyobb tapintattal adta a tudtomra, hogy miféle kifogásokat táplál velem szemben.

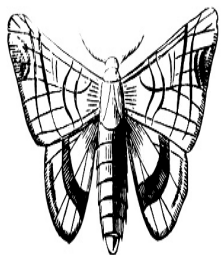
„Nézze professzor úr, vagy ha jobban tetszik, szerkesztő úr! Tudom hallomásból, hogy a debreceni Kollégiumban csupa tudós, jó erkölcsű, honszerető és szorgos munkával kenyeret kereső embert nevelnek a magyar haza hasznára. A magam részéről megemelem a kalapomat a kegyelmed sokak által dicsért talentuma és híre előtt. Tán nincs is olyan apa, aki ne lenne felettébb büszke egy népek által szeretett prédikátorra, gyerekek által imádott tanítóra, mint amilyenné kegyelmed lehet. Elhiheti, magam is igyekeztem az én Júliámnak okos és tisztességes tanítót választani neveltetése során. Mert egy polgárlánynak vannak kötelességei és feladatai, s bizonyos neveltetési elveket is el kell sajátítania, mire anyává válik. Ám, ha megbocsát nekem a professzor úr, egy-két kérdéssel ostromolnám. Ha jól tudom, édesapja híres seb-orvos volt, nagyapja pedig köztisztviselőként álló mesterember. Rendelkezik kegyelmed valamiféle tartalékkal, hogy ne kertetjek, örökséggel, mellyel lányom boldogságát megteremtheti? Tudja, egy apa szeretné elrendezni lánya jövőjét és sorsát már azelőtt, hogy megházasodna. Nekem épp ezért tudnom kell, s ezt bizonyára megérti, hogy szándékai, melyek komolyságáról persze meg vagyok győződve, reálisak-e, avagy csak a hirtelen fellobbanó szerelmen alapulnak. Hogy lássa őszinteségemet, egyértelműen fogalmazok, nehogy meglepetés érje bármelyikünket is! Megkérdezem hát nyíltan, nekem kell eltartanom az ifjú párt, vagy képes jólétet és biztonságot nyújtani megalapítandó családjának? Nem tudom, hogy egy poéta, még ha olyan híres is, mint kegyelmedről állítják, kap-e elegendő pénzt könyveikért, hogy pótolja a professzor szerény jövedelmét? Ha nem haragszik meg rám szerkesztő uram a tények konstatálásáért, talán abban sem tévedek, hogy még egy tanítói állást sem birtokol, nemde? Ugye nem ellenzi, ha komoly szándékai bizonyítására szeretnék kér-

ni bizonyos garanciákat a lányom jövőjét illetően? Azt tanácsolom, hogy szándékai felől akkor tárgyaljunk újra, ha valami biztatóról tud beszámolni nekem”.

Perelhettem volna; eljátszhattam volna a megsértett poéta vagy professzor rolléját; esetleg kikérhettem volna ezt a gögös kioktatást és finoman elbocsátó beszédet, csak hát mi értelme lett volna. Bárhogy háborogtam, lázadoztam volna az igazság nevében, nem voltam abban a helyzetben, hogy az igazságot hirdessem, a magam pártjára állítsam egy másfajta igazságot magáénak tudó dúsgazdag emberrel szemben. Jobban megalázottnak éreztem magam, mint a genfiak által megsértett Rousseau. Egy igazi senki voltam, aki arra sem képes, hogy az egyetlen esélyt megadja magának és kiszemeltjének a frigyükhöz.

Perelhettem volna a második tárgyalásunk után is, de én csak ültem némán a Vajda uram szivarbűzös dolgozószobájában, szemben a hatalmas méretű, faragott lábú, zöld posztóval borított íróasztallal, amely mögött a gabonakereskedő ült befolyásosságának és vagyonának biztos tudatát sugárzó arccal a karosszékben. Mögötte az ablakon át a Dunára lehetett látni, a hátsószágra, ahonnan vagyonát és a család nevének fényét növelte. Az ablakretbe foglalt fej, körötte a napfényel, már-már a próféták és prédikátorok profilját idézte, s ha jól belegondolok, valóban a mágnássá válás egyik prófétájának tűnt ez a medve alkatú ember.

Vajda uram feje fölött valószínűleg az apja portréja függött, a feltűnően egyező vonások legalábbis erre engedtek következtetni; ám fiával ellentétben a tekintete szelíd, inkább jovialis mesterember benyomását keltette bennem, mint a dúsgazdaggá vált cégalapítóé. A bizonytalanság, az elvárásoknak megfelelni akarás, a tisztaság egyszerűen bujkált a szemében, s hogy e portréről az élő utód fizimiskájára emeltem a tekintetemet, az elszántság, a könyörtelenség, a minden áron megkapaszkodás és eltántoríthatatlanság tűnt szembeötlőnek. Ahogy magamban elemeztem e két embert, az utóbbi fél évszázad jelentős változásait: a polgárosodás vadságát, a kapzsiságot, az öns érdekelt érvényre juttatását, a széthúzást és zavaros-

ban halászást voltam kénytelen konstatálni a legfőbb különbségként.

A portré mellett két flamand vagy német mester készítette festmény lógott a falon; az egyikén egy gabonaszállító hajó volt látható, amint a kikötőben horgonyoz, s a nekivetkezett rakodómunkások a hátukon cipelve a zsákokat, a parton sorakozó szekerekre hordják egymás után valamennyit. A felserkent fűben szoktak ilyen szabályosan közlekedni a kenyérmorzszát cipelő hangyák, mint a fejükre vászonkendőt kötő, megfeszült izmú emberek.

A másikon talán Komárom egy bizonyos optikából rajzolt látképét örökölte meg a piktör, a Duna-partról szemlélve a szemközti palotákat, templomtornyokat és házakat, nem messzire tőlük a taxás telkeket, cselédházakat, az út menti fogadókat és szájalmas tákolmányokat. Amikor ráérős időmben nyakamba szedtem a várost s végigjártam a Duna-partot, épp ilyen látomány tárult a szemem elé. A sötét, pálinkabűzös, fogadóban gyülekező és sikátorokban csellengő rakodómunkások elgyötört arca; néhány cipekedésben megrokkant férfi koldulásra nyújtott tenyere; a karon ülő gyermekét szoptató asszony összeaszalódott csecse; fiatal suhancok kiszámíthatatlanságról és reménytelenségről árulkodó tekintete; párzó kutyákat kavicsal dobáló fiúcskák ujjongása, gazdjára váró fuvarosló unott pössentése; patkányt kergető macskák riasztó vinnyogása; a csöndet megtörő hajókürt hosszan elnyúló füttye megörzödött emlékezetemben. Ahogy néztem a Vajda-ház falán aláfüggő képet, a gazdag arisztokraták és kereskedők utcasorának, a főtéren és város környékén élő polgárok házсорának gazdagságát és összehasonlítottam a kültelkeken és kikötőben szerzett élményeimmel, ráébredtem a lelketlen másolás és a művészi ábrázolás közti lényegi különbségre.

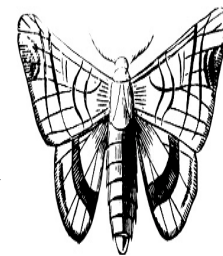
A dolgozószoba komorságát és hivatali jellegét az ablak előtti írópult s a közvetlen közelében mindenféle szerződéseket, pecsétes okmányokat őrző szekrény erősítette. Nem volt e helységben semmi, ami a lélek rezzenésére vagy a gazdagság jó ízléssel való élvezetére utalt volna. Szigorú rend és rigorózus csönd honolt a dohos szobában, ahol az írnök dolgozott, s ahol Vajda uram szokott tárgyalni a bankárokkal és vásárlóival, jogászaival és vadásztársaival. A fal mentén futó szekrény tetején hatvan-hetven centi magas bronzszobrok árulkodtak Vajda uram vadászzenvedélyéről. Az egyikén egy vadászvizslát és zsákmányát ábrázolta a szobrász; a hűséges eb szájában az imént meglőtt és alélt fácánkakassal igyekezett gazdjához, hogy zsákmányát átadva kiérdemelje simogatását és dicséretét. A másikon egy vadászjelenetet örökített meg a mester. Három éhes és mindenre elszánt farkas igyekszik letépni egy őzbakot; a legerősebb hím már átkarolta félelmetes fogazatával az őz torkát és teljes súlyával nyomja lefelé áldozatát a földre; hogy a haláltusáját vívó őz sorsa végképp eldőlt, onnan tudható, hogy jobb mellső térdére rogyott.

„Látom, fiatal barátom, elmerült a szarvasvadászat tanulmányozásában. Azért szeretem e pompás kis szobrot, mert pontosan arra emlékeztet a jelenet, amit velem szeretnének tenni az ellenfeleim, a malomtulajdonosok és a pékek, a hajóbérlők és hitelezők egyaránt, ha módjukban állana megtenni. Ilyen kíméletlen harc zajlik min-

dennap a kereskedők és bankárok között. Belefáradtam a küzdelembe, elhiheti, s ezért szeretnék egy olyan vőt, aki elég okos és munkabíró is, rátermett a kereskedésre és harchoz edzett legény, merthogy helyt kell állnia az örökség megóvásáért. Kegyelmedben szemmel láthatóan megvan a jóság, a tudás, a szorgalom, a szelídség, semmi kétségem tudása felől. De elgondolkozom azon, vajon képes-e farkasként leszámolni az ellenfelekkel, vagy eredendő jósága okán hagyja magát legyúrni? Sarkalatos kérdés ez, kérem szépen. Maradjunk annyiban, hogy a magam részéről szívesen támogatom kegyelmed könyvének a megjelentetését. Na persze kizárólag csak egyszer, mert rendszert nem csinálhatok a támogatásból, ugyanis, ha példát teremtenék, minden kóbor lélek és semmirekellő hozzám fordulna. Ezt pedig, ugyebár, nem engedhetem meg magamnak. Megérti, ugye? Egyszóval, támogatom egy szerény összeggel, mint a lányom és Bédiné csodált poétáját. De nem támogatom s nem is szívesen biztatom kegyelmedet semmi jóval, mint kérőt, mint leendő vőmet. Remélem, nem haragszik meg az őszinte szóért? Sőt, tudnia kell, hogy Júliám számára már megtaláltam a hozzá illő kérőt.”

A feje fölötti portré nem jelzett sem egyetértést, sem ellenkezést a kimondott verdikt hallatán; pedig nekem egy belső hang azt súgta, az öregúr valamiféle jelt fog adni. Közömbössége egyfelől jelentéktelenségem tudatát erősítette, másfelől értetlenségét fia kegyetlen világával és alkusz mentalitásával szemben. Apám és köztem nem létezett ilyen távolság, sem lelki, sem szellemi téren, mint e két alak között érezhető volt; apám is a Dunántúlról származott, de ez a fajta törtetés, kivagyiság és gög nem fért meg bensőjében. Diószegi nagyapám is szerénységét, beilleszkedni tudását, hithűségét és céljaiért való határozott kiállását szerette. Újdonság volt számomra ez a nyílt, köntörfalazás nélküli beszéd. Nem mintha mifelénk nem fordult volna elő, hogy az apa eldöntött tényként kezelte, hogy kihez adja a lányát; nem mintha mifelénk a gazdag kereskedők szívesen láttak volna házukban egy magamfajta kóbor lelket, pláne nem családtagként. Nem. A gazdagságnak és az avval járó öntudatnak ez a kíméletlen megnyilvánulása, az éppen napjainkban egyre nagyobb tiszteletet kivívott tudásnak és tudós főeknek ez az arcátlan, szájalmas megvetése, ami Vajda uram magaviseletéből áradt, ez a színpadí deszkákról ösmert fősvénység, önzőség, pénzimádat forrázott le teljesen. A sok-sok reménytelen kéregetés, támogatásért rimánkodás, a magyar poézis és irodalom jövőjéért vállalt lakájszerep vált egyszerűben méltatlanná és folytathatatlanná a szememben. Pedig hol volt még a lakájságom vége? Ne tegyek úgy, mintha nem lettem volna tudatában a szájalomból adakozásnak, a kevély elutasításnak, a gögös kioktatásnak, az álmat bakozó függőségnek, a kényszerű rollék játszásának.

Nem vagyok idióta, sem hiú álmodozó, még ha ábrándozásokra és látományokra nagyon is fogékony alkat vagyok. Az előttem járó peregrinusoknak, költőknek: Dugonicsnak és Verseghynek, Kazinczynak és Bessenyeinek, Kármánnak és Virág Benedeknek a sorsa, elszánt törekvése és állhatatos erőfeszítése, magyarságért vállalt küzdelme némi reménységre jogosított föl. Azt mutatták, hogy vannak elfogult és tenni, áldozni akaró hívei a magyar irodalomnak és tudományoknak.

Láttam, magam láttam ... De mivelhogy nagyok
A látások, és én kis éneklő vagyok:
Te beszéld el Klio! hogy raktak a kopott
Kómaradványokból egy dicső oszlopot?
Kik rakták a hegynek tetején, és kinek?
Hol már egy nagy oszlop állott Gyöngyösinek.

Némi hiúsággal és önmagam alkotói erejének tudatában írtam le a látományt, mely egy későbbi időben sírom fölé állított oszlopról, emlékfáról, égő jelről adott hírt nekem is kisgyermekkorom óta. Ma már tudom, hogy föl sem fog tűnni senkinek a hiányom, halálom, hangom elnémulása. Mondjam ki őszintén: ez már nem a Rákóczi népe volt; a nemesség és a polgárság, amely befolyásolja a nemzet sorsát, elveszítette a függetlenséghez való ragaszkodását. Valami satnyulni és porladni kezdett bennük. Ezért ért meglepetésként és revelációként az Erdélyi Nyelvmívelő Társaság megtiszteltetése, hogy a tagsága soraiba beválasztott. Ha valaki, hát Aranka György és az ő honszerető társai emlékeztettek a régi soraimra:

Rajta, nemes lelkek! álljunk ki a gátra,
Már Európában csak mi vagyunk hátra,
Hivnak magok után a többi nemzetek:
Magyarok! derék nép! mit késtek? jőjtek!
(...)
Vajha Moldvának is kies parlagjai,
A meddig terjednek a Pontus habjai,
Magyar koronánknak árnyékiba menne,
S a csángó magyar is polgártársunk lenne.

Válaszoltam nekik egy szívből jövő, honom méltatlan közállapotján és az előmenetelével megbízottak közömbösségén füstölgő levélben, melyet Nagybjomból írtam. Eddigre már Pálóczi megmetyezett a patriotizmussal, a magyarság ügye eránti elkötelezettséggel; s távol kálomista honomtól, a remélt sikerektől egy másfajta jövő képe rajzolódott ki előttem. Tudtam, hogy verseim jövőbeli sorsa szorosan összefügg a magyar nyelvünk használatával és csinosításával, mely lehetőséget, méltóságot ad a gondolkodó főnek a német és latin és más nyelveket ránk kényszerítőkkal szemben.

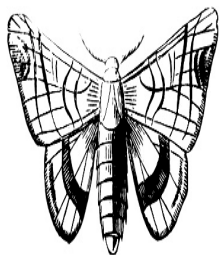
„Nálunk nem a hazának fiai változtak el, hanem a haza, vagy talán nem is a haza, hanem egyéb – Bóldog vagy, óh kis Erdély! bár a csinos Európának legvégsőbb szélein fekszel is, bóldog vagy; és te fogod bé a legutolsó magyarnak szeméit, mikor mi már vagy oesterreicherek, vagy rusznyákok lészünk, az Árpád és a hét kapitányok sírja felett! De nem panaszkodom. – Biztat engemet a szűk Erdély, még ha Magyarország Styriává lesz is, biztat engemet ez a kis tartomány, amellynek nemes törekedései a Duna, s a Tisza négy tágas circullusait megszegeyentik.
(...)

Hányt engemet a szerencse tulajdon hazámban és tulajdon hazámért ... és egyedül az nyugtatott engemet s az serkentett eddig, az ébresztett a munkára, hogy, ha nem telt is, akartam, ha máért nem is, legalább a jövődöért. – Ti pedig, más hazából való testvér hazánkfiain!

ti boldogultok; s legalább minket elkedvetlenedtetek vigasztaltok. Néktek örülni fog a jövő – ama késő – emberi nyom, mirajtunk pedig szánakozik.”

Az igazat megvallva, nem sokáig búslakodtam Júlia után; hogy ily kényelmetlen helyzetbe kerültem, azt is a csökönys és engem valamiért megházásítani akaró Bédinének köszönhetem, ugyanis addig duruzsolt nekem és az erányomba hetekig közönys Júlia fülébe, hogy mindkettőnket összezavarván és megtévesztvén, hinni kezdtünk egy közös jövőben, múlhatatlan szerelemben. Egyáltalán nem úgy tűnt nekem Júlia sem, mint aki összeroskadt volna tervünk kútba estével, és csupán a kegyetlen apai akaratok engedelmeskedve hajtott főt, kényszerűségből; mint aki a szívét megtartotta volna nekem, ha már nem lehetett az enyém. A könnyed elválás is bizonyította, hogy Júliát vajmi kevésbé érdekelte az én hivatásom: a poézis; talán még úgy is érezte, a vers olyasfajta szenvedély vagy hóbort, amiről érett fővel illendő lemondania egy komoly embernek, mert előbb-utóbb szégyelleni kezdi, akár a kamaszos érzelgéseit. Mennyire egyezett e hiú ábrándja akaratos anyám elvárásával! Olyan falakba ütköztek, amely falak ledönthetetlenek voltak, illetve éltemmel együtt omolhattak csak le, mert sorsom szegletkővét a poézis jelentette, csakhogy ezt ők nem óhajtották sem elfogadni, sem megérteni. S bár látzatra nekik volt igazuk, hiszen nem túlságosan sokakat érdekelt vagy hozott lázba addig teremtett poézisom, kivélt talán csak a bürgeri hatást mutató erotikus és tréfás verseim, s a somogyi kóborlásaim alatt írott Dorottyám jelentettek. Talán ezért sem éreztem e könnyed, nagy tetszést kiváltó szerzeményeim a szívemhez közel állónak. Egészen máshová helyeztem a hangsúlyokat verselésemben, s mivel csak a legszűkebb körben értették törekvéseimet, nem állottam messze attól az elhatározástól, hogy nem írok többet, visszavonulok s egész életemet a botanikának és a vallomásaim megírásának szentelem, mint Rousseau.

Nem tudom, hogy a sorozatos megaláztatások, Bédiné lankadatlan, ám mégis kudarcra ítélt kísérletezései, avagy saját elbizonytalanodásom okán tettem föl magamnak a kérdést: valójában nőül akartam-e venni Vajda Júliát, avagy tiszta szívből csak szépelegni akartam előtte? Eladdig csak csúfnak és tömpe orrúnak, kehesnek és megfélemezhetlennek tudtam magam. Az elutasításomkor értésemre adták, hogy számításba sem jöhetnek egy komoly frigy kapcsán, mivel folt van a nadrágomon; hogy olyan élheterlen alak vagyok, aki képtelen megragadni a szerencsését, már ha szerencsének tekintjük a házassági rabigát; hogy soha nem is leszek más, mint vagabund, garabonciás, halálraitélt, mivelhogy az örökös tréfálkozás kedv és szépségvágy, orfikus lantmánia alkalmatlanná tesz a polgár rolléjára. Bármilyen fájdalmasan is érintett a lecke, kezdtem beletörődni a tanulságokba. Úgyhogy jobbnak láttam odább állani Komáromból és Nagybjomban fölkeresni az én Pálóczi Horváth barátomat, akivel a hosszas együttlételek alatt lettünk igazán jó cimborák és fegyvertársak, a népi dalok gyűjtői és a vég nélküli álmódosások szerelmesei.

CZAPÁRY VERONIKA

Rettegés az arctól

Csendben, mosolyogva mesélted el azt, amikor nem volt törvény. Én féltem, aztán már megszoktam ezt a nyíltságot. Ti laza úrfelmutatást játszottatok, míg nekem fájt mindenem. Az arc és hangtalan doboz megérintett, bezárt egy koporsóba, olyanba, amitől nem tudtam szabadulni.

Nem baj, mert bár nem volt félelem, a félelem előtti időszak volt, a rettegés – egy sártól és az arcoktól, ami bekap – létezett. Te lassan mondtad és olyankor nem volt törvény, minduntalan, hogy nincsen baj, de aztán mindig baj lett, nagy fehér fényes és arctalan baj, olyan, ami megaláz.

Elmondtad, hogy nincsen áruulás, de már mindegy volt, meg hogy nincsen félelem, nem hittem el. Az üresség beszél arról, hogy kellene valamiről beszélni, mielőtt meghalunk. Elkísért valahova az üresség, tátongó lyuk lesz bennem a félelem. Nem volt baj, nincsen baj, nincsen velem, nem fáj. Te mindig kikötötted oda, ahol nincs menekülés, így belém mart reggel, kínoztad is órákon keresztül, felsikoltott, meg minden.

Hogyan volt, meghalunk ugye, tönkrement, úrrá lett bennem az üresség.

Beszél nekem, beszél a csontokról, csöndről, meg a fákról, hogy a rettegés az arctól nem fáj neki, sehol sem voltam, mindig csak beszéltem. Beszél veled, úgy tesz, mintha el akarna vérezni, főleg az, hogy létezik, beszélni akar, szeretkezni, meg hogy szeretni akarta, fáj minden.

A gyűlölet kap benne otthont, holott neki kellett volna beszélnie, mert nem lett volna meg a levegő nélküle, nem beszél semmit.

Rájött, hogy a reggelek

Rájött, hogy a végtelen számú monoton ébredés és az ablakok között nincsenek meg az otthonok, egyedül maradt, minden reggel valami tönkrement a lakásban, mindenhol valami tönkrement, nem lehetett helyreállítani, lehetetlen volt,

a nap besütött a szobába, ő ott állt szürke szemével, azt mondta, ezt elbaszta, valamit mindig elbaszott, nem normális, hiába néz úgy rá, tudja, nem normális, egy hülye, meg kellene döglennie, de nem tud,

mit is képzel magáról, miért is,

nem tud kikapcsolódni, szarul van, tönkre megy körülötte minden,

mégis a mondatok, a mondatok viaszos fényei a szobában, azok számítanak, jó lenne meghalni, ott lenni már a viaszos halott tengerekben, felejteni mindent, mintha kicsi lenne és kiszolgáltatott újra, már nagy, de ez mindegy. Rágondolt, már eltűnt belőle, a teste is, ölelgetné halkán, viaszos szavakat suttogna szemébe, az óceánról, hogy őt akarja, simogatná halkán a testét, mindenét, de már nincsen.

A mondatok, a reggelek, fák, meg az ébredés, a kékség alatti tájon, abban a városban, ahova utazott, a mondatok viaszos fényei a szobában, a reggelek és hajnalok, átutazott, hitte, jelentenek neki valamit ezek a szavak, mondatok viaszos fényei a szobában, legalább világítanak, suttogja halkán fülébe, a hajnalok, történt valami reggel, amikor semmi nincsen, minden elveszett, hagyná történni a dolgokat, nem lehet,

nem érti őt, csak az ébredés, az otthonmaradt kabátok,

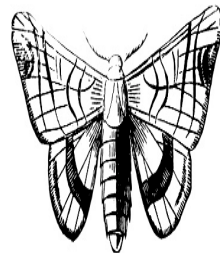
a hajad, nem tépnek fel a reggelek,

mondatok viaszos fényei a szobában megnyugtatóknak, lágyan andalítanak, suttognak viaszos szavakat a néma kékségről, tudod, ahogyan kijöttél a szobából reggel és én csókoltam a hangod,

a rettegés,

mit fog válaszolni és miért, hogyan fog megint válaszolni, és miért, a rettegés, közeledik-e, vagy megint nyilvánvalóvá lesz a kiszámolás, mondatok viaszos fényei a szobában, csókolj halkán, suttogom neki,

nem lehet az elviselhetetlen mondatokon segíteni.

A Duna hangjai, tönkremegy körülötte minden, reggel, ez ismétlődik, ismétlődik megint, mintha ki lenne tépve, a hangja is, a reggelek üvöltének, a reggelek csendes fényei, lágy hangok, és képzeletek, itt voltál, meg ott is a tájon, a reggelek, elviselhetetlen fénnel égnek,

nem tudsz mást persze, csak írni,

képzetek csendes fényei, az ébredés, a Duna hangjai, ahogyan csillognak a folyón a fények, meg a fák is, a reggelek, mindent kitépnek,

az ébredés fényei, anya hangja, ahogyan simogattál, kitépnek a reggelek néma fényei, a folyó, az ébredés, a hangok is, mielőtt tönkrementek volna, a reggelek néma fényei, a parton égnek a fények, tudod, jó kijönni a vízből, a levegő, meg a félelem, mielőtt kitépott volna belőlem mindent, nincsenek meg a hangjai, beszélni se akarok veled, tudod, a félelem néma hangjai,

néma hangjai a reggeleknek, mielőtt tönkrement volna,

néma hangjai, mielőtt tönkrement volna minden,

a folyó fényei,

néma fényei, a hajnalok között nem lehetett tenni semmit, a hajnalok, csak ültünk és néztük néma fényeiket. A fák, meg a fény, a reggelek beragyognak mindent. Szép volt, mondja, maradtam is, aztán a felhő, fák, meg a fény, suttogó hangon szólalt meg a szájalom,

szeretlek, ugyanazon a hangon, mielőtt a nyelv kitépott volna engem, az otthonokat és a koromat, beszéltem is, fogtam a kezét, szeretlek, ismételtettem ugyanazt, nem volt kérdés, ki van ébren a néma vizek felett, meghalni kéne,

szeretlek,

pedig az éjszaka, mielőtt lett volna hangja.

Nem volt hangja, reggel lesz az ébredés, utolsó, kitép engem, nincsen több félelem, a vizek felett, gyógyvizek is hallgatnak, kitépnek engem, nem kell soha, a vizek felett.

Vizek és angyalok, nem voltak tetemek, tépem a haját, mégsem válaszol. Miért kell meghalnia,

szeretlek, mondtam neki, simogattam haját lágyan, csókolgattam le róla a húst, reggelig, a fények is átragyogtak a testemen, te simogattad az arcát.

Nem tűnt el semmi, nem ment tönkre, életre keltek az évek alatt felszakadt sebek, velem énekel, szeretlek, hangos és hangtalan fényekkel mentünk fel a szobába, nem volt több világítás.

A Duna hangjai, tönkremegy a reggel, ez ismétlődik, mintha ki lenne tépve belőle a hangja, a reggelek üvöltének, a reggelek csendes fényei, elöntenek a lágy hangok, a képzeletek, itt voltál, meg ott is, varázslatosan égett, a reggelek, elviselhetetlen fénnel égnek,

nem tudsz mást persze, csak írni,

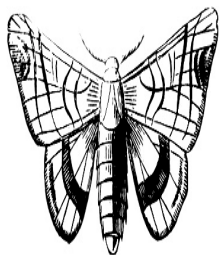
a képzetek csendes fényei, az ébredés, a Duna hangjai, ahogyan csillogtak a folyón a fények, a folyó a fényekkel, a fák, meg az ébredés, a reggelek.

Az elmosódott fehérségben álltál

Mindig gyűlöltem az elmosódott fehérséget és a hangtalan, néma éveket, amik a szobában érnek utol, az én szobámban, a kívülállást, a szelíd fészket, velük kell élnem az idők végezetéig, nem kereshetem meg az anyámat, a formákat, halottan világít a város, ahol születtem.

Félek, ki kell mennem és szépen, lassan minden reggel össze kell szednem magam.

Itt élek, minden hely egyforma, kék, fehér, akár a halottak, korcsolyapálya, mosolygók, nem vární vissza őt sohasem, légy szelíd, fogadjad vissza őt, a változást, tükröket,

a némát, ne hasonlíts rájuk, élnek emlékező élő rendszerükben, a sárga fényben álltál, a fehérségben hozzám érsz, a némaság elmosódott közöttünk és darabokra szabdalta magát a sötétségben, végigsimítom kezem a bőrön, hátha ez jelent valamit, ahhoz is gyenge, hogy felálljon, nem kell velük szembeszállni, visszafojtott sikolyban telnek az évek, kellett, hogy túléljen mindent.

Átraktak a mosdókba, ide-oda, sötétség, üresség, sötétség, mondd, néma gyakorlás a semmiben, gondolkodás, fel tudom fogni, felfogni halkán, meghallom mondatait, a hangod, megőrjít, végigsimítom kezem a bőrön, időtlen idők, mintha bűn lenne a mélyén, elfelejtem az utazást, a sárga némaságot, a megmozdulás, az ittlakás kényszere, apámat akarom, élni, nem is emlékszem mi a baj, a némaság, némaság, sötétség, némaság, nem számít semmi, a képek, házak, és lovak, a Balaton-parti nyaralások, leírom egyszer, vége lesz, biztosan nem jönnek újra, biztosan vége lesz, nem él, nem tudja hol él, kié megint.

Bámulod ezeket a formákat, az évek, történik velem valami, a szétesés évei, hétköznapi mondatok, képzelődések, meg nem érintettség kövei ezek, a semmi, az itt lakás kényszere, félhomály, nem akarok élni, csak magamat ne kelljen feltámasztanom.

Ők betonlakásban éltek, dagadtak, elmegy az iskolába, mint a gépek, rettegnek, menyire érző lények, ahol az isten lakik, rettegve gondol arra, hogy a tespedt énpozíciók is léteznek, az ittlakás kényszere, az autókázás évei, kedvesen és lassan mondja, kicsinál mindent, akire valójában lehetne támaszkodni, oda nem nézni, árulkodik a semmiről, áteresztlem lazán, örökké, az anyámnak, dagadt és hájas, a világnézetét örökölni, le kell hajtaniuk a fejüket, piros szoba, sajnálom, hogy elkértem a számod, suttogom, akárcsak a hal, mindent a helyes időben kell mondani, porckorongra támaszkodva, kislabizálni, kérek egy piros füzetet, gondolkozom, nincs jogom az emlékeimhez.

A Hollandiába tartó utazások, szisztematikusan ölnek, úgy képelem, visszatérnek egyszer, elszállít innen.

A sár, suttogod, a virrasztás, elmúlt, ajkaimon az ébredés, a viszonyítási pont nélküli élet.

A megérkezés előtti másodperc.

Szobában a fény szűrődése, a képzelődés nélküli átok, bútorok, franciául énekelnek, csak jönne már ki, és ébredés.

Más életet élni.

Nem hívtalak fel telefonon, mondtam, nincsen értelme a létezésnek, képzelt halak, nem akarok öreg lenni, más életet élni, a csönd, beborít egy mámor, cirkuszok, vidám élet, minden, ami koponyával jön, magamat akarom megtalálni, tűnő ébredés, magamat akarom megtalálni.

Akkor végérvényesen képzelődésekkel terhes, az elmosódott fehérségben álltál, évek, ájulások, évek, asztalok és a tévé, minden kérdés a holra irányult, hisztériás rohamok, nem vagy normális, képzelődésekkel terhes, mindig is hülye kislány voltál.

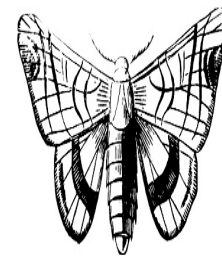
A hazugságok igaznak tűnnek.

Alázza meg, mondja később a férfinak, tudod jól, akkor jobban szeretlek.

És megalázza, szóval, tettel, akkor jobban szereti, kötődik, ez az egyetlen, ami működik, tudja, szereti a testét.

Érzi az ürességet, a kényszerítés maga az éden.

Feléled benne a vágy, egy hajnalon, a szeretkezés közbeni hajnalon, hogy talán őt is szereti, más életet élni, itt hagyni és csak úgy meghalni.

Egy jól bevált módszer, ugyanaz a fájdalom, kikényszeríti, könyörög neki, hagyja már abba, mindegy, mindegy.

Be fogják zární, mindegy lesz, a szavak koppannak az ürességben, megteszi, rohan előre a telefonhoz, bizonyítja, nem viccel, te mindig hülye kislány voltál, érdemes élned?, szavak ütköznek a falba, az elmosódott fehérségben álltál.

Jó lenne, ha nem hisztériáznál mindig.

Retteg attól, és már biztosan tudja, sosem tud megfelelni.

Erősen koncentrálnak a felejtésre, megijed magától, ennyire jó, ilyenkor reggel, zakatolnak agyában a szavak, kezdenek előlről mindent, az ágakat is, oda akartam jutni végül, ahogy megjött ő is a bibliában, lobogtató árnya az ablakon, törődött csönd, vékony mondatok a házban, a percek fehérsége, lágyan simuló meztelen, zakatolnak, csak, kérdez, zakatolnak az agyában a mondatok, a szavak, behatolunk az örült rendszerekbe, az ittlakás kényszere, semmi, betontelegben nőtt fel, kinézek az ablakon, semmi, öreg szülők a házban.

Eljön érte tavasszal, elviszi innen, nem akar feleségül venni, a borzalommal élni, felbredni, aludni, aludni, feledni, hogy szeretik a lények.

Se föld, se köd, a tettes ismeretlen, az építmények, ködök, meg a hal, és a semmi, nem hal meg senki, életben maradnak a foglyok, elvitték őket is.

Van gyereke az anyukának, kék és tovább kell mennie.

A piros ködben, csavarásban mindennap rángatják.

Újra és újra.

A halott kék és ismeretlen semmi, a mentés megjelenik a képernyőn, nem leszek semmi, csak boróka ága, a végtelen, a legvégén te maradsz, látom őket a fényességben, mentésükre szolgál az üresség, ugyanazok a mondatok, a nap.

A hatalomgyakorlás kényszere, passzivitás csöndje, a tér, suttogod.

Az évek a megértésükkel telnek, gömb és halál, nem akarom újra őt, mocsarával telít meg, az önsajnáltság kényszere, hogy megbaszol, gömb, az egész történet, nem a másiké, az enyém, mint megtalált halak élek újra, eszem ki a bőröm és élek túl mindent, legalább az enyém.

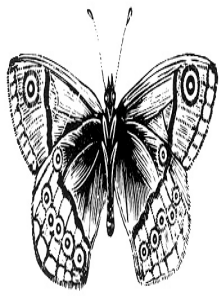
Egy régi történetben, a terhes nő, nem akarok vele lenni, a kezem, gémkapocs, lehúz és magával ragad, lassan baszol meg, száll el minden, nem tud visszatálcálni, a történet kapocs, álca, és hazugságok, az öngyűlölet átka, látom a sokaságot, ne kelljen velünk foglalkozni, semmi, jönnek a hangok, nem tudom megbocsátani, a gyereke, hangja, a teste, egy kellemes szorongás, hernyó, mosolyog, semmi.

Lassú habokon jön, sárga rózsái a tó melletti úton vannak, világosnak érzi, vicces, az elmosódott fehérségben álltál, tudod mindez milyen, a hangjára, testére vágyakozom, elvigyen messzire, vicc és kacagás, sírás, üvöltöd a megnyugtató csendben, vég nélküli eszeveszett pálya.

Az elázott sipálya.

A fehér ködben az írás.

Az elmosódott fehérségben álltál.

GALGÓCZI ERZSÉBET

A főügyész felesége

A mű keletkezésének körülményei és utóélete

Közreadja Galgóczi Károlyné

Galgóczi Erzsébet 1956-ban

Belőlem ötvenhat csinált író. Mintha hályogot operáltak volna le a szememről, egyik pillanatról a másikra megértettem mindent. De csak visszamenőleg, ötvenhatig. Ötvenhatot nem értettem, és körülbelül egy évig nem értettem az ötvenhat utáni politikát sem” – írta naplójában.

„Hazafelé Nagyváradon bement a hangosbeszélő, hogy Magyarországra nem közlekednek a vonatok. Heten elindultunk gyalog. Négy nap alatt értünk Budapestre.” – nyilatkozta Bertha Bulcsunak.

„Püspökladánytól az országút és Pesten minden sarok: Ruszkije, igyitye damoj! Már ilyet is láttam: Ruszkije go hom!” – olvasható naplójában.

Október 30-án ért haza.

A naplóból idézünk egy-két bejegyzést november 1-jei keltezéssel:

„Kedd este óta Pesten vagyok. Az Üllői útnál jöttünk át a Körúton. Nem ismertem rá! Kiegett házak, kilótt tankok, feltépett kövesút. Nem égtek a villanyok. Egy hullára majdnem ráléptem. Hanyatt feküdt, széterpesztett lábbal, s valami fehér porral volt behintve. Szombaton fent volt a bátyám Pesten, hoztak egy teherautó élelmiszert. Az egyetemi ifjúság 14 pontját az öcsémék – műegyetemisták – fogalmazták, kedden, 22-én este. Sokszorosították, s a diákszállóban minden papír elfogyott. Az öcsém éjjel jött el hozzám (lakására), mert tudta, hogy rengeteg papírom van, s elvitte. Az én papírjaimon terjesztették a 14 pontot. A Dunántúlról jövő teherautók a Vasárhelyi Pál Diákotthon előtt állnak meg legelőbb (Bartók Béla úton). Az öcsémék (nemzetőrök) irányítják őket, miután a maguk részét leveszik. Soha még ilyen jól nem volt ellátva Budapest élelemmel. Ez a parasztk forradalma is.”

Részlet egy eddig publikálatlan interjúból

„...Az 56-os események alatt nem voltam Magyarországon.

– Hanem?

– Romániában voltam.

– Mit csináltál?

– *Hivatalos küldötként. Ott hallottuk meg a dolognak hírét, és rögtön hazaindultunk, de csak Nagyváradig közlekedtek a vonatok, Magyarországon szünetelt a közlekedés. Nagyváradtól gyalog jöttem Budapestre, négy napig gyalogoltam, és 30-án értem haza, tehát a végére.*

– Tehát október 30-án.

– Október 30-án.

– *Látod, ahogy most mondod, olvastam valahol egy régi interjúban, hogy viszont nem engedtek át a Duna-hídon, és akkor határozta el, hogy Budán akarsz lakni, mert onnan haza tudsz gyalogolni Győrbe.*

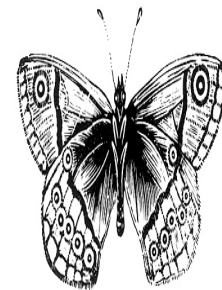
– *Igen, pontosan, az 56-os események miatt 18 barátomat csuktak börtönbe, vagy pedig a börtön elől disszidáltak, és feltételezték, hogyha itthon lettem volna az események alatt, ugyanazt csináltam volna, mint a barátaim, holott ez nem igaz. Én egy óvatos paraszt vagyok, aki megvárja, hogy merre alakul a helyzet. Azokban a zavaros időkben ezt nem lehetett megítélni, tehát nem csináltam semmit.*

– *És ez volna az oka, hogy aztán soha többet életedben sehol nem voltál státusban, legalábbis egy ideig.*

– *Kérlek szépen egy évig feketelistán voltam, úgyhogy akármit írtam volna, az sem jelenhetett volna meg. Utána pedig azt követő évben 18 novellámat adták vissza.*

– *56 rettenetes nagy megrázkódtatást jelentett, gondolom nemcsak nekem, hanem az egész magyar népnek. Mintha egy hályogot leoperáltak volna a szememről, egész másképp kezdtem látni az életet is, a rendszert is, benne saját szerepemet, a parasztság sorsát, és szerintem ez a kataklizma hozta ki a valódi lényemet.”*

(Tóth Gabriella: Galgóczi E. születésnapjára. 1985.)

A mű forrásától a megjelenésig

1963-ban hallotta az író a győri megyei főügyész történetét Himódi Évától, a főügyész húgától. (Himódi Éva Pápai Kató – az író legidősebb nővérének a lánya – osztálytársa volt, egy budapesti Nemzeti Színház-beli előadáson ismerkedtek meg.)

A történet a napló bejegyzése alapján:

„A győri megyei főügyész története, Himódi Éva bátyja.

56 után, 27 éves korában kinevezték főügyésznek. Ő vezette le az 56 utáni pereket, ő ítélte halálra az elődjét, aki annyit foglalkozott vele, a kezdővel, ő ítélte halálra a városi színház főrendezőjét, jó barátját, és mindenkit, aki szerepet játszott 56-ban és mindenkit ismert. Talán beleírni a Gáli, meg Angyal Pista történetét.

Még 56 előtt, gyakorló ügyvéd korában feleségül vette a gépírónőjét, egy rendkívül közönséges nőt. Főügyész korában, mert fiatalok voltak és nem bírta elviselni a felelősséget, az asszony volt a bizalmasa, akkor még szerette. Aztán az asszony elkezdte csalni fűvel-fával, el akart tőle válni. De az asszony nem volt hajlandó válni. – Képzeld el, szeretek főügyésznek lenni – és azzal zsarolta, ha elválnak, mindent kitalál a miniszternek, s őt hivatali titoktartás megsértése miatt halálra ítélik. Csapdába volt zárva s nem látott kiutat. Szíven lőtte magát, de a golyó eltévedt, átfúrta a tüdőt, a gyomrot és a hasat. Egy hétig eszméletlen volt s közben négy műtétet hajtottak végre rajta. – Most már életben marad – mondta az orvos. S tényleg, egy hét után magához tért. Beengedték hozzá az anyját, akinek előzőleg egész úton azt hajtogatták: nem szabad sírni, nem szabad sírni. Nem szabad sírni! S az ágnál tényleg nem is sirt, de a folyóson összeesett. A főügyész éjjel, amikor őrizetlenül hagyták, letépett magáról minden kötést, s hajnalra elvérzett.

Most már életben marad – mondta a főorvos a telefonba. – Most már életben kell maradnia, még akkor is, ha ez ellentmond minden eddigi ismeretünknek az emberi organizmusról. A golyó átfúrta a tüdőt, a gyomrot, a hasfalat és a beleket. Tulajdonképpen az első 24 órában meg kellett volna halnia. Ennek ellenére egy hete él. Öt műtétet hajtottunk rajta végre, három vérátömlesztés és ma hajnalban magához tért. ... Igen ... átadom ... Minden jót, miniszter elvtárs.”

További feljegyzések a naplóban „A főügyész feleségéről”.

1963. dec. 21.

„A főügyész halálát kedvem lenne megírni, csak nem ismerem eléggé az ügyész munkáját és munkakörülményeit.”

1964. jan. 2.

„Az országgyűlési könyvtárban voltam délután, kaptam egy különszobát. Elolvastam az 56. októberi Népszabadságot. (!) Nem sok valósult meg abból, amit abban az időben Kádár ki- meg bejelentett.”

1964. március 2.

„Már 25 flekk kész. Ha politikai okok miatt nem utasítják el, ezzel kész a kötetem. Kötetcím lesz.”

1964. március 9.

„Befejeztem a regényt.”

50 oldalt legépelte és Fővénynének szándékozott adni. (Fővényné a főiskolán esztétikatanára volt, majdnem minden írását a megjelenés előtt neki ad elolvasásra, véleményezésre.)

1964. március 15.

„A Fővénynének nagyon tetszik és a Virág Erzsinek is.”

1964. április 14.

„A Görög Liviának tetszik A főügyész felesége. Stílusa tömör, kemény, ellenálló.”

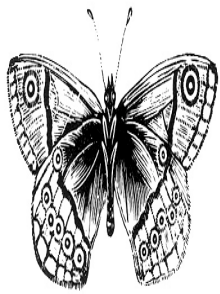
Április 30.

„A Szépirodalmi elfogadta. Vécseiné közölte, hogy Görög Lívia szerint mindig a magány dominál benne.”

„Ha Fábri csinálna filmet a főügyészből, mire elkészülne a forgatókönyv, a főügyész nem főügyész, hanem főorvos, a regény végén nem öngyilkos lenne, hanem kitüntetnék.”

1964. június 20.

„Most jut eszembe: A főügyész feleségét úgy lenne kedvem kijavítani, hogy időnként, ahol az anyag kívánja, beleírnám a Miklós monológjait. Gyerekkoráról, az egyetemi évekről, a politikáról, a szerelemről – Tele van a világ megkeresztelt és meg nem keresztelt mocsokkal – és saját gyengeségéről.” „Egymáshoz vagyunk kötözve, mint két fadarab a vízben, ha az egyik elmerül, elmerül a másik is.”

A „Főügyész”-t elvitte a Magvetőnek – írja augusztusban. Illés Endre sajnálkozik ezen. Görög Livia szerint a „Főügyész” jó kisregény, a hibái kijavíthatók.

1964. október 26.

„*Át kell írni a Főügyészt.*”

1965. április 26.

„*Elpanaszoltam Tóth Dezsőnek A főügyész feleségét. Már április 29-én válaszolt Tóth Dezső. Végre valaki megírta, mi a hibája a regénynek. Úgy döntöttem, hogy átírom a Főügyészt.*”

Novemberben úgy dönt, hogy átírja. Decemberre legépelve kész. Még mindig a Magvetőnél van.

1966. február 18.

„*Ha a Magvető nem fogadja el az Almanachba A főügyészt, akkor a Szépirodalmi beleteszi a kötetbe.*”

Április 9.

Már át is vitte a Szépirodalminak, „*Görög Líviánál van*”.

November 2.

„*A Kortárs döntött, hozza a februári számban.*”

1966. december 2.

„*A Somogyi Tóth Sanyival beszéltem ma, azt mondta nem először. A főügyész felesége az utolsó tíz év legjobb kisregénye.*” A Fővénynét okolja azért, hogy nem jelent meg akkor, amikor megírta.

A naplókban nincs több szó a megjelenésről. Végül 1968-ban A fiú a kastélyból című kötetben jelent meg.

Két kritikus – Szabó B. István (... „1956-nak és következményének ... ügyészi felelősségű rendezése”), Mezey Emőke („Az 1956-os ellenforradalom és azt követő konszolidáció...”) – foglalkozik a kisregénnyel.

1969. április 18.

„*Osztovits Levente, a kecskeméti színház dramaturgja kezdeményezte, hogy a színház szeretné megrendezni A főügyész feleségét.*”

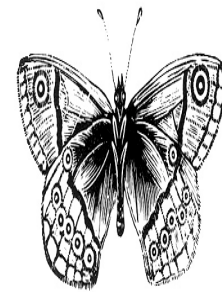
Rövidesen elkészül a vázlat. Találkozik a színház igazgatójával és a rendezővel. Hivatalosan is felkérlik a darab megírására. 1970 januárjában kész lett a darab, már február 4-én elfogadták. A bemutatót április 14-re tűzték ki.

A színházi átdolgozás

A helyi sajtóban a szerző ajánlása:

„*Az irodalom ihletője az élet, a valóságban megtörtént események – megsűrve és átala-
kítva egy koncepció érdekében, amely az író legsajátosabb mondanivalóját hordozza.*”

*Rendkívüli időkben rendkívüli események történnek. Ilyen rendkívüli idő volt közel-
múltunk történetében az 56-os, 57-es év. Körülbelül tíz elbeszélést és egy színművet
– A főügyész feleségét – írtam erről a korszakról, de még korántsem érzem kimerítve a
magam számára. 1957 elején valahol a határszélen letartóztattak két embercsempész
családot. Nem elírás: családot – ugyanis a családok minden tagja, beleértve a gyereke-
ket is, tevékenyen részt vettek a disszidálók külföldre juttatásában. Valóságos „láncot”
építettek ki önmagukból Budapesttől Bécsig, s a lánc minden szeme hónapokon át
tökéletesen működött. Horribilis összegű pénzt, valutát, ékszereket, aranyat, bundákat
stb. harácsolnak össze nem egészen fél év alatt. De ahogy 57 elején konszolidálódott a
helyzet, a határőrséget is megerősítették, egyre kockázatosabb dolog lett az embercsempé-
zés, végül is lehetetlenné vált. A család azonban nem hagyta abba... Hogyan? kér-
dezhetné az olvasó – ha egyszer lehetetlenné vált...? Pestről még szörványosan ugyan,
de mindig érkeztek a disszidálók – de ezek már nem jutottak át a határon. A családok
férfitagjai megölték őket. Hogy ne legyen nyoma a gyilkosságnak, szöveget vertek az áldo-
zat fejébe, levetkőztették őket, kirabolták őket s beledobták a Dunába. Miért? – borzad
el az ember –, miért nem küldték őket vissza? A bűncselekménynek több motivációja volt
– hogy szakszerűen fejezzem ki magamat. Az egyik: a kapzsiság. Rájöttek, hogy munka
nélkül sokkal több pénzt lehet keresni, mint munkával, s tehetetlenségükben nem akartak
erről a dúsán bugyogó forrásról lemondani. A másik ok: a félelem attól, hogy valamelyik
családott disszidens lebuktatja őket. A harmadik ok: a félelem egymástól, a közös bűn
félelmetes összetartó ereje. Egyik áldozatuk, egy orvos csodával határos módon életben*

maradt – a két család férfitagjait letartóztatták. A család szabadlábbon védekező nőtagjai pedig megvesztegették a megyei főügyész feleségét, hogy járja ki férjénél, hogy a gyilkos embercsempészek minél enyhébb ítéletet kapjanak. A megvesztegetés napfényre került, s a megyei főügyész a letartóztatás elől öngyilkosságba menekült. Ez volt röviden a valóságos történet, amely éveken át fogva tartotta a fantáziámat. Egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy számomra – az én belső világom és mondanivalóm számára – nem a gyilkosok a fontosak, hanem a főügyészek. A véletlen szinte sorsszerűen a kezemre játszott: néhány évvel az eset után megkeresett az öngyilkos főügyész húga, s elmondta, ki volt az ő bátyja, milyen ember volt, hogy lett főügyész s hogy jutott el az öngyilkosságig. Ez is hallatlanul izgalmas történet, el is raktároztam a fejembe, s egyszer biztosan feldolgozom. A néző azonban, aki megnézi *A főügyész felesége* című darabot, egy harmadik történetet lát, aminek a két valóságos történethez van is köze, meg nincs is. Hogy hogyan lesz két valóságos történetből egy teljesen eredeti harmadik történet – ez maradjon az író műhelytitka.” (1970. ápr. 14.)

Április 16-án mutatták be a darabot. Galgóczi beteg volt – előző nap jött meg jugoszláviai nyaralásából –, a bemutatóra sem ment el. Csak az utolsó előadást látta.

1970. május 2.

„Megnéztem a darabomat az utolsó előadáson. Telt ház volt és nagyon mérsékelt siker. Nekem annyira nem tetszett, hogyha nem a saját darabomról van szó, az első félóra után otthagytam az előadást. Így végignéztem. Korrekt, ötletelen és széteső rendezés, korrekt közepszerű színészi játék. Egyetlen rendezői plusz van az előadásban a szöveghez képest: a frissen kinevezett főügyész dúdolva és táncolva jön be a színre, – és egyetlen színészi alakítás: Jánosi Sándoré, a párttitkár szerepében. A többi – szövegfelmondás, igaz, annak intelligens és hiteles. De még így is csodálkozom, hogy pl. Pándi még annyi jót is felfedezett a darabban, mint amennyit felfedezett. ... Kecskeméten a jó volt a díszlet és mindenki nagyon tisztességesen, sőt lelkiismeretesen játszott. Jobba Gabi, Forgács Tibor intelligensen felmondta a szerepét, de figurát nem hozott. Körtvélyessy majdnem hozta a figurát is. Meg talán a Kéry Edit – rövid kis szerepében is volt ötlete a jellemhez. Mikor olvasópróbán lent voltam, nagyon kirohant ellenem Földes Gábor – szerinte hamis – szerepeltetése miatt. De, amit csinált az jó volt, el kell ismernem.”

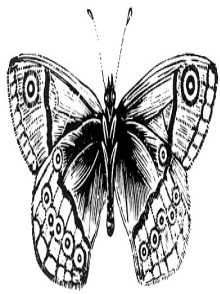
A darab bukását kétségbeesett kudarcként élte meg, amely „nem csak személyre szóló volt, hanem benne foglaltatott a »népi írók« elleni gyűlölet és az 56-os események elleni ultrabalos ingerültség. Hogy én abból, hogy a darabomat fogadták, messzemenő következtetést vontam le, másrészt messzemenő egzisztenciális következményei lettek – pl. nem mutatják be Pesten.” – védekezik egyik barátjának vádjaira.

A május 26-i írószövetségi közgyűlésen beválasztják a választmányba, a 11. legtöbb szavazatot kapta. Jól esett írói lelkének a kortársak szeretete. Itt találkozott Illyés Gyulával, aki még fokozta a jó közérzetét. „Illyés Gyula mondta az egyik szünetben: a mai napig lelkiismeretfurdalásom van, hogy nem írtam meg magának, nekem és családomnak mennyire tetszenek a maga írásai. – De megírta Gyula bátyám, köszönöm és nagyon örülök neki. – De nem eléggé! – mondta ő. Azóta az egész rokonságom elolvasta és osztják a véleményemet. A maga munkája nemcsak, mint írói teljesítmény kitűnő, hanem ami a leginkább ellenállhatatlan (– ezt mondta? Vagy azt, hogy meggyőző?) benne, az a makacs, következetes etikai magatartás. Látja, ilyenkor érzem, hogy érdemes volt élni, mert ha ilyenek jönnek utánunk, mint maga...”

„A Pándi két napon át egyfolytában mentegetőzött. S azt mondta, beszél a Horvaival, mert őneki a kritikájával igazán nem az volt a szándéka, hogy elvágja a darab pesti bemutatójának az útját.”

Részlet a Pándi-kritikából (Népszabadság, 1970. április 23. 7. p.):

»E dráma története 1957–58-ban indul, s az író innen pergeti vissza Homoródi Miklós tragédiáját, aki egy megye 1956-ban kinevezett főügyészeként halálbüntetést kért az egyik ellenforradalmi cselekményben részt vevő vádlottra. A vádlott – a főügyész barátja, újságíró – megtagadta a kegyelmi kérvény aláírását, az ítéletet végrehajtották. Egy másik falubéli barátjával is szembefordítja a kötelesség: Imre, az egykori kuláklis-tára tett megtaposott ember, ötvenhat után emberek tucatjait szökteti ki az országból, bosszúból és anyagi érdekből. E dióhéjnyi tartalom is elegendő drámai anyagot sejtet, mindez azonban csak része a tragédiának. A másik „része” a főügyész felesége. Luca

ügyészségi titkárnőből „emelkedett” főügyésznév, kíméletlen céltudatossággal, erős egyéniséggel. Olyan asszonytípus, amelyet csak azért kénytelen eltérni a szocializmus, mert nem lehet belőle kitiltani: semmiféle eszköztől nem riad vissza, hogy férjéből „valakit csináljon”. A szocializmus csak eszköz az ő számára, amelybe bele lehet feküdni, mint az ágyba, hogy hiúságát, hitvány kispolgári életformaeszményét megvalósíthassa. Itt nem egyszerűen a rossz asszonyról van szó, nem egy karrierista, férfiakért bolonduló cemenđeről, hanem egy társadalmi jelenségről, amely az írói ábrázolásban szükségszerűen felnagyított, dúsított formában jelentkezik. «Továbbiakban kifejti, hogy a főügyész gyenge ember, aki nem kommunista belső meggyőződéséből szervez pártot, tartóztat le embereket, kér halálbüntetést, hanem mindezt felesége hatására teszi. A főügyész nem meggyőződésből cselekszik, a halálraítélt barát viszont meggyőződésből vállalja a halált. Azt fejtegeti, hogy a drámában a vádlott szubjektív szándéka nem kapcsolódott össze tettének objektív következményével, mint ahogy ez – ismeri el – az 1956 utáni politikai perek egy részében is drámai elem volt...»

A film

A filmváltozat sokáig késett, annak ellenére, hogy „*ezt már több rendező meg akarta csinálni, tv-ben is, filmnek is, de soha nem rendelték meg*”. 1982-ben András Ferenc filmrendező alkudozott a filmgyárral és a tv-vel a filmről. A forgatókönyv el is készült, filmre azonban ekkor sem kaptak engedélyt.

Az utolsó forgatókönyvet András Ferencsel közösen írták. Ebből írta András Ferenc a végül elkészült film forgatókönyvét már az író halála után. Nem sikerült kiderítenem, hogy a filmben megjelent új motívumot – Tóth Ilona elítélését – kinek az ötlete alapján írták bele a filmbe. A naplóban többször szó van Gáli Józsefről, akit Tóth Ilona perében ítélték el. Galgóczi megemlíti, hogy részt vett a tárgyaláson is, tehát ismerte a történetet. A tévéfilmet 1990. november 8-án mutatta be a Magyar Televízió.

A mű utóélete

Galgóczi Erzsébetet egész életén át foglalkoztatta A főügyész feleségének témája.

Halála előtt három héttel, 1989. május 7-én nyílt levelet írt a rádió Vasárnapi Újság című műsora szerkesztőjének.

„*Kedves Györffy Miklós!*

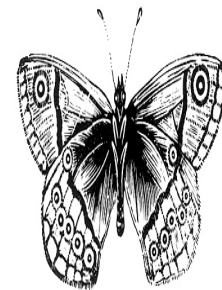
Mindig érdeklődéssel hallgatom a Vasárnapi újság műsorát. A múlt heti adásban elhangzott egy interjú az 1956-os mosonmagyaróvári vérengzésről, amit egy nyugdíjas vízvezeték-szerelővel készítettek, aki a kaszárnya előtt veszítette el a fél lábát. A riport végén elhangzott egy tendenciózus (?) kérdés: Ez még soha nem jelent meg nyomtatásban? – A válasz: Nem. A szokásommal ellentétben rögtön betelefonáltam, hogy de igen! Sajnálom, hogy ezt az egy mondatot akkor rögtön, amikor a legaktuálisabb, nem ismertette a hallgatókkal, azért írom ezt a levelet. A mosonmagyaróvári vérengzést – a szóra bírható interjúalanyok s a hozzáférhető periratok alapján – már 1964-ben megírtam A főügyész felesége című kisregényemben. Négy évig különböző szerkesztőségekben hanyódtott a kézirat, végre 1968-ban fölállalta a Szépirodalmi Könyvkiadó, s megjelentette a Fiú a kastélyból című kötetemben.

Ezért tartom fontosnak Önök és a hallgatók tudomására hozni, mert egyre gyakrabban megkapjuk – jobbról is, balról is –, hogy míg ki nem tört a „reformbátorság”, hol voltak az írók? Hol lapultak? Hát nem lapultak! A magyar írók java nem 56, de már 53 után foglalkozni kezdett az úgynevezett „övenes évekkel”. Nem az ő hibájuk, hogy írásaik megkésve és csak kis példányszámú könyvekben láttak napvilágot. A főügyész feleségét is több rendező megpróbálta tévéjátékká vagy filmmé átdolgozni, de nem kaptak rá engedélyt. Ezért nem lehet csodálkozni, hogy egy rokkant munkához nem jutott el. De a rádió főszerkesztőtől elvárható lenne a nagyobb tájékozottság.”

1989. máj. 7.

Tisztelettel: Galgóczi Erzsébet

A hozzáférhető perirat a regény írása közben még nem állt az író rendelkezésére. Valakik vagy valaki azért pontosan tájékoztatta az eseményekről. A levél írása idején otthon volt, Ménfőcsanakon, és arról beszélt, hogyan jutott el hozzá, milyen titokzatos módon a mosonmagyaróvári sortűz és Földes Gábor pere. Egy autóban kivitték egy lakatlan hely-

re, ahol senki sem hallgathatta le a beszélgetésüket. Maga a perirat csak 1980-ban jutott el hozzá, kerülő úton, egy levél kíséretében. A *Vidravas* írásakor vett át belőle, amikor az ávos tisztet agyonverik a kórház előtt. Homoródi Miklós és Komlós kulcsjelenetét – amikor a börtönben Miklós megpróbálja rábeszélni Komlóst a halálos ítélet megfellebbezésére –, összehasonlítva a prózai 1964-es és a drámai változatot, lényegében azonos, két eltérés van. Az eredeti prózai leírásban (184. p.) olyan nevek (Gyenes György, Vági József) és jelenet van leírva (okt. 26-án délután, a sortűz napján), amely Földes Gábor perében olvasható, illetve, amellyel Földes Gábort vádolták. Arra enged következtetni, hogy már akkor részletesen és pontosan tájékoztatták a perről.

Földes Gábor édesanyjának megrázó levele is hozzá tartozik a történethez. (A pert feldolgozta Jobbágyi Gábor, az interneten hozzáférhető.)

„Budapest, 1980. XII. 30.

Kedves Művész!nő!

Egy nyolcvanöt éves, sokat szenvedett, beteg asszony fordul Önhöz bizalommal. Művésznőről köztudott segítőkészsége, de ezen felül engem a karácsony esti »Timár József« hallgatása indított a levél megírására. ...

Én Földes Gábor édesanyja vagyok. Gondolom, Művésznő emlékezik még a fiamra, akit a győri színház főrendezőjeként 1958 januárjában kivégeztek. Férjem meghalt már, de utolsó percig abban bízott, hogy szegény fiam ártatlansága kiderül. A mai napig sem ismerjük azokat a színpalak mögötti eseményeket és erőket, melyek ilyen embert akasztófára juttattak. Mi csak azt tudtuk és tudjuk, hogy teljes szívvel, lelkével öntudatos, becsületes és bátor kommunista volt, aki az ellenforradalom alatt is hirdette eszméit, és nem tagadta meg pártállását. Barátai és jól ismerői az utolsó percig harcoltak életéért, sajnos közülük már többen meghaltak (Mesterházy, Urbán Ernő, Szendrő Jóska). Major Tamás is igen jól ismerte, őt idézem: »Földes Gábor az az ember, kinek száját hazug szó még el nem hagyta.« Major Tamás ment el annak idején Kádár elvtárshoz – fiam életét megmenteni és erre ígéretet is kapott. Mégsem így történt. Az 1958. január 10-én tartott elnöki tanács – igen kevés és feldúlt körülmények között – elutasította a kegyelmi kérvényt, és január 13-án kivégezték a fiamat.

Fülszót állítása szerint utolsó szavaival is önmagát igazolta: „Éljen Lenin, éljen a Párt, éljen a nemzetközi munkásmozgalom, éljen a független Magyarország!” Hangjától zengett a győri fegyház udvara. Gyepes bíró, aki hivatalból kirendelt résztvevője a halálos ítélet végrehajtásának, lányomnak – (aki e sorokat írja) – mondta január 14-én: »Úgy halt meg, olyan bátran, ahogy azt Földes Gábortól vártuk.«

Fiamat nagyon megviselte idegileg, fizikailag a vizsgálat, és ennek tulajdonítom, hogy nem kért kegyelmet. Apjának azzal indokolta, hogy ilyen hazugságáradatban ő nem tud és nem akar tovább élni. Akkor az ügyvéd hivatalból fellebbezett, így került a pesti katonai legfőbb bírósághoz az ügye.

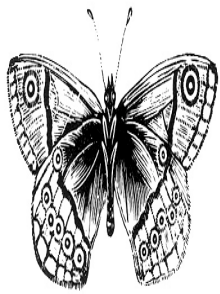
Ügyvédje dr. Bojta Béla (a volt NOT elnöke) nem csak jogi képviselője volt. Mindvégig úgy harcolt életéért, ahogy csak egy kommunista tud az igazságért küzdeni. A kegyelmi kérvény elutasításáról szóló hírt ő hozta nekünk sírva, személyesen a lakásunkra. Együtt sírt velünk. Sajnos azóta már ő is meghalt.

De még életében átadta nekünk a bizalmas és titkosan kezelt per anyagát azzal, őrizzük jól, szükségünk lesz még rá, mert Gábort ez a rendszer kell, hogy rehabilitálja. Ezt az anyagot szeretném Művésznőnek átadni. A Művésznő harcos kommunista és igaz ember, tud igaz ügyért harcolni. Nem tudom, megérem-e azt az időt, amikor fiam eltemetett ügyét napirendre tűzik és nevét tisztára mossák. De ha én nem – felesége, gyereke, testvére talán igen. És ha Művésznő kezébe teszem le fiam ügyét, nyugodtabban halok meg – jó kezekbe került.

Várom szíves értesítését, akár levélben, akár telefonon, hálás köszönettel:

Özv. Földes Gáborné
Bp. XIII., Victor Hugo u. 32.
Telefon: 295-186

U.-i.: elnézést, amiért lányommal íratam ezt a levelet, de az ő írása jóval olvashatóbb.

Az anya, aki átélte fia igazságtalan kivégzését, az első oldalon olvashatta az alábbiakat:

1957. június 10-én kihirdetett ítélet:

„Földes Gábor l. r. vádlott – aki 1923. május 31-én született Budapesten, győri – Sztálin u. 35. – lakos, nős Ungvári Irmával, feleségétől különváltan él, 1 gyerek (5 éves) atyja és eltartója, színházi főrendező – a győri Kisfaludy Színháznál – foglalkozású, havi 3000 Ft fizetéssel, korábbi foglalkozása – rendező, színész –, érettségi és színművészeti főiskolai végzettségű, katona volt, alhadnagy rendfokozattal, vagyontalan, szülei – Földes László és Fürst Erzsébet, büntetlen előéletű –

1957. május 3-tól előzetes letartóztatásban van

Bűnös

a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló mozgalom vezetésének büntettségében, valamint

3 rendbeli gyilkosságra való felbujtás büntettségében és ezért őt a bíróság összbüntetésül

halálra és teljes vagyonekbevitelre ítéli. (Győr Megyei Bíróság : 009/1957/42)

Gyepes István s. k. a megyei bíróság elnöke, a tanács elnöke”

Még ötven év múltán is megrázó olvasni ezeket a sorokat. Az ítéletben közreműködő egyik ügyész nem volt megrendülve, sőt, arra hívja fel az író figyelmét, hogy szívesen kiegészíti Komlós alakjának jellemrajzát, a valódi szereplő – akiben az általa tárgyalt ügyben Földes Gábort véli felfedezni – jellemrajzával, amely közel sem azonos az író ábrázolásával.

„Tisztelt Író!nő!

Szíves elnézését kérem, amiért soraimmal – ismeretlenül – zavarom. Azonban a közelmúltban általam olvasott egyik műve gondolkodtatott el, annyira, hogy rászántam magam az Ön megkeresésére.

Nyugalmazott katonai ügyész vagyok. ... Több évtizedes pályafutásom alatt sok érdekes ügyel találkoztam. Ezek egyike volt az 1956. évi ellenforradalmárok egyik győri csoportjának a tevékenysége. E csoport vezetője, 1. rendű vádlottja bizonyos Földes Gábor nevű egyén, a győri színház főrendezője volt, aki cselekményeinek egy részét katonákkal közösen követte el. Ezért került az ügy másodfokon a Legfelsőbb Bíróság Katonai Kollégiuma elé, mely a katonák és civilek ügyét egyesítette. A katonai főügyészséget a másodfokú eljárásban én képviseltem.

Mindezt azért adtam elő, mert a napokban olvastam el Önnek egyik – több évvel ezelőtt kiadott – regényét, amelynek a „Főügyész felesége” című fejezetében Komlós nevű színész főrendező ellenforradalmi tevékenységéről tájékoztat. Ezen Komlósról szóló adatok, az általa tanúsított ellenforradalmi magatartás majdnem minden tekintetben egyezik az általam tárgyalt Földes Gábor ügyének tartalmával. Bizonyos vagyok tehát abban, hogy az Ön regényének forrásául ezen ügy szolgált. –

Ellenben az a jellemrajz, amit Ön „Komlós”-ról lefest, lényegesen eltér a valóságtól. Lehet, hogy az Ön információi e tekintetben tévesek voltak, de azzal is tisztában vagyok, hogy az írói szabadság nem köti meg a szerző kezét.

Amennyiben Önt ez az eltérés, Földes jellemének valóságos oldala érdekli, vagy ténylegesen nem szerzett tudomást a valóságról, úgy szívesen állnék – kívánságára – rendelkezésére.

Budapest, 1981. dec. 7.

Tisztelettel:
Dr. Erdélyi Jenő
1124 Thomán I. u. 5.
T: 858-262”

A levélhez nem írt megjegyzést Galgóczi Erzsébet.

„A tárogatót ne felejtsd otthon!”

BORBÉLY MIHÁLYAL beszélgetett **IVÁN CSABA**

A népzene és a jazz egyszerre modern és archaikus. Nem a nem-művésztől való elhatárolódás az öndefiniálás alapja. A komplikált kizárja az egyszerűt, de az egyszerű képes a komplikáltnak a kifejezésére. Ezt érzi meg, aki szereti. A népzene és az improvizáció ősi időkből származik, s a kezdetek kezdetétől hat is egymásra. Győrben, majd Budán erről beszélgett Iván Csaba a kiváló szaxofonossal, Borbély Mihállyal, aki mindkét zenei világ autentikus megszólaltatója.

– A zenési pályában mennyire játszik szerepet a gyerekkor?

– Pomázon nőtem fel, a „Pilis kapujában”, s ma is itt élek. Ez a falu (ma már város) mindig is barátságos település volt, ahol magyarok, szerbek, tótok éltek együtt svábokkal, cigányokkal, zsidókkal. A kultúrák együttélése, egymásra hatása hozzátartozott a mindennapokhoz, sokféle zenei világ és hangulat létezett egymás mellett teljesen természetesen. Május hatodikán, a szerb búcsú napján tambura szólt a templomkertben, máskor sváb fűvósok muzsikáltak az utcán, a házunk közelében pedig a kovácsműhelyben dolgozó szegkovács cigányok énekét hallottam nap mint nap.

– Mások is elmentek a búcsúba és elsétáltak a kovácsműhely elé. Másokat is elvarázsol az a sokrétűség Pomázon?

– Sok tehetséges zenész származik onnan. A hallásomra hétéves koromban figyelt fel a tanítónő, s zeneiskolába irányított. Ott azt kérdezték tőlem, mit szólnék egy fűvós hangszerhez. Boldog voltam, hisz rögtön fénylő rézhangszerek: trombita, kürt és hasonlók jelentek meg képzeletben, s amikor aztán a klarinétot emlegették, bevallom őszintén, azt sem tudtam, miről beszélnek. Egy hét múlva kaptam egy kis Esz-klarinétot, mert csak annak a billentyűit érték el az ujjaim. Még tokja sem volt, valami rongyba volt becsavarva, de ez engem cseppet sem zavart. Soha nem felejttem el azt az érzést, amit azon az esős, őszi késő délutánon éreztem, emlékszem, az esőkabátom alá dugva vittem haza életem első hangszerét. A Szentendrei Állami Zeneiskola növendéke lettem, először Pomázon voltak az óráim, aztán, hogy nagyobb lettem, Szentendrére jártam át. Nyolcadikos koromban kérdezték a zeneiskolában, hogy van-e kedvem zenei pályára menni, tehetségesnek tartottak, ám engem a foci legalább annyira izgatott, ha nem jobban. Bizony előfordult, hogy klarinétóra vagy zenekari próbára indultam hangszerrel a hónom alatt, de egy kis kerülővel, hogy a szüleim véletlenül se gyanakodhassanak, a pályán kötöttem ki...

– A megismert sokrétű zenei világ nyilván különleges élmény, de azért Pomázon nem lett mindenki zenész.

– Én sem gondoltam volna magamról. Aztán úgy 16–17 éves lehettem, amikor alapvetően megváltozott a zenéhez fűződő kapcsolatom. Ebben nagy szerepe volt annak, hogy legjobb barátaim a későbbi Vujicsics-együttes tagjai voltak, akikkel együtt fociztunk, csavarogtunk és jártunk a zeneiskolába, majd a helyi fűvószenekarba. Ott egy csodálatos ember és igazi pedagógus, Papp Tibor volt a mesterünk. Ráadásul akkor már jó pár éve ő tanított klarinétozni, később pedig az első szaxofontanárom lett. Ma is hálával gondolok rá. Biztos vagyok benne, ha nincs Tibor bácsi

és a zeneiskolai barátok, akkor soha nem lett volna belőlem muzsikus.

– Esterházyánál olvasható a megjegyzés, hogy aki pedagógusnak megy, a szegénységgel köt szövetséget. A zenészség sem a biztos egzisztencia megteremtésének birodalma. Gondolom, a szüleid azért vegyes érzelmekkel fogadták az elképzelésedet. Mit csinál ilyenkor egy gyermekét szerető, empatikus szülő?

– Meg is lepte őket az elhatározásom, hogy érettségi után a Bartók „konziba” megyek. Ugyan tessék-lássék a Műszaki Egyetemre is felvételiztem, ám valahogy az nem sikerült... A családomban semmiféle előzménye nem volt ennek a „bizonytalan” pályának, zenésről a felmenőim közt nem tudok, s meg is rettentek először, főleg édesanyám, aztán hajthatatlanságomat látva rám hagyták.

– Az, hogy több nép zenéje és kultúrája vett körül, a gyerekkor természetességével élted meg. Zenészként is inspirált ez a kísérletezésre?

– Igen, de ez olyan természetességgel következett be az évek során, hogy magam sem vettem észre. Klasszikus zenét tanultam a konziban, szorgalmasan és élvezettel gyakoroltam otthon a kötelező penzumokat. 1973-ban a Pomázi Nemzetiségi Táncegyüttes frissíteni akarta a zenekarát, s mi sem volt kézenfekvőbb, mint a lelkes helyi zeneiskolásokat, illetve a fűvószenekarban is tevékenykedő fiatalokat „elcsábítani”. A csoport – soknemzetiségű falu együtteseként – több kultúra hagyományából állította össze műsorát, s a délszláv táncok mellett német, szlovák, cigány és persze magyar anyagot is repertoáron tartott. Mi egyre nagyobb lelkesedéssel vetettük magunkat a munkába, gyűjteni kezdtünk, hallgattuk és lejegyeztük a régi felvételeket. Sokat tanultam az öreg népzeneészekről, elleshettük, hogyan muzsikáltak, variáltak, díszítettek. Olyan távoli múltba pillanthatunk ilyenkor, ami azonnal nem is tudatosult bennünk. Évszázados üzenetek jutottak el hozzánk, s lassan ráébredtünk arra, hogy mi a szerepünk, feladatunk.

– A cífrázás is egyfajta improvizáció. Ez vezetett el a jazz-hez?

– Biztosan ennek is nagy szerepe volt, ám pontosan emlékszem egy meghatározó élményre. Eredics Kálmán barátom (akkor még pozanista, később a Vujicsics-együttes bőgőse) hozott egyszer egy lemezt: „Ezt hallgasd meg!” – adott át egy Charlie Parker-albumot. Ezzel jelent meg a harmadik nagy zenei szerelem az életemben: a jazz. Amikor alaposabban kezdtem foglalkozni vele, világossá vált számomra, hogy a népzene és a jazz egy töről fakad. A muzsikus és a muzsika olyan eggyé válása történik itt meg, ami más zenében elképzelhetetlen. Az előadó egyben alkotó is, és ezáltal igen intenzív pillanatok teremődnek, ami katartikus hatású. Parker zenéjében ez

az intenzív átélés, lelki mélység és őszinteség ragadott meg.

– *Az akkori idők felfogása nem szerette a műfajok és stílusok keveredését. A komolyzenészek nem tekintették magas művészetnek se a népzénet, se a jazzt. Te mit tapasztaltál? Tolerálták?*

– A klasszikus tanárok a konziban, a főiskolán azonnal észrevették, ha előző este szaxofonoztam, a fontos vizsgák előtt le is tetették velem a hangszert. Hallgattam rájuk, mert a főiskola befejezéséig a klasszikus zenéé volt a főszerep, s a népzene jól megfértem emellett. Aztán hármas életem kezdtem élni. Volt egy klasszikus diplomám, tanítottam a szentendrei zeneiskolában, de a magas szintű rögzített zene már kevésbé érdekelt. Felvételiztem a jazztanszakra, ami akkor még a Benczúr utcában volt. A népzenei szakmában profinak számítottam, „nevem” volt, de a koncertek, turnék, fesztiválok után beültem az iskolapadba, hogy jazzt tanuljak.

– *Nevezetes gyűjteményed van különleges hangszerekből. A technika és hangzás gazdagítása érdekelt, vagy a kuriozitás?*

– Amerre csak járok, mindenhol hozok az adott országra, vidékre jellemző hangszereket. Gyűjteményemben a szaxofonok mellett többféle klarinét található, rengeteg furulya, szlovák fujara, mindenféle sípok, zurnák, s ezek breton változata, a bombard, kavalok – emlékszem, az elsőt egy táncos barátom hozta Bulgáriából, s mivel csak lemezborítón láttam, hogyan fújják, kellett két-három nap, mire ebből az egyszerű csőből sikerült hangokat elővarázsolni. Kedvencem a tárogató, a szaxofon közeli rokona, valódi hungarikum, a nemzetközi szakirodalomban is a magyar nevét használják. Amikor jazz-koncertre megyek, a kollégák akkor is lelkemre kötik: „a tárogatót ne felejtsetd otthon!”.

– *Nyilván jól jellemezhető zenei elképzelésed azzal is, milyen saját formációban játszol. Hogy jellemeznéd őket?*

– Két zenekarom van, természetesen mindkettőre jellemző, hogy éltető erejét a magyar és a környező népek zenéjéből meríti, egyfajta „kelet-közép-európai kortárs improvizatív zenét” játszunk. A célom az, hogy a világ bármely táján élő hallgató az első pár ütem után tisztában legyen velem, hogy Európa mely részéről valók vagyunk – persze az amerikai jazz lüktetése, harmóniavilága is fontos elem, ezt ötvözzük a magyar, délszláv, román vagy szlovák népzénnel, Bartók muzsikájával. A *Quartet B*-t 1994-ben alakítottam, ez a formáció etno-jazzt játszik, jazzt népzenei alapokkal, némi iróniával „agrár jazz”-nek is szoktam nevezni. A *Borbély Műhely* későbbi, ma nagyobb hangsúlyt kap az életemben, s itt áttételesebben jelennek meg ugyanazok a hatások, illetve zenei elemek, melyek a *Quartet B* esetében talán nyilvánvalóbbak.

– *Pege Aladár mondta nekem, hogy veled nagyon könnyű játszani, míg minden stimmel, de nagyon szigorúan tud nézni, ha valaki elront valamit. A saját zenekar előnye, hogy ott te dönthetsz, kivel akarsz játszani, és hogyan szólaljon meg a kompozíció. Fogalmazd meg, melyek a legfontosabb elvek a számodra!*

– Az elvem az, hogy mindenki érezze magáénak a zenét és a zenekart. Ez nem taktikázás vagy áldemokratizmus. Szerintem csak így érdemes közösen színpadra lépni, hisz a jazz lényege az őszinteség, s a zenei kommunikáció, az egymásra figyelés és egymás maximális kiszolgálása nem tud megvalósulni, ha az „alkotás” parancsszóra történik. Az eredmény mindenkin múlik. Mindenki más egyéniség, mást akar elmondani, eljátszani, de az eredőnek egy irányba kell mutatnia. Az emberi oldal a jó zene alapja. Azokkal a zenészekkel szeretek színpadra lépni, akik erre képesek, így gondolkodnak. Szabó Dániel, Horváth Balázs, Baló István, György Mihály, G. Szabó Hunor és Lukács Miklós – hálás vagyok a sorsnak, hogy ilyen kollégák játszanak a zenekaramban, nem beszélve Dresch Misiről, akivel közös kvartettet alakítottunk.¹

– *Tegyük fel, hogy érkezik egy felkérés, mutasd be a magyar zenei világot egy koncerten a jazzre koncentrálva. Kik lépnének fel?*

– Bartók elve lenne az irányadó, népzeneinket a Muzsikás és a Téka képviselné, s persze meghívnék nemzetiségi zenét játszó zenekarokat, szólna román, délszláv és ruszin zene is. Azt gondolom, hogy a XX. század magyar zenéje – Kodály, Bartók, Lajtha, Ligeti, Eötvös, Kurtág – nélkül nem értenék meg azt, ami a magyar jazz nagykorúvá válása, a hetvenes évek óta történt nálunk, tehát valami ízelítő ebből is kellene. Feltétlenül játszana Szabados, Dresch, Szakcsi, Oláh Kálmán, no meg néhány fiatal tehetség. Bocsanát, hány estére tervezhetek?

– *Ha már a népzene szóba kerül, ha hívnak, beszállsz egy bandába zenélni?*

– Igen, bár bevallom, egyre ritkábban. Ma már népzeneesként csak bizonyos dialektusokban vagyok otthon, zavaró tényezővé nem szeretnék válni, ezért inkább meghallgatom őket, s csodálom a képzetlen, autodidakta falusi zenészeket, vagy a jól képzett, tehetséges fiatalokat, s tanulok tőlük.

– *Az archaikus jazz kedvelőinek visszatérő vádja, hogy a jazzt is elérte a bulvárosodás. Ugyanakkor a nyugati közönséget mégis a nemzeti karakteres zene érdekli. A sikerhez nem érdemes utánózni Charlie Parkert.*

– Ezért ért el megérdemelt sikereket a jellegzetes hangú (és melleleg államilag is komolyan finanszírozott!) skandináv jazz. A nálunk is közismert Jan Garbarek jó példa erre. A nyolcvanas évek óta többször járt Magyarországon, s amellet, hogy remek muzsikussá, szakmai tisztességet és igényességet lehetett tőle tanulni. Az már ízlés kérdése, hogy kinek tetszik a zenéje, de a bulvárosodás vádja nem érheti őt, szemben azokkal, akik számításból, divatból vagy ötlettelenségtől „indíttatva” léptek olyan útra, mely öncélú vagy hatásvadász zenét eredményezett, s melyet a közönség becsapásának érzek.

– *A közönségre gyakorolt hatás befolyásolja a játékodat?*

– A közönség ráhangoltságát mindig lehet érezni, s ez tagadhatatlanul fontos is a zenész számára. Ám ez nem azt jelenti, hogy pusztán szórakoztatni kell, hanem elmondani, amiért jöttünk, ami fontos nekünk. El kell mondani, akár tetszik a közönségnek, akár nem. A művészi zene az igazságot hirdeti, s véleményem szerint a színpadon sem szabad hazudni.

¹ A közös lemez címe: Te+Te (2006).

– *El lehet rontani a közönséget, akár a színházban. Akkor is bejön a taps, mikor közepes a produkció. Létezik sznob közönség?*

– Sajnos igen. Sokszor nézek körül külföldi nevek által fémjelzett, ám jó esetben is csak átlagosnak mondható, mégis sikeres koncert után: kedves honfitársaim, tudtok ti arról, hány magyar zenekar, melyeknek a koncertjeire elvélve jártok, játszik legalább ilyen jól? Egyébként sznob közönség létezik mindenhol a világon, de az ellenkezőjével is találkoztam. A Borbély Műhellyel Mexikóban léptünk fel, s azt hittem, hogy az ottani laza életfelfogás nem kedvez a fogadtatásunknak. Attól tartottam, hogy nem tudnak a zenénkkel mit kezdeni, hisz sem minket nem ismernek, sem a kultúránkat. Feltételezésem percek alatt megdőlt. A tapasztalt és értő közönség

kivételes teljesítményre sarkallt minket. Megértették, amit csináltunk. Ezek azok a kivételes pillanatok, amelyekre mindig törekszünk. Ilyenkor a közönség és a zenészek egy közösséggé válnak, az ősi és szent misztériumok módján. A zenész is része a közösségnek, csak más a feladata. Hasonlóan felemelő élményben volt részünk sokkal közelebb, a Vajdaságban a magyarkanizsai fesztiválon. Ezért sajnálom, hogy keveset játszunk a határhoz közeli területeken, hisz ott könnyebben értik a muzsikánkat, mivel közös kulturális örökség kapcsol össze minket, ami nem létezik ezer kilométerekkel távolabb, s ott nem értik azokat a finom zenei utalásokat, melyek muzsikánk fontos elemei.

– *Régen szenzációszámba ment egy-egy kiválóság fellépése. Ma nyitottak a határok és a legjobbak láthatók és hallhatók. A filmzésre is nagy hatással volt, mikor felnyitlak a sorompók és megjelent a konkurencia. Ez a kicsit belterjes és burookban élő honi jazzéletre hogyan hatott?*

– Nem esemény ma már egy koncert. A legjobb külföldi muzsikások jönnek hozzánk szinte naponta, ez jó. A közönség elkényeztetett, ez sem baj. Az már igen, hogy fordítva nem működik ez a folyamat. Behozni üzlet, kivinni nem.

– *Most a zenei globalizmusról beszélgetünk?*

– A külföldi klub- és fesztiválsikerek alapján azt gondolhatnánk, minden rendben van. Pedig egyszerűen nincsenek szervezők, akik a magyar jazz külföldre juttatását felvállalnák. Ehhez képest elképesztő „sikerágazat” a magyar jazzművészet. A sikeres európai modell úgy működik – említhetjük a skandinávok mellett a franciákat, az angolokat vagy az osztrákokat –, hogy az állami támogatás segíti a nemzeti kultúra külföldi megismertetését. Ha elhatároztuk, hogy kapitalizmust építünk, s a kultúra is áru, akkor én azt mondom, hogy a magyar árut kell támogatnunk. Itt ha valaki üzletet emleget a műfajjal kapcsolatban, az csak importban gondolkodik.

– *Győrben legutóbb Dave Holland koncertjén találkoztunk.² Mit nézel, hallgatsz meg élőben?*

– Soha nem a név érdekel, a különleges dolgokat keresem, s az igazi zenei, lelki tartalmat, amely koncerten élhető át. A lemezekről sok minden nem derül ki, ma már nagyon könnyen lehet manipulálni a dolgokat. Az érdekel, hogy szólal meg élőben, itt válik nyilvánvalóvá, mit tud a zenész valójában. Van-e mondanivalója számomra és muzsikustársai számára. Jó példa erre Joe Lovano és zenekara. A Viva Caruso³ nem volt a kedvenc lemezem, de amikor Lovanót 2002-ben meghívta egy cég egy klubba zártkörű rendezvényére, elmentem meghallgatni. Ahogy ott játszott a lemez anyagát, azon érezni és hallani lehetett, mennyire személyes élményekből táplálkozik. Remekül zenélt, s láthatólag magával ragadta az egész zenekart. Jobban tetszett, mint a lemezen. Egyébként mi zenészek jobban szeretünk a kisebb klubokban zenélni, mint amilyen ez is például.⁴

– *A jazz eredetét kutatva utcán masírozó fűvósokat és füstös mulatókat láthatunk lelki szemeink előtt New Orleans-ban. Néhány szélsőségesen európeér elmélet egyenesen azt állítja viszont, hogy a jazz európai gyökérezete a mérvadó. Mennyire osztod ezt az álláspontot?*

– A műfaj Amerikában született, ahol az európai és afrikai gyökerek és más hatások ötvöződtek – ezt hívják „afro-amerikai” eredetnek. Ám a kifejezés megtévesztő, hisz sokan nem gondolnak bele, hogy ebben az összetételben az amerikai szó az európai kultúra álneve, s gyakorlatilag csak helynevet jelöl, ahol az igen markáns és meghatározó afrikai zenei-kulturális elemek az európaival ötvöződtek. Ennek az új minőségnek egyik különlegessége a sajátos ritmikai világ, az ortodox jazzisták ma is ezt a szvingelést kérik számon. A műfaj azonban megváltozott és hál’ Istennek folyamatosan változik, fejlődik, s ezzel együtt maga a jazz kifejezés is átértékelődött. Ma mást jelent számomra is, mint 20–30 éve. Egyre több zene táplálkozik más ritmikai alapokból, a harmóniaszerkezet nem követi az eredeti elveket, sémákat, s vannak,

² A Mediawave fesztiválon, 2006. május.

³ Lovano 2002-ben megjelent albuma.

⁴ Budán a Nyitott Műhelyben beszélgettünk, ami kávézó, könyvtár és koncerthelyszín egyszerre.

akik azt mondják, ez már nem is jazz. S persze mindez vonatkozik az avantgárd irányzatokra is. Ugyanakkor azt tapasztaltam, hogy a kötöttségek ellen lázadó szabad zene is kialakította a maga sablonjait. A jazz mindig is sokat kapott Európától, s ezt az amerikaiak is egyre jobban elismerik. Mi magyarok például büszkék lehetünk, hogy Bartók harmóniai rendszere alapvetően meghatározta a jazz funkcionális gondolkodásmódját. Hatására a legnagyobbak hivatkoznak rendszeresen. Persze más földrészekről is sokat kapott a jazz. Gondoljunk csak a nagy keleti zenei kultúrák improvizációs hagyományaira, hihetetlenül gazdag ritmikai világára, nagyon is tanulságos pedagógiai módszereikre.

– *Az afrikai zene ott volt a gyökereknél, a születésben is fontos szerepet játszott, s most a 20. század végén újra megtermékenyítőleg hatott. Példaként említhetjük a keleti hatásra a Sakhtit, vagy az afrikai zenészek karrierjét Amerikában. Sokan a zenei globalizáció eredményének tartják a worldmusicot, ethnojazzt. Szerintük ez a zenék „szósszal” való leöntése. Mi a te állásponod?*

– Nem vagyok ennyire szigorú. A jazz sok mindent magába olvasztott története során, s ezek termékenyítőleg hatottak rá. A minőség a döntő. John McLaughlin, Jan Garbarek, Zakir Hussain, Hari Prasad Chourasia kiváló példa a keleti zenék és a jazz nemes ötvözetére, s persze sorolhatnám a példákat más etnikum hatásokkal kapcsolatban is. Egyébként nem csodálom, hogy bizonyos körök ab ovo elvetik vagy műfajon kívülinek tartják ezeket az irányzatokat. Ez rímél arra a klasszikus zenei körökben régóta elterjedt szakmai, kritikai véleményre, miszerint azok a szerzők, akik kompozícióikba ilyen elemeket, hatásokat integráltak, inspiráció hiányában tették ezt, s zenéjük eredetiségét is másodrendűnek tartják. Számos külföldi szakkönyvet olvasva lepődhetünk meg, milyen keveset szentelnek egyes szerzők ilyen műveinek, vagy akár teljes életművüknek. S itt most Dvořákra, Lisztre, Kodályra, Bartókra, Enescura, s hasonló kvalitásokra gondoljunk! Mindenesetre engem is zavar, ha felszínes, hatásvadász produkciókat próbálnak „felhozni” – az elvárható minimális szakmai tudás és ismeretek nélkül, hogy a tisztességről ne is szóljunk – egy-egy ritmussal, ének- vagy hangszerhanggal. Én már rutinos vagyok – hallom a pénztárgépek csörgését, vagy legalábbis ennek vágyát a szerzők, producerek álmaiban.

– *A jazzt oktatni különös kihívás. Lehet közelíteni a technika felől. El lehet indulni a kompozíciók irányából. Lehet a prolog a szellemi sajátosságok, és a történet is. Mi az ars poeticád?*

– A tanításban az elvem: biztos szakmai alapokra épülő egyéni hang. Mindkettőt fontosnak tartom, hisz manapság szomorúan hallgatom a technikailag tökéletes, ám legtöbbször semmitmondó és ráadásul utánérzésből születő zenéket, ugyanakkor legalább ennyire bosszant a hiányos hangszeres és zenei tudást leplező egyénieskedés – ezt én sarlatánságnak tartom.

– *Hallottam már olyan véleményt is, hogy a klasszikus zenei alapok nélkül nem lehet valaki igazán jelentős jazz-zenész. Nyilván a technikára célzott. Találkoztál kivétellel?*

– Ahhoz, hogy valaki jó jazzmuzsikus legyen, nem

szükséges semmilyen diploma. Ha tehetséges, szorgalmas és a gyakorlatban – sok-sok jam session-ön és koncerten – edződött, akkor senki nem kéri a diplomáját színpadra lépés előtt. A régi időkben ez volt „az iskola”. Mára a jazz-képzés igen fejlett „iparág” lett szerte a világon, s ha valaki intézményes keretek közt diplomát akar szerezni, akkor egészen más a helyzet. Azzal ugyanis majd taníthat és különféle, diplomához kötött állásokat nyerhet el, ehhez viszont átfogó tudással kell rendelkeznie. Mivel az igazi improvizáció is komponálás, csak gyakorlatilag szimultán történik az előadással, én a zeneszerzők képzéséhez szoktam hasonlítani. A klasszikus zeneszerző is ismeri a zenetörténetet, Bach ellenponttanát, Mozart szonátaformáját, Schönberg szeriális technikáját. A jazzt játszóknak is meg kell tanulniuk a korszakok és stílusok jellegzetességeit, ismerniük kell a nagy elődök munkásságát. Persze minden növendék más ember, más a háttere és az indíttatása, másban tehetséges, így aztán mindenkivel másképp is dolgozom. Van, akinél meg kell várni, hogy a szakmai alapok biztosak legyenek, s csak akkor biztatom, hogy akár hibákat is vállalva keresse meg egyéni hangját. De az lényeges elv, hogy mindenki teremtesse meg a saját arcát, miután végigjárta az utat, megtanulta a komponálási, improvizálási módokat. Vannak aztán olyanok, akik egész más utat járnak be, valamit nagyon tudnak, abban kivételes és különleges tehetségek. Rajtuk felesleges lenne számon kérni ugyanazt, nem is teszem. Ilyenkor az a feladat, hogy egyéniségük megtartása mellett tökéletesedjenek szakmai szempontból. Ez egyébként mindig szélesebb látóteret is eredményez, ami nálunk elengedhetetlen. Amerikában, a legnevesebb jazziskolák többségében ez annyiban más, hogy ott egy nagyon is merev oktatási rendszert és a „by yourself” elvét ötvözve, öntevékenységre építve, futószalagon „gyártják” a kiválóan képzett zenészeket. Számos kivétel akad, ám arányai-ban ez a töredéket jelenti.

– *Azt is megtanulhatják tőled, hogy létezhet egy zenei eszperantó, hiszen értesz a komolyzenéhez, játszol népzénet és jazzt is. Azt is elhiszik neked, hogy a komolyzenéből, népzénekből és jazzből szintézist lehet teremteni? Hiszen te ezt a zenei nyelvet „beszéled”.*

– A jazz szubjektív. Ezek a gyökerek, hatások adottak, és hál’ Istennek egyre több „dialektusát” elfogadják ennek a gazdag zenei nyelvnek. Szerencsésnek mondhatom magam, mert úgy nőtem fel, ahogy elmeséltem, s ennek az eredménye a zenei világnézetem. Én csak a nyitottságot és sokoldalúságot szeretném elplántálni növendékeimben. Néha ugyanis meglepődöm, hogy a szabadság, kreativitás és nyitottság jegyében fogant műfajban milyen vaskalapos nézetek uralkodnak olykor.

– *A fellépéseiden érzékelhető egy sajátos szellemiség. Néha az az érzésem, mintha egy, a kortárs énekmondót, érzelmekkel „házaló” lantost, regőt hallgatnék. Ez tudatos koncepció?*

– Ezt még így senki nem fogalmazta meg, örülök, hogy így érzed. Az igazi muzsikus mindig el akar mondani valamit, ha ez nem így van, akkor már régen rossz. Én romantikus alkat vagyok, így aztán romantikus történeteket mesélek. Magamról, vagy arról, ahogy épp látom a világot. Ez nagyon személyes dolog.

– *A meséket is sokféleképpen lehet elmondani. A kísér-*

letezés riaszthatja is a gyanútlan hallgatókat. Meddig érdemes a hagyományok felbontásában, a kakofóniában elmenni?

– Ha a disszonanciát közvetíted, mondván: ilyen a világ, sokat még nem tettél. Az más kérdés, hogy egy zenész hallása árnyaltabb, s amit a hallgató már kakofóniának hall, az az ő számára még szerves egységként építkező kifejezés. A világban persze sok a disszonancia, de a mi feladatunk, hogy a zenénkel vezessük el a békés pontokhoz is a hallgatót. Hiszek a zene transzcendens hatásában, mert gyökerei is ide nyúlnak. A muzsika több, mint ami hallatszik, s a muzsikusként fontos dolgok közvetítője: a láthatatlan valóságé. Feladata, hogy láttassa az ember szerepét a világ rendjében. Ahhoz kell az alázat, hogy a rendet mutassa. Hol Isten, ott szabadság, olvasható a Bibliában. A zenében a szabályok az isteni eredetű rendet jelképezik, s az én szabadságom ezzel hangolódik össze, legalábbis ezen vagyok.

– *Divatos dolog manapság különböző művészeti ágak alkotóinak összefogása a hatások szintézise kedvéért. Érdekel ez a lehetőség?*

– Izgalmas terület. Persze beszélhetünk divatról, de megint a lényegnél vagyunk, a művészet eredeténél és igazi céljánál. Ugyanis a művészeti ágak „A Művészet” részei, melyet az idők során választottak szét, amikor eredeti célja és értelme:

kultikus jelentése elhomályosult. Vagyis az ősi felhasználási mód tér vissza ismét, azonban egyre inkább azt veszem észre, hogy mostani felhasználói más erőket szolgálnak. Ami a saját munkámat illeti: a Quartet B Üveghegy című lemezén az első számot, melynek címe „Kettős”, kiváló néptáncos barátommal, Farkas Zoltán „Batyú”-val adjuk elő. Ez a darab jól összefoglalja zenénk lényegét, a szaxofont a tánclépések és az ütőgardon „ritmusszekciója” kíséri. Szívesen játszom kiállítások megnyitóján, nemrég Ásztai Csaba, előtte pedig Sz. Varga Ágnes „Kabó” képzőművészek hívtak meg. Ilyenkor természetesen a képek inspirálják a zenét. Általában semmivel nem készülök, minden hang ott születik, s magam is meglepődöm, amikor a visszajelzésekből kiderül, hogy értik, érzik a rejtett, titkos összefüggéseket. Mostanában dolgozom egy animációs film zenei aláfestésén, s utána egy koreográfiához írok-rögtönzök zenét.

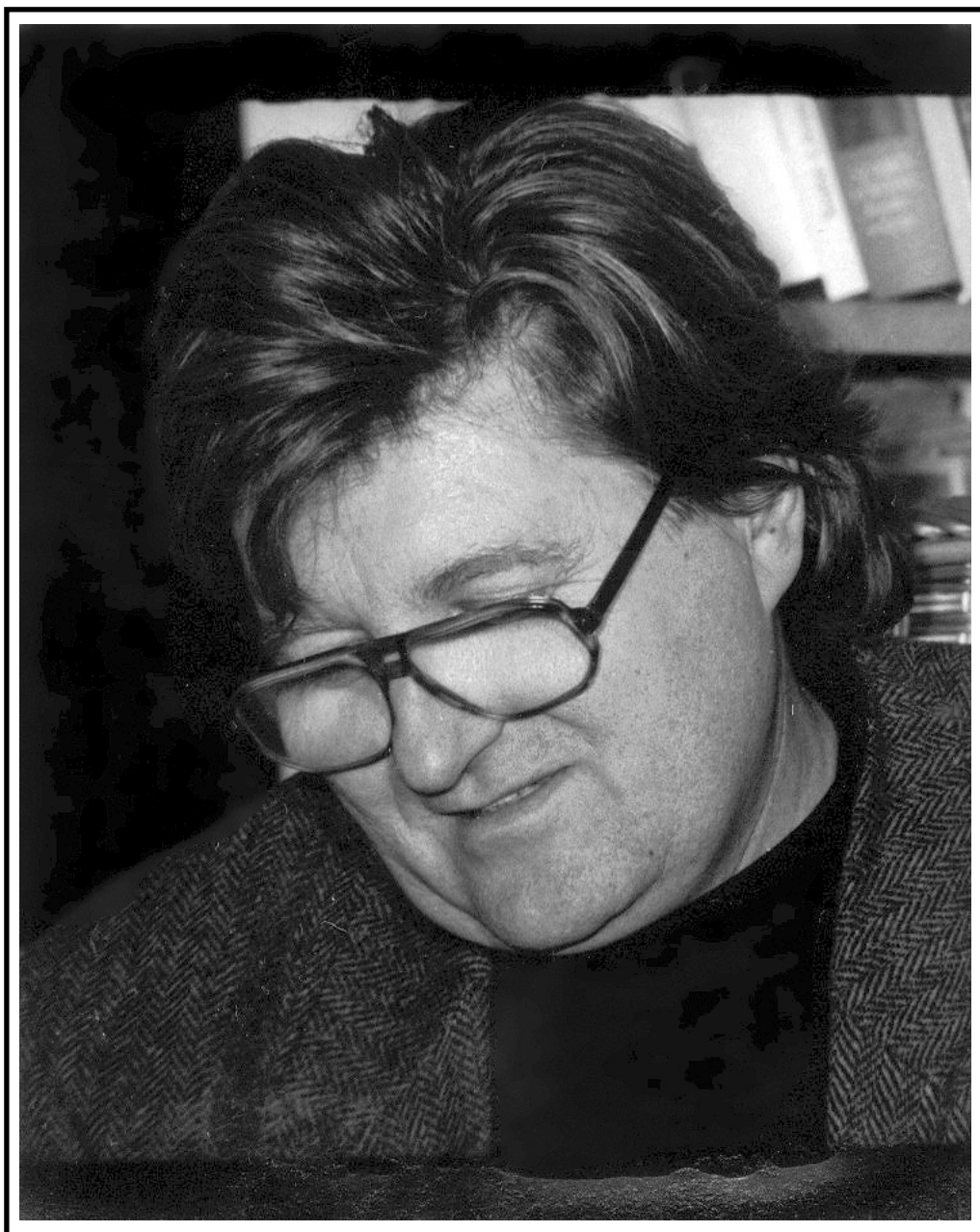
– *Pomázon élsz. A család érezhetően fontos az életedben.*

– Fontos és meghatározó. Ebből a szempontból konzervatív vagyok és nagyon szerencsés. Nekem a család nem háttér, hanem „előteret” jelent az életben. Hűséges társam baranyai horvát származású, a Vujicsics-együttesben énekelt, ott ismertem meg. Jelenleg Pomázon tanít, drámapedagógus.

– *Három fiút neveltek. Sikerül a fiatalon meghallott üzenetet rájuk bízod?*

– Balázs, a legidősebb zongorázott, klarinétozott, jelenleg főiskolás, az idegenforgalom érdekli. A legfiatalabb Borbély, Miska, gitározik. Úgy látom, hogy Miki, a középső indult el ezen az úton. A főiskolai jazztanszéken szaxofonszakos hallgató, egyre többet játszik, nagy örömmel a jazz mellett népzene is. Ő viheti majd tovább az ősi örökséget.

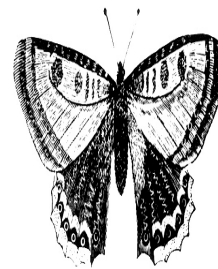
Búcsú Nagy Gáspártól

Móser Zoltán fotója

GÜLCH CSABA

Szárnyainkon puszta dér

„Hogy fényesednek az éjszakák!”

(Nagy Gáspárnak, nagy szeretettel)

Fényesednek a kormos éjszakák,
ránk sötétül a fáradt hajnal,
sorsunkba ócska félelem fészkel,
majd meghalunk a virradattal.

Meghalunk, akár az angyalok,
szárnyainkhoz puszta dér tapad,
vak madár lakik szívünk mélyén,
s lehullnak ajkunkról a szavak.

Szavak mögött izzó koronatűz,
Isten mosolya, arany bánat,
a testet kínzó végső szenvedés,
sebből fölfakadt bűnbocsánat.

Fölfakadt emlék, képek sora,
fekete sárból tiszta ígézet,
a szabad rabok imájából
hull a salak, hangzik az ének.

Hangzik: hogy miként a szelíd jövő,
fényleni fog az árva csillag,
száradt erek labirintusából
menteni kell a holtainkat.

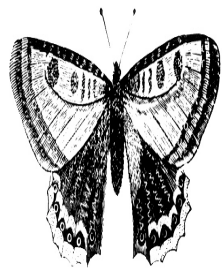
Menteni kell azt a szerelmet,
mitől a roskadt keresztfára,
csontjainkat szöggel fölverik,
húsvét megperzselt homlokára.

Megperzselt mezőn vadvérű lovak,
szétfutnak végső álmainkkal,
habosra hajszojt folyókba szöknek,
ráncot rajzolnak patáikkal.

Ráncot rajzolnak, bogárképet,
kőbe zárt múltat, halott jelent,
elszöknek tőlünk, messze szöknek,
szemünkbe rúgják a végtelent.

Szemünkbe rúgják, s ha már kibírtuk,
friss kenyeret, újbort is kapunk,
s a reménybe fojtott fájdalomtól
örömmé szelídül bánatunk.

(2007. január 2.)

Kegyelem

(Nagy Gáspár nagytilaji temetésén)

Fényes alkonyt terített a temetőre,
végtelennek tűnő, megszentelt napot.
Hazányi népet hívott gyászban imára,
hogy ne feledjék: egy angyalunk halott.

A koporsó csendjét dombok visszhangozták,
a sír fölött néma harsona, ének,
reményben botorkáltak el, aztán vissza,
az előtte járó, bibliás vének.

Mert mostantól nincs föld, nincs folyó nélküle,
örök jelen lett a múlt minden szava,
bársonyló viaszarccal mosolyog felénk,
mint a hómezőn megfagyott katona.

Madárdal tűzvész idején, arany apály,
a létezés füledt, mérgezett bora,
a kegyetlen, vad kiáltástól átszakadt
az öröm házának reszketeg fala.

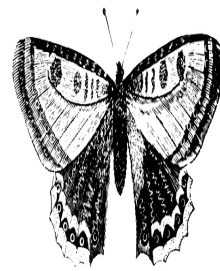
Az olajfák megtépett, finom zöldjében
hullámszik az illatos csillag-derű,
a forrongó katlan páráját lehűtve,
a napsütött pokolban minden egyszerű.

A csend örök kehely, szakadt, vén-bölcs hangszer,
fakuló vigasz, bús fényben világol,
a liliom illatát hordja a vad szél,
temetetlen holtakkal a kín táncol.

Keserű, keserű a hamvadó bánat,
haldoklik, elporlad foszló sugárral,
tüzes csontvázak szűztiszta táncát járja,
s gyötrődik, végleg önmagába zártan.

A hittől erőben, halálra készülve,
füstölgő kanóccal, vérző szavakkal,
kopár hajnalokból magányba zuhan át,
zászlókra feszített vak virradattal.

(2007. február)

OROSZ ISTVÁN

Helyzetek már perfectumban

„... eljövök onnan / esőnek hónap / vigasztalanokat / vigasztalónak”

Nagy Gáspár! Drága Gazsi!

Barátként és a barátaid nevében búcsúzom tőled. Sokan voltak! Ha csak azokat mondanám, akik engem hívogattak, tudván, hogy szinte szomszédok vagyunk, s hátha előbb látok meg valami gyógyulásra utaló halvány fénysugarat – bizony hosszan sorolhatnám őket. Meg akik a lelkemre kötötték – a budakeszi polgárok, a művész akadémikusok és a futballisták, akikkel együtt rúgtuk a labdát –, hogy ki ne felejtssem őket se, hogy tudd, lélekben ott voltak veled s döbbenet figyelték azt a méltóságteljes, szinte ünnepléses haláltusát, amelyet oly hosszan vívtál; szenvedve is derűt sugározván, a végesben a végtelenre látva. Testvérré tétted bennünket a gyászban: kiérdemeljük-e – téged idézek –, *hogy a szívünk egy kicsit fájjon érted*. Hisszük, hogyne hinnénk, hogy azt próbálja meg az Úr, akit a leginkább szeret, de te tudtad is, sőt megírtad, fájdalmasan szép vers-próféciaiban meg is énekelted. Hányszor föllapoztuk őket az elmúlt hónapokban, aztán a könyvek valahogy mindig ott maradtak felütve, annál a versnél, hogy „*a remény sohasem meghaló, / ha minden utolsó szalmaszál / ABBÓL A JÁSZOLBÓL VALÓ!*”

Majdnem napra pontosan egy éve, hogy ott álltunk az ország túlsó végén Ungváron, Petőfi Sándor szobra előtt. Sokan vettük körbe a kardos bronzsíhedert, Ferenczy Béni szobrát, a Művészeti Akadémia komoly tagsága – ránézésre inkább *lelkes hőszüretelők*, mert úgy szakadt ám a hó egész Kárpátalján, mint azóta soha, s talán itt a szelidebb pannon tájon, *földid-Berzsenyi* s Nagy László dombjai közt annakelőtte sem.

Nem kellett sokat tanakodni, ki tege a koszorút Petőfi lába elé, oly magától értetődően fordult mindenki feléd.

Valahogy így képzelem azt a már történelemkönyvekből ismerős jelenetet is, amikor eldöntetted, ki lesz legméltóbb a magyar írók közt arra, hogy a forradalmár miniszterelnök koporsójához álljon. Gáspár legyen az! Ő volt, aki vállalta, és csak a kamasz Petőfihez mérhető bátorsággal tette is a költők erkölcsi kötelességét: állást foglalt akkor is, a diktatúra évtizedeiben is, és a leghatározottabban. *A félelmen túli tartomány dalokra elszánt kölyke*. Nem egyszerre dobant a szíve, egy ütemmel előbb, mint népéé, érzékenyebbnek kellett lennie mindnyájunknál, hogy szólhasson, amikor mi még dadogni sem tudtunk. *68-ban költő lettem a szegénytől* – mondta egyszer, és holtáig nem adatott meg neki, hogy letehesse a tollat. Az volt a dolga, hogy megfájduljon a gyomra a hitványságoktól és belepusztuljon a hazugságokba. Helyettünk tette. Értünk tette.

Vajon vigyázott-e a haza költő fiára, és mi vigyáztunk-e eléggé a jó barátira? Kapkodva próbáljuk összeszedni emlékeinket, mintha újraépíthető lenne belőlük Nagy Gazsi. Az a magas szőke fiú, a *szőlőlevélzöld szemű*, a *cellacsikú ingben*, szép arcán a *halmazottan kialvatlan éjszakákkal*. Mozdulatok, hangok és színek élesednek ki, aztán fakulnak el, visszavonhatatlanul. És persze jön a torokszorító önvád: nyújtottuk-e felé a kezünket elégszer, és észrevettük-e mindig, amikor ő nyújtotta ki? Talán azt hittük, aki morális kérdésekben ily rendíthetetlenül szilárd, köszikla ember, azon nem foghat semmi kórság.

Helyzeteket képeleszel, és a *betűk* amelyeken már nem van-e, tényleg. És az *összes időt*, de lesz győzhettünk-is-volna ven-négyhetvenet, várok vagy. Előttünk indulsz,

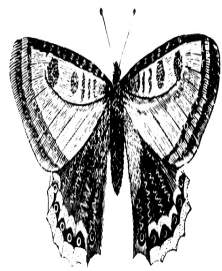

lek, jeleneteket idézek meg, amikor hiányozni fogsz, amikor nélkülözhetetlen *boldog könnycseppjeire* gondolok, s az örökre megíratlan költeményekre, lehet merengni, vagy egy metafora értelmét megsejtve faggatózni, hogy úgy persze illusztrálni sem lehet már őket. Tudom, megírtad: *a repkény befutja* majd, hogy egy hosszabbításban elvesztett rangadó végén, vagy egy akár-selejtező lefújásakor odalépek a telefonhoz, és mielőtt beütném a négyöt egy szemhunyasnyit, hátha megelőzől. Mindig megelőztél. Most is előttem ... Isten megáldjon,

„Biztos landolást, jó visszatérést megígért birtokunkra, ámen.”

Elhangzott Nagy Gáspár temetésén, 2007. január 16-án, Nagytildiban.

OROSZ ISTVÁN metszete

KERÉK IMRE

In memoriam Nagy Gáspár

Nem félt soha szállani ütközetbe
Az Igazság kardjával oldalán,
Gyűlölet, vak düh őt mégsem vezette,
Gógót nem ismert, a Hitet csupán.
Árulót és spiont csak megvetett.
S kit szeretett: végleg szívébe zárta,
Péterként nem tagadta meg soha –
Állunk némán: kevesebb lett a Strázsa,
Repked a vártán árva zászlaja.

2007. január

BÖRÖNDI LAJOS

dadogás

Nagy Gáspár halálhírére

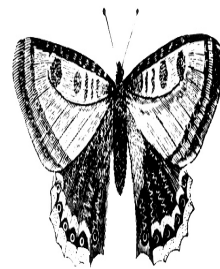
*most már „öröknyár” van
te lent a nyirkos földben
mi fent az árulásban
éjfél utáni csöndben*

*emlékszem alig éve a
gyásztéri döbbenetben
álltunk Magyaróváron szemben
a megfeszítettekkel*

*a temetőket jártuk
besötétedésig
jártunk vérszín avarban
bokáig jártunk térdig*

*a sírást hagyjuk! könnyünk
hiába csordul érted
könyvedet olvasom most
és verseiddel félek*

Feketeerdő, 2007. január

KUCSKA FERENC

Életem barátja

Szülei mellé temették. A sovány földű, régebben ecetes ború Nagytilajba. Bár az ecetes ború minősítés ellen az öreg Pásti és Gazsi biztosan tiltakozna. Aki egyszer már járt arra, annak emlékezetébe fényképeződött a dimbes-dombos vasi táj.

Nagy Gáspárt 1968 őszétől ismertem, a szombathelyi főiskola népművelés-könyvtár szakára jártunk. Első emlékem: egy forintot kértem tőle levélbélyegre, rögtön adta, másnap vittem a pénzt, nem fogadta el, azt mondta, hogy ne költsékezzek. Barátok lettünk, ott és akkor, mindörökké jó barátok. Ennek erősítésében alighanem szerepe volt dr. Kiss Gyulának, aki megismertette velünk – és minden tanítványával – Köszeget, a velemi gesztenyést, az Órséget, a Nyírséget, a Hazát, hadd ne soroljam a páratlan szépségű tájakat, műemlékeket, nemzeti értékeinket, szellemi kincseinket. Ha szeretett és tisztelt, azóta is hálával emlegetett évfolyamvezető tanárunknak kedve támadt, néhány pohár bor után, késő este betért a kollégiumba, és egyszerre kezdtünk rá a népdalokra. Gazsi ezek iránt különös fogékonyságot mutatott.

A pannonhalmi bencésektől megalapozott tudással érkezett a főiskolára. Humora, szellemisége, igazságvágya mindenkit magával ragadott. Sok emberrel kötött barátságot, köztük a vajai Molnár Mátyással, akiről nekem sokat írt és mesélt. Mi tagadás, sűrűn megfordultunk Szombathely szórakozóhelyein. Az időt nem méricskeltük, voltunk magyarnóta-énekesek, daloltunk operett-részleteket, hazafelé menet – a kollégium környékén – másra váltottunk, harsogtuk bő torokkal: *Kossuth Lajos azt üzent, elfogyott a regimentje...* és dacosan folytattuk egy másik népdallal, *inkább legyek betyár az alföldi pusztán, mégsem leszek szolga a császár udvarán.*

Hozzánk csapódó lányokkal, olykor évfolyamtársnőinkkel kirándultunk. Gazsi szerették a lányok. Egyik este a kollégium három szépsége hangos kiáltozással hívta kísérőnek táncmulatságba. Talán másodévesek voltunk, amikor egy görög kollégiumi társnőnknek csaptuk a szelet, a nevére is emlékszem, hogy helyesen írom-e, nem tudom, Papaleszki Mirkának hívták. Ekkortájt határoztunk a keresztapaságról. „Ha fiam születik, Krisztosz lesz a neve. Ha lány, Olimpia.” Gazsi majdani fiának tréfásan az Ivó nevet szánta: Nagy Ivó. Balázs fiamnak aztán valóságosan is a keresztapja lett.

A diploma megszerzését követően Budapestre került, én katonáskodtam. Valójában végig ő tartotta bennem a lelket. Számos levelet írt, tudósított arról, merre járt, merre vitte kalandozó kedve. Örömmel értesített, ha valamelyik folyóirat a versét közölte. A leszerelés után Esztergomba kerültem, a főiskola könyvtárába. Ott folytattuk, ahol abbahagytuk. Gazsi törzshelye ekkor a Népművelési Intézet volt. Elsőként Kormos István karolta föl, az Írószövetség egyik estjén így mutatott be neki: „Itt egy fiú, aki kívülről tudja a verseidet!” Való igaz, a *Szarvas szarván száll az idő* és a *Vogul menyegző* kivételével mindegyiket tudtam. Kiderült, földiek vagyunk, s idővel barátok lettünk. Kormos

1969 őszén, az Órségben

KUCSKA FERENC fotója

MŐSER ZOLTÁN fotója

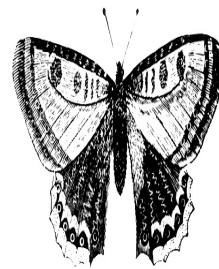
ismerte a nagyapámat, visszaemlékezésében írt róla. Izgalmas és maradandó estéket, éjszakákat töltöttünk olyan emberek társaságában, mint Parancs János, Kabdebó Lóránt, Pintér Lajos, Pete György, Latinovits Zoltán, Lázár Ervin...

Gazsiék Budakeszire költöztek. Ha a fővárosban adódott dolgom, úgy rendeztem, hogy náluk éjszakázzak. Hosszú beszélgetéseket folytattunk, éreztem, terhek alatt roskadozik, és fenyegetettségről, csalódásokról beszélt, reményekről, amelyek cserbenhagyták. Hálóm a dolgozósobájára melletti helyiség volt, hajnalban sokszor búvárkodtam a könyvei között, olvastam az országba illegálisan bekerült újságokat, folyóiratokat. Később, évek múlva kedvencem egy bőrkötéses, többkilós kötet lett. Barátai – köszönetképp – az ötvenedik születésnapjára készítették, írtak, rajzoltak bele.

Megviseltnék, elkeseredettnék láttam, amikor írószövetségi állásából eltávolították, és akkor, amikor két folyóiratszámot zúztak be versei miatt. A Bethlen Alapítvány titkáráként dolgozott. Nála ismertem meg Bíró Zoltánt, Kiss Gy. Csabát és sok más személyiséget, akik a rendszerváltás folyamatában fontos szerepet játszottak. A Győri Városi Könyvtár vezetőjeként hívtam az intézménybe. Galériánkban bemutatta Orosz István grafikáit, a festőművészek, Keresztes Dóra és Kőnig Róbert munkáit, a klubban beszélgetőtársa volt Markó Béla költőnek, az RMDSZ elnökének. Szerette városunkat, sok barátja él itt, és Pannonhalma közelsége is vonzotta.

Az idő teltével egyre riasztóbb hírek érkeztek betegségéről. Nem volt bátorságom felkeresni. Közös barátunktól, Orosz Istvántól és feleségétől, Keresztes Dórától folyamatosan tudtam az állapotáról, szenvedésének napjairól. Szakolczay Lajos bátorítására látogattuk meg. Gyöngye volt, fogyott az ereje, enni alig tudott, de nem panaszkodott. Balázs fiamtól munkája felől érdeklődött, Kárpáti Tamás festőművész és Kiss Iván grafikusművész alkotásaira hívta fel a figyelmemet. Keresztfiának élete első verseskötetét – *Koronatűz* –, nekem az utolsó könyvét – *1956 október fénylő arcai* – dedikálta 2006 júliusának közepén.

Egyedül dűnnyögöm, a szavak ereje idézi fel a szálegyenesnek megmaradt, szabadon gondolkodó testvért: „ez volt a föld / ez volt a kor / ahol és amikor / élünk adatott / kifosztva bénán”.

PÁTKAI TIVADAR

átirat az Anna presszóból

három hete vagyok részeg
három hete érted virrasztok
rögnek szólomat e földet

Gáspár, Gazsi, Gazsikám!
mint testvér a testvért
úgy becézlek becézgetlek

*a rozsdás időben rázkódok egyre
lejjebb és nem számítok kegyelemre
sem semmi alkudott oltalomra*

falombba kapaszkodnék inkább
rosszcsontként másznék föl újra
denevér lakta templomtoronyba

s verném félre a harangot:
kölyökkrisztus volt a barátom
és halott és halott és halott!

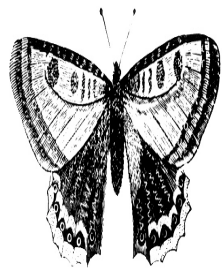
BORBÉLY JÁNOS

mindig a véletlen

sms Nagy Gáspártól,
küldés ideje: 2006. máj. 15. 20.04:59

*„Kétszer
műtöttek. Igen
sok vért
vesztettem.
Csak hétfőn
reggel hoztak le
az intenzív
osztályról. Csak
suttogni tudok.
Ne keressetek.”*

május negyedikén reggel
váratlanul telefonon
capuccinora hívtál
a Mozart kávézóba
nem tudtam oda menni

HANTI KRISZTINA

Nagy Gáspárra emlékezvén

A Mester meglebbenti a függönyt és a csöngetésre kinéz az ablakon. Izgalmamban pontosan érkeztem. Kezemben ólmos táska, hónom alatt Balassi-kötet és megannyi jegyzet. Megvizsgálja a kötetet. Új kiadás.

Kötelező – mondtam én –, szívesebben olvasnék mást. Én nem kérek kávét. Ő kér.

– Az idő kint? Havazást mondtak, de szerintem nem fog, ilyen cudar hidegben. Még a Duna is befagyott, láttam. Nekem csak azért van melegem, mert ezzel a sok mindennel a karomon, vaskos télikabátban rohantam végig az utcán, nehogy elkéssek. Erre félmosoly, majd további kérdések.

Aztán – na, üljek már le, ne ácsorogjak! Vegyem elő, amit hoztam, hadd olvassa végre, hiszen azért jöttem! Olvasni kezd.

Én mellette ültem és arra gondoltam, talán jobb lenne nem látni, miként reagál.

Hangtalanul a levegőbe emeli az ujját, bólogat. Azt mondja, a többit már olvasta múltkor. Vártam az ítéletet: mit kell kihúzni, átírni, újraolvasni.

– *Ebből ... attól tartok ... publikáció lesz!* – hirdeti végül tagoltan, örömteli lelkesedéssel.

És jönnek a nemes szavak: magyarázat, buzdítás, iránymutatás. Nemes szavak, amelyektől nemcsak az írás formálódik, hanem a lélek és a jellem is. Olyan szavak, melyek kitörölhetetlenül beleégnek az agy barázdáiba, hogy aztán később bármikor előhívódhassanak az idegszálak rengetegéből azon a bizonyos rejtett képernyőn.

Tanítómestert nem túl gyakran választ magának az ember élete során, és még kevésbé gyakran választódik tanítványul. Az meg aztán kiváltképp ritkán adatik meg, hogy a kiválasztódás-kinevezés csak úgy megtörténik, minden előzetesen bejelentett ceremónia nélkül. Nagy Gáspár – kell-e mondanom – igazi Mester volt. Tőle csak tanulni lehetett: emberséget, szerénységet, igazságot, tisztaságot, türelmet, a múltat, a valót, a JÓT. Minden szavával útravalót adott.

Ettől kezdve tudtam, merre kell indulnom. Bár még „*lábon áll a gabona*” – mondogatta félkomolyan, mint gondos gazda, tekintetével mindig figyelmet fordított sorsom alakulására. Vizsgálta, mikor szakad meg a növény gyökere, mikor sárgul hajladozó szára. Figyelte a gabonaszemeket – nehogy idő előtt kiperegjenek –, ahogy a szél a kalászt ingatta szelíden. Csak az aratást nem tudta megvárni...

...Talán életedben ez egyszer nem mondtál igazat, Nagy Gáspár. Azt ígérted, „*nagy nyári délután lesz*”, mikor búcsúzni kell, és mi fellelegezve elhittük Neked ősz elején, hogy van időnk még ezer nyárig vagy legalább a következőig. Most mégis, „*májusi karácsony*” helyett „*csonthideg januárban*” hagytál itt minket... Épp a születésnapomon. A negyedszázadikon. Talán felnőttem...

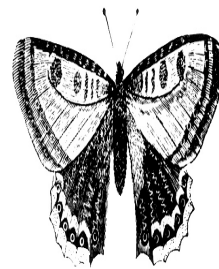
Feladatot kaptunk Tőled, Nagy Gáspár, megbízatást, kötelességet. Kereszként hordozhatjuk gerincroppanásig: hogy mindig kimondassék az igaz szó, mert csak az ér többet a hallgatásnál. És ha néha mégse lenne erőnk, Te újra eljössz csöndben – nekünk, kicsinyhitűeknek „*VALAMI SZABADÍTÓT MONDANI*”...

Nyugodj Békében!

2007. január 10.

DEVECSERI ZOLTÁN

Nagy Gáspárt szólítva

I.

– Bérbaltavár, Nagytilaj –

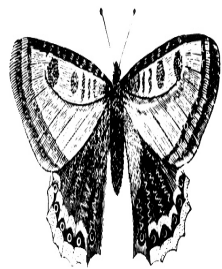
Kezdtém hozzád a verset:
Kit szólítok?
Lírai terápia kíméletlen burjánzás
ellenében a kiskőrösi éjszakán,
midőn Alexander Petrovich világra
sírta magát – ezen a tájon...
(Itt jártál 2005 szilveszterén)

.....
Kezdtém hozzád a verset:
Ki szólít?
Ő volt(?), abból a jászolból(?),
A haNG övé volt, a haNGtalan haNGzó
s lett miénk: a nem-haló remény tudása,
nekünk – felmutatása ... még ... már ...

.....
Írtam hozzád a verset, idézve
a Versek egymás közt-öt

.....
.....
s elindulunk megint gyalog
Bonyhádról Váraljára,
(utoljára Kapuváron...)
s a lányok...

Nagytilajon, Bérbaltaváron
találkozunk újra,
Te elénkvágsz, jobb
helyismerettel a dombok fölé
január 16-án
fölragyog a Nyár, Öröknyarad:
...elmúltál 57 éves
és itt a sír mellett magamban
kezdem hozzád a verset,
s te kezdedbe véve
egy hiányzó „már”-t, mert
a költők ... nem,
nem késtek most el:
hívásodra ideértek!
Odaáti szerkesztő-höz
hozzuk, hozom én is,
kezdem, hozzád, a verset...

II.

– A XXI. század költője –

Nagy Gáspárnak

„Talán még a versek
mert a költők... nem!”

•

Kit szólítok, *ki szólít?*
Neveztessek *hazának a haza*,
de kíméld hangszered
– húrokat ne rá,
mert fájdalom-kottát
futtathatnának görcsös ujjaid –

.....
Félre hát a múzeumi lantot?!
Szó a tett, ha szótlanság burjánzik is
– némultan, de szabadon,
s mert kell, asszonyt hívj magadhoz,
mikéntha falba *Kelemen*
hozatta gyermeke anyját...

Épüljön *düledékein* újra
hazává a rég nevezett ház:
ama *négyfalnyi Hungária*...
még ha kenyered héján országos
a penész, rongy és pálca
zászlóvá nem lényegül is,
mert tett a *Szó*
a némaság kevés –

.....
Előre hát,
de mégse mind:
Rabszolgákra nem hallgat az ég!

„Talán még a versek...”

(2007. január 21., 2006. december 8.)

„...amiből jöttem, amiből vagyok”

Nagy Gáspár esszéiről

Amikor a költő prózát ír, csak üzemet vált, nem lelket. Különb: a magyar költő prózája (ahogy Németh László mondja) „a pallérozottság legmegnyugtatóbb iskolája”, sőt „édes hazajövés”. És: műveltség, szemlélet, kifejezés – kivált egymás szíveségéből élő fogalmak, ha a prózát író poéta (Kölcseytől Babitsig, Kosztolányitól Illyésig, Adytól Pilinszkyig és tovább) esszének ül neki. Hogy ez a szomszéd műfaj a lírikus számára nem holmi filiálé, persze csöppet sem meglepő, elvégre az esszé fölfedezője, a saját személyiségét irodalmi anyaggá tevő Montaigne bizonyos értelemben maga is költő volt. („Az embernek vigyáznia kell lelke szabadságára, nem szabad azt elzalogosítani” – jegyezte fel egy ízben.)

Az ő rangsora: előbb az író és csak azután az írás; ilyenformán is lehet, ezzel a termő önzéssel. De lehet másképp is. Nagy Gáspár például az írásról mint *mély emberi találkozásról* beszél. „A találkozás úgy is létrejöhet, hogy belülről kifelé nyílik az ajtó.” A belülről kifelé nyíló ajtón kivinni a költészetet, a kultúrát a világba s más életek költészetéből és kultúrájából világokat kapni vissza – a Nagy Gáspár-féle értekező próza, az, amit a *Szavak a renetegből* és a *Közelebb az életemhez* ad, több mint e szenvedély írásba foglalása, de műhelyének minden hangulatát, minden moccanását ez a szenvedély fedezi.

Mondják, az esszénél nincs kötetlenebb műfaj, az esszé ahány, annyiféle. A formai sokarcúsághoz Nagy Gáspár is hozzáteszi a magáét. Önvallomás, könyvkritika, tárlatavató jegyzet, interjú, zenész- és színészportré, történelmi visszapillantás, prózában írt ars poetica, verselemzés: mind megannyi új csiszolása a műfajnak s megannyi alkalom ama mély emberi találkozásra. Amellett a *Szavak a renetegből* és a *Közelebb az életemhez* egy ízlés, egy szemlélet, egy vérmérséklet története. Olyan história, amely egy főntről gazdagon megajándékozott fiatalember művészé éréséről szól. Az esszéforma alatt tömörülő történet egyik szála a személyiségéhez hű szellemi ember belső életébe terjed le. Ezt a szálát követve éppúgy képet kapunk a fogalomképzés kikeleti pillanatairól, mint a széles érdeklődésű, érett gondolkodóról. És csodálatos, hogy mennyi komplikált, elhivatott, sokféleképp differenciált életút (főleg az irodalomból és a képzőművészetből) el tud férni ebben az érdeklődésben. Jellem és rendeltetés, élet és tisztesség, morál és esztétikum: ősei, kortársai befogadásához Nagy Gáspár csupa efféle fokolót használ. De talán nem is befogadás az övé, hanem beleélés. (Egyébiránt: élet- és irodalomszemléletéről, pályájáról tényadatok hosszú sorát kínálja a *Közelebb az életemhez* egy fejezete, az az interjúfüzér, amelyben kíváncsi maiaknak és jövőendő kutatóknak egyaránt izgalmas lesz elmerülniük.)

A két esszékönyv a szerzői belvilágon túl bőven szól az elmúlt negyedszázad kulturális és politikai életéről; a politikához kapcsolódva elsősorban persze arról a hirtelen jött kilátásról, ami a nyolcvanas évek végén, a kilencve-

nes évek elején a polgárosodás, a közösségi önkifejeződéssel annyi új eshetőségét ígérte. Mindebből Nagy Gáspárt legérzékenyebben az emberi attitűdök forgandósága üti meg. Az újrakezdés kísérletével együtt járó színvallás, az ideálok aláhullása benne is, ahogy annyi mindenkiben, számos fanyar ízt hagy hátra. Ez a keseredés azonban nemcsak metafizikai tartalom: az illeszkedő véleménynek, az átöltözött elvnek arca van. A talajon dúló becstelenség és a lábön maradó becsület emberek dolga. „A kurta sorú lírikus” pedig ezekhez az esszétárgyakhoz az ép művészerkölc szent komolyságával közeledik, mint aki egész lelkével és valójával érdekelt a dologban. De akárki és akármi ingerli írásra, szövegein nemcsak a lelkesülés szentséges sugara, valami földies fény, a lentiek belátó bölcsessége is ott ragyog. A cifrázkodás, a magasról nyilatkozás távol áll közvetlen lényétől. Minden a szeretet kifogyhatatlan áramköréhez kapcsolódik, mondja egy helyütt. Az *Amikor önmagát elveszni látja* című dolgozat meg egyszerűen kicsavarja az íróeszközt irigyei kezéből; az orákulum-szerű sejtlemesség és a fájoan vasos realizmus e tömör remeke tragikus mélységről árulkodik; mégis, e color csak egyik színe Nagy Gáspár prózájának.

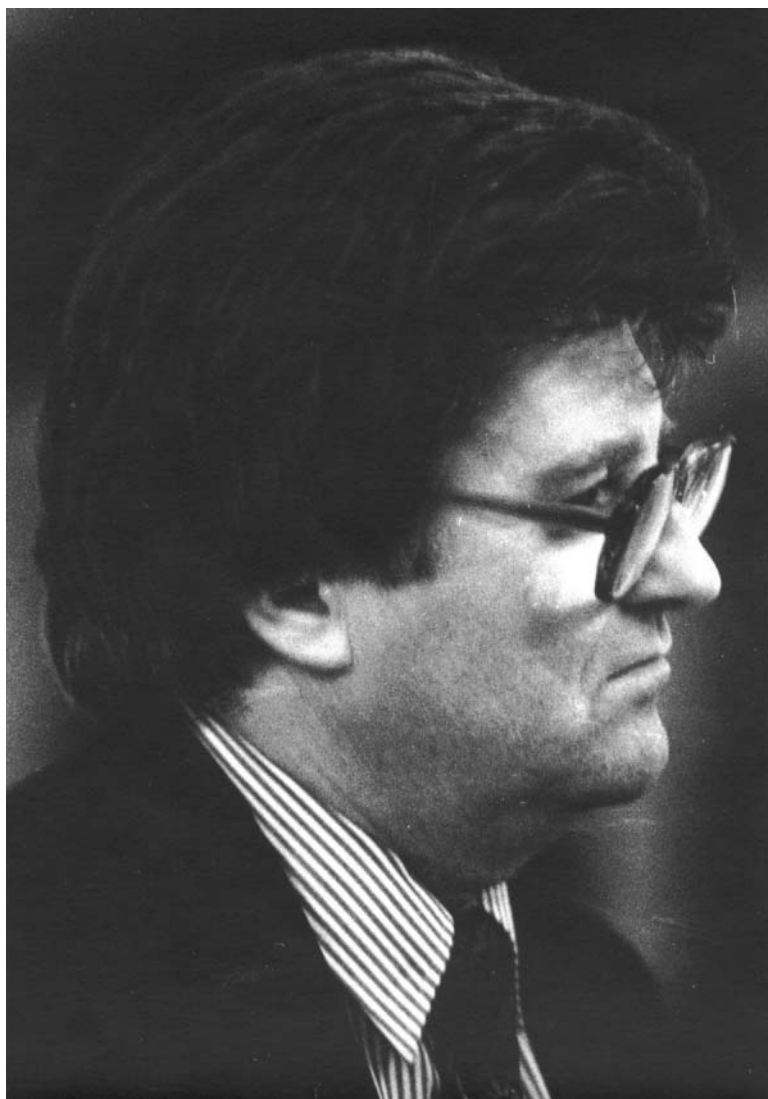
Ő, a közép-európai (vagy saját leleménye szerint: *középmagyar-európai*) ne lenne elkészülve rá, hogy itt, a parciális élet színpadán majdnem minden csupán félig önmaga? Közép-Európa fátumos mivoltába épp Közép-Európa játssza bele a fátum szatirját. Nagy Gáspár komor megállapításai erről a borzasztó és gyönyörű régióról hogyan is nélkülözhetnék azt az alaki mozgékonyt, amely a sebre, a meghasonlásra, a veszteségre a hangnemben keres orvosságot. A hangnemben és olykor a szemléletben. Ura lenni a világnak, vagy semmi lenni: íme a regiszter, amelyen valaha épp a legnagyobb magyar futott végig annyiszor, hát miért ne kóstolhatnánk meg, hogyan fest ma a választottak vehemenciája az ironia avagy az abszurd szemszögéből. S hogy miként is fest valóban, kiderül, csak legyen bennünk indíttatás *Az emlékezés jogához* hozzáolvasni a *Követelsz? És tartozol? -t*, a „*Nem tudni, mit hoz a múlt*”-hoz a „*Mert hogyha nem remél a költő...*”-t. A közép-európai viszonyok velejárója, hogy e vidéken egy s más dolgot legalábbis kétféleképp kell fölfogni. (Persze, meglehet: sehol sincs sokkal jobban.) A poéta, a végtelen látója vesse tehát féllátását a lába elé? Igen-igen, az ember maradjon kegyelmes a benne lakó kedélyhez, és az írósnak sem árt, ha néha kis körökön tomászik. Mivel is kezdte kibontogatni képességeit például Dickens? Nem a sport-témájú szkeccseivel? Amint az ő ötlet-termékei, a Nagy Gáspár jegyezte *Amikor a gall kakas négyyszer kukorékolta el magát...* szintén az újságírásból csap át irodalomba, és szintén nem sikertelenül. Az üde fociemlék a játékra hajló intellektus ajándéka, s megint egy bizonyíték arra nézve, hogy szerzőjében irodalom és élet: mennyire közös szellemiség, egymást nemesítő értelem.

Hogy azután Nagy Gáspár összes életbőségével és íráskedélyével sem oldódhat fel a játékban, nem ő tehet róla. Kedves költőit (Bersenyit, Katonát, Kölcseyt, Petőfit, Aranyt, Szabó Lőrincet, Illyést, Nagy Lászlót, Csoórit) számba vevő hiteles konstatálásaira figyelve nem nehéz észrevenni: kor és körülmény hogyan csiholják fel benne a féltés (főleg a lyukas emlékezettől való féltés) akkordjait. Vagy nem efféle aggodalmakat pendít meg *A felejtés ellen s az Éjszakai válasz?*

Bámulatos, ahogy forrásaira és kortársaira visszaérez. Idegen tőle minden homályos vízió. A divatok és árfolyamok kiszolgáltatottjaival szemben Nagy Gáspár nem az elmélet minél sűrűbb vadonán át, hanem a lelkesülés, a szeretet nyílt útjain akar eljutni a megértésig. Megérteni és a megnevezés révén megőrizni a dolgokat, erről az igényről sohasem mondhat le az író. Az így készülő esszében a tárgy persze egy pillanatra sem válhat szárazra szívott anyaggá! A zenéhez, a képhez, a mások szavaival való kritikusi lekötöttség az ő számára kegyelmi állapot, de legalább nincs messze attól a spiritualitástól, amelyre a sokáig olyannyira világiasnak ismert (politizáló s a hatóság vizsla figyelmétől sem érintetlen) költő Nagy Gáspár szintén rátalált. Találkoznia a művel, rezonálnia a műre: mi egyéb volna, mint Istenhez húzó cselekedet, a teremtés

átélése. A többes szám, a közösség, a nemzeti önismeret keserű, szerelmes, reménykedő lírikusaként bejárt egy lelki utat, a közügyekbe merüléstől a beszélhetően személyes Istenig, s ezt az utat járja az esszéíró is. Hogy a teremtő ember képviselője lehessen Isten előtt. És tessék megnézni: kapott-e mostanság valahol élőbb-hívebb betűrajzot Nagy László, Kormos István, érzésetelbb méltatást Hajnóczy Péter, Pinczési Judit, Rózsa Endre, Orosz István, Sinkovits Imre, mint a *Szavak a rengetegből* és a *Közelebb az életemhez* betéteiben? S mennyi finom belátás fedezhető fel még a miniatűrjeiben is; amikor például Jékelyről, Határ Győzőről, Pilinszkyről, vagy éppen Keresztes Dóráról idézi személyes élményeit.

„Jobb dolog hinni, mint kételkedni” – mondta egyszer Ady. Ha az olvasó elfogad egy mottót, talán érdemes megfontolnia a biztatásnak is hatályos Ady-féle gondolatot. Mert Nagy Gáspár esszéi bár különböző ízlés- és stílusirányú körről festenek tablót, viszont a mesterség értelmét illetően nagyon is összetartozó társaságba vezetik be az érdeklődőt. Hívők közé, akiknek (kimondott vagy sugallt) hite túlér az írás belvilágán. Ez a hit (a szerző szavaival): „kultúra: nemzetet megtartó erőforrás”. Amelyben kinek ne volna érdeke: inkább hinni, mint kételkedni.

MÓSER ZOLTÁN fotója

Hála a létezésért

(Czigány György: Hála)

Hála a létezésért – ez lehetne Czigány György tematikus versválogatásának summája. A tavaly hetvenöt esztendő szerző verseiből összeállított gyűjtemény a teremtés és elmúlás, születés és halál közé zárt létezését nyitja meg a transzcendencia felé. Mind a százegy darabból az érzékileg megragadhatónak és az időn győzedelmeskedőnek feltételezett (mert hitt) egysége hallható ki.

Czigány György költészetében a létezés és az Istenség kölcsönös egymásra vonatkozása olyan expresszív tömörséggel történik, hogy maga a vonatkozás a szöveget belülről szervező erőként tűnik föl. A képekben tobzódás, a kifejezés gazdagsága metaforikus-metonimikus sűrűséget is teremt, s a lényegét, mint tiszta vonatkozást, a minden mindennel (és az egyvel) való összefüggés-rendszerét a zeneiség által az általánosság szintjére emeli. Az érzékileg megragadható lét így önmagára vonatkozásában is végtelenné válik, de mégsem egy pantheisztikus-immanens szemléletmódot képvisel, hiszen az örökkévalóság mégiscsak a világon kívül van.

Az időnek fontos szerepe van ebben a költészetben. A lineáris idő-felfogás és az eszkatologikus szemlélet, a végre, végtelenre, esetenként a nem-létre irányultság egyaránt megfigyelhető, olykor úgy, hogy a kettő teljesen egymásra vetül, s az egyenletesen haladó idő minden pillanata vég, de legalábbis határpont. A múltba enyészik minden, és a konkrétból, az elevenből a bizonytalanba történő átmenet a dolgoknak, emlékeknek, egzisztenciáknak már nem biztosít folytonos létezését.

Nem egyszerre halunk meg,
de szakadatlan: hiszen álomnál
bizonytalanabb a múlt, már csak
képzelet hiányos filmje.

(*Elalvás zsolttárai*)

A széttöredezettség, *fragmentálódás* ekképpen a hiányt növeli. Ez a hiány azonban mégsem a teljes megsemmisülés, a semmibe hullás, az elmúlás, hanem „lapuló öröklét”. A kezdődő öröklét fogalmilag ugyan ellentmondásosnak tűnik, ugyanakkor meglehet, hogy a testbe határolt véges létezés mint adott mentális struktúra számára az időhatárok mindenképpen szükségesek. Így az itteni létezés számára a megszűnés feltételezi a kezdetet az öröklétben, noha az kívül van időn. Ez mégis magyarázatot kínál arra, hogy miért egyre hiányosabb és szűnik meg végül az emlékezet.

Az egzisztencializmus hagyománya Czigány György lírájában meg-

határozó, verseinek alapproblémái: a létbe vetettség, a létezés tragikumuma, az időbeliség. Egyúttal a *rahneri* Igéhez, az értelemadó alaphoz való tartozás, kötődés-kötöttség felől is építkezik, a teljes ember(ség), a létezés teljessége felé törekszik. Ez a kettőség, kettős irányultság feszültséget teremt, s olyan indulatokat, amelyek a véges-ség tragikus szemléletétől való elszakadásra irányulnak, de az érzékileg megragadhatatlan keresése közben elbizonytalanító a szembesülés: „Hatalom mámore, / kés keres csecsemőt: / pokol és mennyország / osztozkodik rajtunk... mert színről színre csak égitestet látunk.” (*Zoszima gyertyái*)

Ez utat nyithatna egyfajta negatív teológiának, amelyben a metaforák, metonimiák érvényessége megkérdőjeleződhetne, és a jelentés inverzitása kapna abszolút érvényességet. Itt azonban másról van szó. Az elbizonytalanodás, a kifejezés fölöslegessége, lehetetlensége helyett a mégis-, illetve az *így-is-meg-úgy-is-érvényességet*, egyfajta polarizált jelentésséget feltételez, amelyben a szavak önmagukra és önmagukon túla egyaránt utalnak, de a transzcendenciára, az örökkévalóra, a teljességre való vonatkozásban ez a dialektika végül is feloldódik; hiszen az érzéki világ sokszínűsége is megőrződik, tükröződik – mint *fények a vízen* („a világteremtés utáni / első perc és az időből / most letört darab / egyforma mélyen / együtt hever.”) –, és nem elmúlik benne.

„igaz és nem igaz
/ egymásra roskad,
közös egy virágot
hajt fuldokolva.”

(*Barokk töredék*)

A világ elevensége, a létezés szépsége ezért lehet mégis tárgya a verseknek. A létezőkben munkálkodó erő, energia mind az értelemadó alap felé törekszik, a művészet pedig már itt kiszakítja őket időbeliségükből. (*Festő-lány Rabacban*)

Az elevenség csodálata pedig már egy kiterjesztett, mégis intim erotikát visz a versekbe, a vonatkozások, alakulások, formák játéka mind teremtő aktusok. Az érzékiség, az érzékszervekkel megragadható valóság mozgásának megfigyelése az ösztönök helyett a szemlélet számára fedezi fel és tartja meg az erotikumot. A törekvés, a keresés városokat, tájakat, embereket, tárgyakat kapcsol össze, mint a *Győri Te Deum* című versben. A formák, színek, hangok, mennyiségek, minőségek a képzelet anyagául szolgálnak. Az asszociációs technika kitérít a befogadható, szemlélhető teret, és a létezés szépsége felett érzett hálát, revelációt, orgiasztikus élményt eredményez. Az emlékezés és képzelet alkotta kép átlényegülve, mitizálva őrződik meg, s e mitizálásból a létezés-

nek épül templom, amelynek harangja nevet, a hajók közt angyalszárnyak suhannak.

„Mert Győrött már mindég nyár van,
mint egykor az uszodában:
est-ruhátlan lány árnyékok
futnak csillám-falon még ott
déli meleg rózsaszínben –
harang nevet, vagy az Isten.

(...)

s folyók tükreibe tűnnek
dombok, báli csillár kerek
üvegál-formák, égiek
s elrejtett madárszárny féle
fölsütő lapockák éle,
gerinc ívű könnyű váza
képzeletem leigázva.”

Kérdés azonban, hogy ez a hála kinek szól? A létezésnek, de egyúttal Istennek, mint első teremtőnek is. Czigány György számára az elmúlás, a halál éppen azáltal válik problematikusá, hogy a létezését magát felti. A *Zsuzsanna-ciklus Templom a test* című darabjaiban a megcsodált fiatal lány alakja, hozsannás szívverése, „a meghajló láb mozdulata”, az elképzelt szerelmeskedés szembesítve a véges-ség tudatával, a hála korlátozottságát, csak Istenre, illetve véges idő-beli érvényességét feltételeznél. „Velük marad-e hálánk tömjén illata, / ha nem leszek?”, „Magvak vagyunk-e, vagy hulladék?”

A semmi, a megsemmisülés gondolatával való küzdelem éppen az egzisztencializmus talaján állva, a bizonytalanra való rákérdésben válhat gyötrelmessé. A halált, a szétbomlást, az anyagtól való hátrálást a képzelet is csak részlegesen képes megállítani, s a kétely így nyerhet teret a hittel szemben. Az *Aggály* című vers vége ki is mondja: „megejtően nagy / bennem a bizonytalanság mindarról, / amit eltökélten hiszek.” A *Hány óra* címűben újra az idő múlása/fogyása a téma: „Megnézed, mennyi az idő. Mintha / egy perccel ezelőtt / többet mutatott volna. Irgalmatlan bizakodás részt venni / az idő múlásában.” És végül a *Ruhánk* zárása: „de ha mégis kibújunk belőle / és lerázzuk magunkról: Visszafogad ruhátlanságban / amit ott hagyunk: csupasz tenger – / valami örökkévalóság.”

Czigány György versei mintha egy nagy belső monológ töredékei lennének, amelyek a belső feszültséget az egymásra vonatkozásban igekeznének kioltani, a bizonyosságban, a hitben, miközben a létezés tedeumát építik. Ez az építkezés azonban soha nem fejeződhet be, sem a szerző és a világ, a szerző és olvasó viszonylatában. A lét elevensége, változékonysága a hálaadás újabb és újabb formáit kínálja és igényli. Az olvasóktól monológokat, de legalább kérdéseket követel, amelyeket a szerzet illeszt ebbe az emberi s talán nem túlságosan embe-

ri építménybe, amelyet reménynek nevezünk.

Czigány György költészetének lényegét és emiatt mindent érint. A létezés, az időbeliség mint alapprobléma nem áll meg önmagában, mert önmagából nem magyarázható – vagy ha mégis, ebben a költészetben jóval több rejlik. A hitbizalom és a létélmény feszültsége, a rákérdezés, a miértek és hogyanok polémiája. A szemlélődés és kifejezés előbb széttartó gazdagsága, majd egy mégis-morálnak, az élet szeretetének, az alázatnak, hálának igenlése, egyetemességének etikai-esztétikai érvényre jut(tat)ása. A nem-létezésre, örökkévalóságra, időfelettségre való állandó vonatkozás, nyelvi-gondolati sűrűség teszi a verseket izgalmassá. Czigány György humánuma, a létkérdés hit és értelem oldaláról történő megközelítése e lírai teljesítményben is kínálja magát lényegünkől fakadó egzisztenciális irányultságunknak. Hála a létezés(é)ért.

(Szent István Társulat, 2006)
Szalai Zsolt

Ismert szomjúság

(Borbély János: Folytonos alkonyat)

Vajon milyen a hirtelen megállított, kimerevített pillanat fényképe, az előzménytől és a következménytől lecupaszított idő állapotrajza, vajon mennyi megrázó felismerés és önmaga egész voltának kifejezésére áhítózó megfogalmazatlanság sűrűsödik össze az emberben akkor, amikor lírikusként ebben a helyzetben önmagára eszmél, s átfut rajta költő-élete sommázatának egy-egy darabja? Ebből a hirtelen megdermesztett benyomásból, ebből a tudaton átiramló gondolatfoszlányból is születhet meg a vers, épülhet ki egy-egy eredeti költői arcél? Lássuk be, a költészetnek, számtalan lehetősége között, afféle csodája is létezik, amelyik ezekből az áramütésszerű villanásokból is képes katedrális építeni.

„Látja Isten, hogy állok a napon” – jut eszembe hirtelen Pilinszky emlékeztető pillanata, a magyar költészet talán legszebb, legtöbbször mondó impresszionista képe, miközben a *Folytonos alkonyat* kötetet olvasom.

Itt állok a világban, egyedül, a konyhában, teáscsészével a kezemben, szobámban, billegő íróasztalomnál, tárgyaimmal körülvéve, valahol a városban stb., kiszakadva a folytonosan zakatoló időből, s éppen valami történik velem, valamire gondolok, amit feltétlenül rögzítenem kell, mielőtt végleg rákövesedik az idő – mondják Borbély János versei.

A vers tehát e költői szemlélet szerint is csak úgy írható le, ahogyan egy képzőművészeti alkotás: egyetlen hiteles pillanat minél hitelesebb rögzítésének céljából, miképpen azt hajdan az impresszionisták tették. Soha azelőtte, soha az utána való időbeli létezésében, mert ezekben az esetekben az egész történet nem lehet érvényes.

Látszólag hosszan vajúdott ez a könyv Borbély János műhelyében. Huszonhat évig. Egy emberöltőig. Úgy látszik, hogy költőjének nem volt vele hova sietnie. S ez az alkotói attitűd nem kárhoztatható, hiszen minden versnek, minden versben megszületésre váró világkép létrejöttének saját, előre meg nem határozható, értékbeli állapotokat egyáltalán ki nem jelölő, a köznapiként telő időn magát kívül helyezető kifutása van. Saját törvénye, amelyre az önmaguk kanonizálására váró önjelölt szabályok nem vonatkoznak.

A huszonhat év alatt Borbély szövegfelépítésének technikája alig változott. Sok más egyéb, a versszövegben visszatérően jelen lévő, más stílussajátosság mellett ezért is kelti egységes, egyetlen alkotói korszak alatt keletkezett kötet benyomását a könyv. A központozás nélküli, általában kéttételes – tézis-antitézis felépítésű – versszerkezet, a lecupaszítottan szikár, ú.n. „költői képeket”, az ezek által közvetített emocionális töltést szándékosan kiiktató nyelvhasználat az első, az 1979-ben megjelent *Egyszerű ez kötet óta* kedvelt módszer Borbély költészetének.

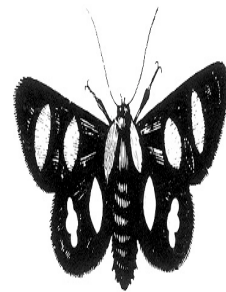
A fent említett tulajdonságok miatt Borbély János verse a felületes olvasat számára visszafogottnak, kifejezetten fogalminak tűnik, pedig költője valójában nem tesz mást, csupán szigorúan ragaszkodik ahhoz, hogy semmi külső körülmény ne zavarja meg a rögzítendő pillanat objektív magánvaló helyzetét, azaz a lírai hős ragaszkodik a mindenek fölött való pontos léthelyzet-meghatározáshoz. Az sem tagadható azonban, hogy hagyományosabb, befogadhatóbb volna a verset értelmező situáció, ha a Borbély-költészetbe valamiképpen belehallható volna az „idő zúgása”. Legalább valami múltidejűség. Enélkül az elvártan egyetemesnek mondható összhangzat nélkül azonban autentikusabb, megrázóbb, sallangoktól mentesebb, letisztítottabb, s talán: könyörtelenebb, szándékában célra törőbb is a vers, hiszen semmi alól nem ad kibúvót, megfellebbezhetetlen igazságot rögzít. Nem kínál csak az élmény egyszeri leképzését, a szoborszerűségében megragadható látványt: „*hetvenes évekből való / szarkofág / gyönyörű / akár antik elődje / ismeretlen betűk / a vörös vízbe bénult / samponos palackon / öröklét / terjengő zöldalma-szappan illat / embe-*

ri fej mered ki / a márvánnyá fagyott kádvízből / arcán hibernált nyugalom / porcelán peremen / csukló kézfej ápoltt ujjak”. Az idézett *Szarkofág* című darab a Borbély-vers majdnem minden jellegzetességét magán viseli: a kéttételes, tézisre és antitézisre tagolt versszerkezetet, az egyetlen, lényegi villanásra épített, kimerevített képi helyzetet, a szövegtestnek a kommersz időből kiszakított jelentéstartománya mögött ravaszul elrejtett mély líraiságot.

A Borbély-vers líraisága azonban nemcsak a szövegtest mögé elrejtett jelentésmezőben csillan fel csupán: ott van a külső környezet és a lélek újabb és újabb rezdülései által kiváltott állandóan változó látásmódban is. A kötet öt ciklusa ebből kifolyólag öt, egymástól jól elkülöníthető világsszemlélet terméke. Nagyon jellemző a tudatos kötetépítésre, hogy az *Egyszerű ez kötet* ötvenhat verséből mindössze tizennégy darabot tartott érdemesnek arra a költő, hogy az új könyvbe felvegye, olyanokat, amelyek a mára állandósult, a szokványostól és a ma divatostól igencsak eltérő, puritán versesmennyének maradéktalanul megfelelnek. Borbély kihagyott az első könyv alkotásai közül minden olyan verset, ami valamiképpen a hetvenes évek verstípus-hagyományát, mesterekhez való kötődését tükrözte, ami személyes, netán önéletrajzi élménykört tartalmazó volt. Tizenötödikként átírva közli az *Évgyűrűk, Cella táblák* című verset, beépítve a *Zanza a hetvenes évekből* című korszakot lezáró kisciklusba.

A gyakorlott versolvasónak biztonsan feltűnik, hogy az egyes ciklusok szemléleti változásai nem lehetnek az alkotói szeszély véletlen következményei, sem pedig egyszerű tematikai váltások. Sokkal inkább egy költői pályafelépítés meghatározó vetületei. S valóban: ahogyan a *Részletek a városképből* versei jelzik egy költői pálya erőteljes újrakezdését, a ciklusról ciklusra tapasztalható stílus- és világlátásbeli elmozdulások ettől kezdve akár önkényesen is: kronológiai sorba lesznek építhetők.

A *Részletek a városképből* ciklus költeményei már az első kötet után kialakuló újabb versírási módszer jegyében születtek, s talán a legvégletesebben, legszikárabban képviselik ezt, az impresszionizmus pillanatrögzítő technikájával annyira rokonítható szemléletet. A *Győri lapok* négyesorsói és a fentebb már idézett *Szarkofág* például szinte észrevehetetlenül rövid, villanásnyi időpillanatok szilárdítanak meg. A (*szemérmesen*) alcímét viselő vers csupán átsuhanó gondolatnyi, idő és tér nélküli sóhajtsányi: „*hányszor volt hogy felajánkoztam / mondogatva magamban szándékaimat / várva a választ a kezdeményező szót / és hallgattam szemérmesen*”.

A műalkotásban gondolkodó lény, esetünkben a költő, előbb-utóbb kénytelen rádöbbedni arra az egyszerű tényre, hogy a világban elfoglalt helyzete még akkor is abszurd, ha szándékosan – és talán önvédelemből is – csupán vékonyka szeletet vizsgál meg verstémájának környezetéből. Az idő a legaprózottabb állapotában is ugyanaz az idő marad, s ebben a mikro-időben groteszkké torzítottan is felismerhető lesz a vágyaiban megcsalatott ember: „a réztökű bagoly mégsem elismert / az alapfokú szakirodalomban / mi mást is tehetnék egyebet / az udvar tyúkóljainak sötét egén / hogy elvacakolgotok még kicsit / réztökű árnyékkal óvatosan” – amint szarkasztikus öniróniával szinte kívülről figyeli magát, ezt az irracionális létezőt *A réztökű bagoly* című versben; de *A kert állatai* más darabjaiban is ugyanúgy, mint pl. a *Ha már; Konszolidált éveink; Úgy hajnal felé elhatározza; Időjel* címűekben.

Ahogy haladunk az olvasásban a kötet zárata felé, a fizikailag, látványukban is észlelhető pillanatmozzanatok úgy adják át helyüket fokozatosan a gondolati, belső, egyre inkább a filozofikusan is felfogható, lélekmélyben lezajló átvillanásoknak. A külvilág fénye egyre sötétül, ami világosság lehetséges, az leginkább a bensőtől ragog fel. Bármennyire is az élességükben kiragadott, ünnepek, kivételesnek szánt mozzanatokra építette versvilágát a költő, be kellett látnia, hogy rajta kívül álló okokból még ezek az apró idő-morzsák is hibásnak bizonyultak, s képesek voltak elvégezni puszta munkájukat: „*valahogy mostanában ott bent / egyre kevesebb az érthető szó mondat / egyre kevesebb amire válaszolni lehetne*” – állapítja meg keserűen *A puszta jelenében*.

A rövid, mindössze tizennégy verset hordozó *Ismert szomszág* ciklusnak, s a bennük foglalt markánsabb verseknek, a *Jóslatnak*, a *Tétlen és mindennapinak* és *A vesztet kivégziknek* ez a legfontosabb tanulsága.

A kötetzáró, s egyben minden eddig elért költői eredményt summázó *Idő-sor* ciklus naplóversek sora. Egy lélek rezdüléseinek lenyomatait. A pályáiv csúcsein nem elegendő rögzíteni az időpillanatot állandóan változó színeit, meg is kell állítani, ki is kell pányvázni a minduntalan embertől elszakadni kívánó időt. A hitelesítés céljából ki kell mondani, hogy a versgondolat megszületésének, átfutásának és kialakításának egyszeri pillanatában éppen 23 óra 10 perc van, vagy talán 19 óra, hiszen amivel a továbbiakban szembe fogunk találni, maga a többé válaszokat nem kínáló, örök anyagtalanság, amihez odaérkezve már hiába próbálunk újrafogalmazni bármit. A vers most már nem elsősorban a költő és a világ ambivalens kapcsolatának,

hanem leginkább egy-egy megérzésnek, egy-egy átfutni akaró gondolatnak az impressziója. Egy megszenvedett s nagyon eredeti látásmóddal, módszeresen s magas színvonalon kimunkált, öntörvényűen megalkotott líravilág összegezési szándékának kinyilvánítása. A „mit látok”, „mihez viszonyítom helyzetemet” helyén a „mire gondolok az esteben, amikor átgondolom az életet” időszaka jött el. Sohasem délelőtt, sohasem verőfényes napsütésben, még csak a *folytónos alkonyatban* sem. Fontos, embert és sorsát meghatározó emlékek képei suhannak át ilyenkor (*február 2. 19 óra, szeptember 13. 21 óra 40 perc, május 6. 22 óra 40 perc*), s pontos záratok rajzolódhatnak ki a folytonos éjszaka felé haladó időben: „*nincs már a tekintetemben / semmi szándék / nem kell osztóznom*” (*március 29. 23 óra 16 perc*); „*nem kell keresnem semmi választ / és mindaz amit magamban hordozok / maradhat önnön kőszámban*” (*július 5. 23 óra 20 perc*).

(Hazánk Könyvkiadó, 2006)
Kemsei István

Az ima lélegző nyelve

(Varga Mátyás: a leghosszabb út)

Martin Buber egyik szép tanulmányában azt mondja a *nabiról*, az ószövegségi prófétáról, hogy „*rezgő, mágneses tű, mely Isten felé mutat*”. Ez a közösség felé mutató annak a belső tartalomnak a megvallásaként realizálódik, ami a próféta létének alapjává és feltételévé lett, azaz a szavak közé ékelt lélek feszültségeként. Az isteni és az emberi szó közötti présben így minden, amit a próféta mond, ennek a feszültségnek a drámai megjelenése, valójában tehát látomásként megjelenő vallomás, konfesszió.

A lírai megnyilatkozás modernkori értelmezéstörténetének egyik alaptémájává vált e beszéd vallomáskarakterére vonatkozó érdeklődés. Ebben a diskurzusban a konfessionális beszéd a belső, a benső olyan artikulációja, melyben a születő hang ezen belső/benső képviselőtévé válik. Ezzel a „helyettesítéssel” azonban egyszerre egy szakadék is képződik az Én és a Hang között, ez a szakadék azonban új helyettesítések szinte végtelen megképződését teszi lehetővé. Azzal ugyanis, hogy az én hangként artikulálódik, meg is szűnik arcként létezni. Ezzel együtt a mű olvasás általi születéséből a versteremtő én (a szerző) azért záródik ki, mert a helyébe lépő olvasó én a hangot, a verset éppen önnön énségének megtapasztalására kölcsönzi.

Tehát amikor egy arc a vallomásban önmagának hangot ad, mindig

egy másik arc, egyáltalán a Másik megteremtésének a lehetőségét tudja biztosítani. A konfesszió fölötti szerzői legitimitás elvesztése azért is elkerülhetetlen, mert a vallomás természetének pillanat általi kikényszerítettsége menthetetlenül rögzül az időben. Azt is mondhatnánk, hogy a vallomás a beszéd idő általi kitüntetettsége, hiszen a vallomás nem származhat a beszéd állandóságából – csak a szóhoz jutás szűkös idejében van módunk vallomásra. Amikor a vallomás mint írásban rögzített beszédforma a releváns idő revelációja lesz, már levált a pillanatról, tehát nem lehet önnön idejében sem. A vallomás mindenkor sorsa így az eredeti intenciókból és feltételrendszerből való tragikus kivételtség, s ez az a sajátosság, amiért az újabb értelmezések e beszédforma tanúsítóképességét, azaz az eredeti intenció képviselőiségét gyakran kritikai szkepszissel tárgyalják (lásd pl. Kulcsár Szabó Ernő: *A szerelmi líra vége* c. tanulmányát. Alfvöld, 2006/7).

Ez a szkepszis elsősorban a személyesség vagy az intimitás verbális közölhetőségére vonatkozik. A szó mögött álló szubjektum közölhetetlenségének tételezése értelemszerűen tárgyasítja és neutralizálja a vallomásos beszéd élményvonatkozásait. Ezen megközelítéssel szemben azonban rendre feltűnik a probléma egy más irányú megközelítése. A lírai közlés személyességének rehabilitálása jelenik meg például René Char nevezetes állításában: „*A vers mindig valakihez szól*.” Ugyanígy a szó közvetítő kapacitásának erejét és fontosságát hangsúlyozza Oszip Mandelstam híres palack-hasonlata, miszerint a vers, akár hajótörött számára a palackba zárt szó, az egyetlen esély eljutni a másikhoz, aki egy konkrét „te” alakzataból bárki által helyettesíthető „én” lesz. Ilyen módon a lírai megnyilatkozás fundamentális sajátosságaként értett aposztrofikuság a vallomásvers poétikáját is új értelmezési keretbe helyezi. Eszerint ugyanis valóban a vallomás létkerete, de egyszerre kizárólagos is a saját idejéből való kiszáradás éppen úgy, mint az énről történő leválása. A vers nem az én-t „viszi” a másikhoz, hanem mint szó a semmiből, egy idegen időbe érkezik, hogy egy hallás itt-és-mostjában megtalált legyen.

Talán nem tűnik feleslegesnek a rövid elméleti bevezetés a Varga Mátyás verseskötönyvéről szóló recenzió elején, hiszen a *leghosszabb út* című kötet a vallomásszerű beszéd poétikai alakzataiban képezi meg világát. Annak ellenére is állíthatjuk ezt, hogy ebben az esetben a vallomástétel során alig-alig képződik meg bármiféle persona, hiszen már a szövegek

jelen ideje leginkább a hang uralma alatt áll, és a hang mozgásai által válik megformálttá. A versek így eleve nem kötődnek egy rögzíthető ponthoz (archoz), hanem maguk is mozdulatok, elmozdulások, érintkezési és taszítási felületek. Ez a lírai beszéd a verstest materialitásában manifesztálódik, ugyanis a versek szövegtere rendkívüli intenzitást mutat. A jelen recenzió ennek a sajátos, egyedi intenzitásnak a poétikai-szemantikai összetevőit igyekszik feltárni. Ha korábban a vallomást egy szűkös idő teremtettjeként írtuk le, úgy a *leghosszabb út* karcúsága feltétlenül jelzésértékűnek tekinthető. A leghosszabb út egyszerre a legszűkebb út is abban a létbevetttségben, amelyben maga a vallomás képezheti az utat, a járás lehetőségét. A kötet két ciklusba osztva mindössze harminc verset tartalmaz, ám szűkszávúsága ellenére teljességérzetet ébreszt az olvasóban.

Az értelmezés kiindulópontjaként fontos rögzíteni a recenzió azon alap gondolatát, ami a későbbiekben az értelmezés különútjait koordinálni fogja: a *leghosszabb út* című kötet az ember távolságok rendezetlen viszonyaiba belevetett ittlétét világítja át. Varga Mátyás versei az ittlét rendezetlenségét viszonyokká szervező láthatatlan centrum belső rezgéseinek szeizmografikus leképezései. Ez az intencionáltság poétikai következményei mentén úgy írható le, hogy a versekbe artikulált nyelv önmagát a „létrejövés” állapotában próbálja megőrizni azért, hogy a véglegesültség súlyával és szilárdságával ne fedje le, ne temesse be önmagát „előttes” állapotait. A megképződő nyelv így mozgásban marad, pontosabban szólva képes marad egy olyan mozgásra, ami lehetővé teszi azt, hogy a felületén érzékelhetővé váljanak a láthatatlan centrum mozgásai.

A távolság tehát az ember drámai szituáltságának olyan vonatkozása-ként jelenik meg a versekben, ami az önmegnyilatkozás semmilyen formájában nem megkerülhető és nem kijátszható. A horizontális és vertikális távolságok kereszteződéseibe helyezett én létformája a mozgás, az az emberi pozícionáltság, ami egy mozgásban levő „itt” által mindig megteremt a távolság és a közelség szegmentált tereit. A távolság-közelség-mozgás trimetriájában élő ember értelmezhetetlen ezen meghatározottságának figyelembevétel nélkül. E viszonyhármasság sajátos módon jelenik meg Varga Mátyás könyvében. A cím, *a leghosszabb út* a lírai hangnak azt az irányultságát sejteti, hogy számára a közelség, a közellét nem a távolság legyőzésével és birtokbavételével érhető el, hanem a távolságok rejtett és titkos természete-

tének feltárásával, feltérképezésével. Egy ilyen érdekltségben működő erő kizárólagos mozgásformája egy olyan közeledés, ami által a távolság fenntartott nyitottságában a közelség is tapasztalható tehető. Poétikai szempontból az teszi izgalmassá a kötetet, hogy Varga Mátyás versei a közellét distanciális feszültségeinek artikulációját olyan nyelvben próbálják reprezentálni, ami maga sem képes kivonni magát ezen feszültségek nyelvi következményei alól.

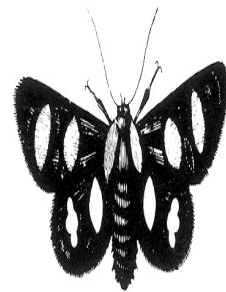
A nyelv tere a távolság tere. Nyitottság, amiben a szavak mérhetetlen távolságokból érkehetnek egymás mellé, és soha-nem-volt közelségükben úgy őrizhetik meg a távolság huzatát, moráját, hogy egymásmellettiségük mégis evidenssé válik. A nyelvnek az a létmódja, amit Blanchot *parttalan áramlásnak* nevez, poétikaformáló mozgásként íródik bele Varga Mátyás verseibe. Az olyan szóvillanások, mint például a „*csak száll a zajos fecskeper; a fröccsenő tinta.*”; vagy „*a szálkás bodzahús*” a mérhetetlen távolságban hirtelen megnyíló közelség tanúsításai. A nyitott távolság fenntartása a szöveglétesülés minden szintjén hangsúlyossá válik. Ebben az összefüggésben értelmezhető a versek látszólag tömszerű formája is, hiszen a középre zárt szerkesztésmód nem valamiféle lezártág formaképe, hanem olyan plasztikus keret, ami éppen tagolatlansága révén „marad nyitott” azon áramlás számára, mely megalkotó elemeinek mintegy létalapja. Valójában tehát egy pulzáló formával állunk szemben – mozgással, lüktetéssel. A versek olvasásakor az a paradox érzés uralkodhat el bennünk, hogy az egész vers egyútt mozog, a mozgás centruma azonban láthatatlan. Mintha nem lenne a versben kitüntetett hely.

A szövegtest sajátos együttmozgásának egyik legjellemzőbb alakzata a recitálás és a refigurálás, aminek köszönhetően a beszéd peremére kerülő elemeket a vers centripetális mozgása visszaforgatja a hangzás jelenébe, ám a refiguráció révén az újra felmerülő jel vagy jelkombináció „magával hozza” a saját eredeti pozíciójából fakadó hézagokat, verbális közelségeket és távolságokat. A szövegtest mintázatát így az egymás mellé kerülő szavak folytonos újrakombinálása adja ki, megjelenítve ezzel egy olyan végtelen áramlást, melynek köszönhetően a szó mindig más és más asszociatív aspektusban jelenik meg. Olyan ez a poétikai történés, mint a partot mosó hullámok finom ereje által folyamatosan átrendeződő, de alapvetően azonos elemeket tartalmazó kavicsmintázat színváltozása. A struktúra mozgását a vers belépő és kilépő gesztusainak elgyengítése is erősíti. Az intonáció szinte lemond arról, hogy a semmi és a valami közé

ékelődjön, hogy színrelépésével határozottan leválassza a létrejövőt az azt megelőzőről. Ehelyett a folytatás és folytatódás, valami megszakítatlan és megszakíthatatlan történés soron következő elemeként kerülnek verskezdő és verszáró pozícióba. Ez a gesztus azt eredményezi, hogy a vers önmagára záruló pillantása kiegészül egy az önmagán kívülre irányuló pillantással. Ez a „divergencia” teremti meg a szövegek rejtett dinamizmusát, és vetíti ki a távolság-közelség koordináta-rendszerét a beszéd által lefedetten túlra. Az egyes versek és a két ciklus egymásmellettisége is betagozódik ebbe a lüktető szerkezetbe. A kötetnek az a záró gondolata, hogy „*nem lenne szabad visszatérni. csak az új helyekre.*” szintagmatikus jelentésében megőrzi a korábbi szövegeket megalapító nyitottságot, s így a kötet a véglegesülés berekesztő alakzatai helyett a kezdés nyitottságába nemul el. De már a nyitó vers is mutatja azokat a szemantikai „lezáratlanságokat”, amelyek által olyan idő és tér képződik meg, ami nem egy nagyobb egészből metszi ki önmagát, hanem beleíródik egy kontinuumba. Ugyanez igaz az önmagát énként megjelenítő hangra, hiszen a vallomástevő én énségében rögtön a másikkhoz való távolság-közelség viszonyába állítottan jelenik meg. A szubjektum önbirtoklása helyett az „itt” bizonytalansága válik meghatározóvá az én pozícionálásában. Ez az én minden viszonylatában a közelség és távolság kereszttüzében áll.

„*a frissen esett hó mindjárt olvad is. a korai alkony súlytalan ütés mint valami inga, belülről. lassú mozgás egy bizonytalan térben, akár ég és hó egymást kioltó szürkéségében. Én vagyok itt, a frissen esett hóban, az olvadó hóban, te jöttél, és te maradsz. De vajon melyikünk megy el?* (mint az inga)

Varga Mátyás versnyelve kereső nyelv. Nem a nyelv keresése, hanem a szónak abba az irányba való beállítása történik verseiben, ahonnan egy eddig nevezetlen erő hatása éri. A vallomásszerűség ebben az odaforulásban ragadható meg leginkább, hiszen a vers mindig valakihez szól, azaz minden vers keresi saját valaki-jét. A leghosszabb út a keresés útja. Ha a keresés a szón keresztül azért történik, mert a másik meglelése egy nyelv és beszéd meglelése (azaz a meglelt nyelvben egy viszony materializálódik), akkor ez a keresés az ima beszédformájához közeledik. Emiatt a közelítés miatt úgy érezzük, hogy a kötet verseiben az ima intencionális szerkezete tapintható ki. Lőrincz Csongor szerint az ima inkább affektusokról tanúskodik (remény, hála), mintsem a szubjektivitás kognitív és perszonális tudatformáiról. Ezért

is van az ima ismétlésre hangolva – főleg a memorizálhatóságért. Az imát kívánságként, kérésként, megkövetésként artikulálják. (Lőrincz Csongor: *Ima, vers, performativitás*. Alföld, 2006/11.) Lényegében véve nem más, mint ígéret, amely megvonja magát a „kijelentés” modalitásától. Nem idéző elő referenciális mozzanatot. Az ima a performatív módon működtetett nyelv lehetősége. Önmagában hozza létre a nyelvi eseményt, mint önnön végrehajtását. Egyetértve a fentiekkel, fontosnak tűnik annak hangsúlyozása is, hogy az ima beszédstruktúrája pontosabban beszédtermészete nem a beszélő szubjektum kéréseként és hívásaként írható le, sokkal inkább annak létesüléseként, ami az imán kívül egyéb verbális struktúrák hálójába be nem fogható. Ugyanakkor az ima mint nyelv általi cselekvés a nyelvet mintegy felszabadítja, felhúzza azokat a zsílipeket, amik az emberi beszédet grammatikai struktúrákba izolálják. Az imában a szó csak akkor válhat önmagává, önmaga végrehajtásává, ha egyszerre organikus része annak is, ami *nem-szó*, ami kívül van jelentése aktuális kapacitásán. Az ima a keresés beszéde, a szubjektum létben való tájékozódásának nyelvi artikulációja. A nyitott távolságba bennefoglalt közelség megtapasztalásának az a lehetősége, ami által a távolságban való közeledés egyáltalán lehetővé válik. A *leghosszabb út* versbeszéde úgy vállalja az ima beszédtermészétét, hogy a keresés nyelvén szólal meg.

„*meg mint az ima, vagy talán inkább mintha az imából kifogytak volna a szavak. tinta a tollból, és ír valaki rád, beléd egy üres tollal, bele a testbe vagy rá de nem karcol, hanem csak érzed, hogy jó, hogy ünnep. a kavicsos úton most mégsem sírsz, mert van.*”

(a déli madárcsendben)

Az imából kifogyott szó tehát nem a nyelv halálát jelzi, hanem a nyelv olyan *elvékonyodását* és áttetszővé válását, ami azt teszi lehetővé, hogy az ima szubjektuma írható, üres felületté váljon, azaz képes legyen megjeleníteni önmagában és önmagán a másikat. Az inskripció azonban a vers tanúsága szerint „üres tollal” történik, tehát az érzékelése jelek grafematikus birtokba vétele helyett olyan „éles” olvasást feltételez, ami már az írás teremtő erejével bír. Az üres tollal való írásnak és a betű nélküli olvasásnak ebben a kettős folyamatában léphet működésbe egy olyan nyelv, amelyet nem szüntethet meg a nyelv láthatatlanná válása. Az írás (az érintés) tehát nem karcolás, nem a felületek megsebzése, hanem különböző léteik kölcsönösségének rengésszerű érzékelése. A nyelv elvékonyodása és transzparenciája tükröződik a ver-

seknek abban a sajátosságában, hogy a szövegek rendkívül nagy teret biztosítanak a szemantikailag üres nyelvi elemeknek, kötőszóknak, módosítószóknak és kopuláknak. „*néha egyik út sem, csak ha körbe, ha / mindig vissza. úgy, hogy közben számokká / át a betűt.* (valahová) A rövid idézetben kurzívval szedett nyelvi elemek mindegyike a köztük megképződő jelentéseknek pusztán grammatikai vázát adja, de önmagában nem képez jelentést. A jelentések nyelvi szerkezetek általi elfojtása kényszeríti ki aztán a szerkezeti, lexikai ismétléseket, hogy azok újra megkíséreljék kitölteni a korábban keletkezett szemantikai hiányosságokat. Ennek következtében Varga Mátyás verseiben egyfajta grammatikai spirális figyelhető meg, s ez a sajátosság a távolság és nyitottság fentebb jelzett poétikai origóját a grammatika szintjén is érzékelhetővé teszi. A *valahová* című vers zárása megerősíti azt az érzésünket, hogy ezek a szövegek elsősorban spirális ívelődésükkel az emberlétben működő lelki intenzitások mozgásirányait, rezdüléseit próbálják meg érzékelteni.

„*és menni körbe, menni mindig vissza. mert néha egyik út sem. csak ha körbe. az elejére, ahol még folt és pára. valahová, ahonnan egyik út sem, csak a feledés.*”

A könyv metapoétikai reflexiói a nyelv elvékonyodását több versben a trópus keretében reprezentálják. Az *így látni. mégsem* című szöveg a nyelvi referencialitás felfüggesztésében előálló vizuális kód közvetlenségének tropikus képét állítja középpontba.

„*nekem mégis így, kis betűvel írva más. mintha a tükör hátáról lepatogott volna a foncsor; és most csak üveg, mögötte valami, ami akár: de mégis. mégsem. nézem, ott vagy az üres tükör mögött. meztelen csik. látom, lejött a foncsor.*”

A tükörnek a veszteség által létrejövő funkcióváltozása az én állandósuló képének felfüggesztését eredményezi. A rögzített önarckép lekaparása, a tükör foncsorvesztése a látható olyan kinyílása, melyben az én másik felőli mezítelen láthatósága váltja fel az önmagára fordított szemben megképződő én alakzatát. A látás azonban ugyanígy valósul meg a másik irányába is, azaz a másik mintegy képszerűsége nélkül válik láthatóvá. Az üres tollal történő írás trópusa metaforizálódik itt újra. A látvány elvesztése mindkét esetben a kép megtisztítását eredményezi. A perspektíva centruma a láthatatlan írás, a meztelen csik – a leghosszabb út szűk keresztmetszete. A tükörszerűség hordozó alapszintjén ejtett seb azonban a mindig ugyanaz biztonságának elvesztésével

jár, a névvel nevezhető és nevezett helyett a névtelen bizonytalanságának intenzitására helyezi bele az ént. („*majdnem idegen így / látni. mégsem. kicsire gyürtelek. meztelen / csik. marad ott, névtelen.*” – zárul a fenti vers.) A névtelen látása csak névtelen látásban lehetséges – megvakult tükörben, ahol a távolság kinyílásával, szabaddá tételével válik lehetővé a közelség megtapasztalása. A közelségben azonban mindig megjelenik egy fenyegető mozzanat is, hiszen általa az válik láthatóvá, illetve láthatóvá válik benne az, ami az *idegen*: a ténylegesen másként a másik. A közelség csak idegen szag, idegen kéz, idegen test, idegen szó metsző huzatában lehetséges, és talán csak addig, amíg a távolságban áll. A megtisztítás gesztusának trópusa ugyanakkor a kép eltűnését-eltüntetését rendező képbe, hiszen a kép ebben az esetben a trópus lerombolásának trópusa. A poétikai szándék paradoxitásának jeleként tehát a képbe íródo nyelvi implikációk rámutatnak a szerzői nyelvtérítés mögöttes mozgatóira. Ebben a vonatkozásban hangsúlyossá válik a referenciális függőségek újrastrukturálása, azaz a szó megtisztítása, „*lecsúsztatása*”. Ez a szándék a szó dekontextualizálásában érdekelt, s ennek köszönhetően így elnyert szóban egy olyan „halálos csend” érvényre juttatása történik meg, ami visszaállítja a szót eredeti létvonalába, hiszen a szó pusztán önmagát hangoztathatja és állíthatja – a szó néma. A szó azonban éppen ebben a némaságban teszi lehetővé a rajta kívüli-túli zajok, zörejek vele egyenrangú létezését, s biztosítja a nyelvnek a még beszéd előtti parttalan áramlását.

„*pengével a szavakról. a fölöslegest próbálok szüntelen, az elhagyhatót. de nem haránt, hanem hosszában végig. megtalálni a hajszáleret, ami. és próbálsz belenézni, hogy nélkülöd. megtudni, ha te nem, akkor vajon hogyan.*”

(csak annyi biztos)

A szavak foncsorának eltüntetése lemondás a szó tükörszerű használatáról, lemondás a szavak minden olyan típusú használatáról, melyben a szó a jelentését automatikusan önmagával hozó entitásként jelenik meg. A szó Varga Mátyásnál olyan testszerű alakzat, tömbösödés, ami a poétikai felhasználás során jut ismét levegőhöz. A szó önmaga sötétjéből kerül napvilágra, a költészet levegős, tág terébe. Ebben az értelemben az ima a lélegző nyelv lélegzetvétele. Kérdés azonban, hogy mi marad a szó mélyén lévő halálos csend „felszínre hozatala” után? Elsősorban a szó némaságra ítélttségének pusztán tapasztalata, a szó alatt megnyíló szakadéknak az a huza-

ta, ami minden jelentős költészetben felhajtó erőként jelenik meg, s ami által a vers visszavetül a lét partalan áramlásába, önmaga kezdetének előttiiségébe.

Véleményünk szerint az út archetipusos képének beiródásaiból elvonható léttapasztalatok újragondolásánál a kötetben hangsúlyosabban van jelen a felszámolt út tapasztalata, hiszen a cselekvések és mozgások a versekben mindig a kezdésre, a kezdetre, az újakezdesre irányulnak. Jól érzékelhető, hogy a kötet temporális íve a kezdet előttiiség és a kezdet közt feszül. Mintha valamiképpen Orpheusz félelmetes mozgásának parabolái lennének Varga Mátyás versei. Orpheuszt a napvilág felé törő mozgása végén a Kezdet várja. Számára azonban nincs mérhetetlenebb távolság, mint az, aminek legyőzése után megtehető az első lépés. Varga Mátyás verseiben is az érezhető, hogy minden szó a kezdőlépés kockázatát hordozza. (Részben talán innen magyarázhatók a mondatcsontkitások és azok az elhallgatások, amik egy-egy szakadékok nyitnak és zárnak is be egyszerre.) Ezért is mondhattuk fentebb, hogy ez az elvékonyuló nyelv olyan *finom hártya*, ami valami tiszta lüktetést, ritmust tud érzékelhetővé tenni. A lét olyan ütemeit képes felvenni, amit a kezdet utáni nyelv anatómiai tömörsége miatt képtelen érzékelni és érzékeltetni. A hazatérés tehát visszavetülés a küszöbökre.

„leghosszabb úton. haza. kitérőkkel, de ütemesen. persze megállás nélkül. – mert hagyni kell. mint jég alatt. lassan hullámozni. minden értelem nélkül. az üres szekrénynél többet. hogy a szavakat megóvd. vagy a szavaktól. – azt szeretnéd. (a leghosszabb úton. haza)

A nyelv használatban való feloldásának megelőzése érdekében történő regiszterváltás taszítja ezt a versbeszédet az ima poétikája felé. Az ima mint belső monológ nem kérdés, hanem kitérülködés, azaz megszakítatlan vallomás, olyan moraj, ami az ént a világ felől hallhatóvá teszi. Ugyanakkor egyszerre meghallás is, tehát képes a viszonyalkotó némaságra.

A kötet második ciklusát alkotó Ni Zan-versekben a szerző egy olyan valóság kereteire talált rá, melynek mindennapjaiban a megjelenő viszonyok és dologságok a maguk természetességében teszik történéssé azt a léttapasztalatot, aminek az első ciklus versei újra és újra igyekeznek közelébe kerülni. A ciklusban megjelenő artistikus tapasztalatrendszer autentikussága jól láthatóan modális elmozdulásokat eredményez. Ennek legszembevetőbb jele a kijelentés egyeduralkodó, ám ez nem a kérdéseken való túljutás állapotának megjele-

nítője, hanem az egyre koncentráltabbá váló látás és hallás modalitása.

Ni Zan, a festő, a ciklus bevezető szerzői jegyzete szerint képein újra és újra ugyanazt a tájat festi. Ez az önmagát az ismétlődő mozgás formáiba rendező élet a mindenféle statikussággal szembeni demonstráció figurájává válik, hiszen ugyanabban a mozdulatsorban képes megjeleníteni a mindig mást. Ez a kimerevített és középpontba állított gesztus implicite már az első ciklus verseiben is jól elkülöníthető, hiszen a testi-lelki mozgások már ott is többnyire egy *mozdulatba zárt-ságban* válnak érzékelhetővé, tehát nem folyamatszerű, hanem jel- és jelzesszerű a versbeállításuk. Ni Zan gesztusa nyilvánvalóan példázatszerű abban a több versben is hangsúlyozott tekintetben, hogy ez az alkotói pozíció annak lehetőségét teremti meg, hogy a látvány néző szempontjából történő rögzítése helyett a látványt figyelő én válik a látványt által megalkotottá, azaz az én önmaga trópusává válik, melyben a kép nézi a képet. Talán ez a kötet legfontosabb esztétikai tapasztalata: Varga Mátyás verseiben kép nézi a képet, szó nézi a szót és azt is, ami közte és mögötte (alatta-felette) van a szónak, az én nézi a másikat és azt is, ami közöttük (alattuk-felettük) van. Minden látvány ebben a viszonylatban értelmezendő. A látás mindenre kiható kölcsönössége megjelenik az artistikusan egymásra forduló ciklusok metaforikusan koncentrált tekintetében is. Merleau-Ponty hangsúlyozza, hogy a Látó mindig Látható is, és csak láthatósága tudatában válhat látóvá. Ebben az értelemben a kötet ciklusai tehát nem egymást értelmezik, hanem a látszólag különállásuk lényegi konvergenciájukat teszi érzékelhetővé. A transzparenciájuk a színeken keresztül válik nyilvánvalóvá. A Ni Zan-versekben a lírai hangnak arcot-testet adó szövegek képei egy rendkívül komplex, szinesztézikus nyelvi világot képesek teremteni. A színek nem a festék már esztétizált színeiként kerülnek a képre, hanem abban az elementaritásukban, ahogy a valóságot úgy képesek uralni, hogy a tekintetet megütöztetik. A zöld és kék színek szinte félelmetes tisztaságukban és pontosságukban jelennek meg a Ni Zan-versekben. Azért képesek a megütöztetés hordozói lenni, mert mintha a színek falak lennének, olyan nyíló felületek, amelyek néha kemények, néha a bársony puhaságát, néha pedig a selyem finomságát ébresztik – de mindig megütöztetőn.

„a nehéz mozdulat. amikor félelemből. mert elpattanhat. gondolod. amit látsz. vagy rád támad. s vége lesz. – most itt a réten. az idegen csendben. már tudhatod. csak egyenesen. oda nem. lehet, nem szabad. a dús zöldben lépni is. mintha mindig éppen ott.

(ni zan a fecskéről)

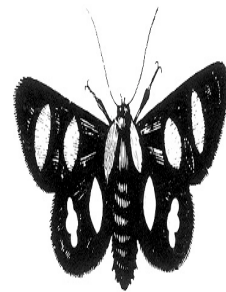
A két ciklus poétikai megformálása egyöntetűséget mutat a szavak szabad mozgásában, az interpunkciók szegmentáló karakterének gyengeségében. Ez a homogenitás arra hívja fel a figyelmet, hogy a látszólag egymásra néző, egymást tükröző ciklusok közé valójában nem ékelődik tükör – még inkább arra, hogy a tükör mögül hiányzik a foncsor. A ciklusok viszonya (is) leginkább a helyettesítés fogalmával ragadható meg. A kötet által megképzett tér tehát a távolságnak olyan transzparenciájaként írható le, amely nem szegmentálódik valamiféle teritoriális rendbe, hanem valóban egy intellektuális-spirituális áramlás nyelvi-poétikai keretévé válik. A kép szóvá porlad a Ni Zan-versekben, és ez a szópor lebegeti a kötet szinte minden versét. A kötet „réseiben” keletkező szellő által rezgő szópor aztán újra és újra „megpróbál” összeállni képpé:

„ma reggel is. tiszta vízzel az ecsetet. előkészíted a tust. hosszan ülsz a hídnál. vízárt jönnek a lányok. arcuk tudatlan. – mig figyelsz vakon a gomolygó ködbe. a hideg selyemködbe. jönnek az asszonyok. arcuk szomorú. nem néznek. minden mozdulatuk megszokás. – a tájat te is. ugyanígy szeretnéd. ilyen öntudatlan. kívánni a ködből. megtalálni és magára hagyni. ezért ülsz hosszan. ma is ennél a hídnál”.

(ni zan napja)

Ni Zan dolga – a festő dolga: a „tájt kívánni a hideg selyemködből”. Ahogy az első ciklusban meghatározó szemléletformaként szembesülhettünk a szavak „lebontásában”, a jelentések minimalizálásában feltárló nem-szemantikai erőterek keresésével, úgy a Ni Zan-versek a kép lebontásában dinamizálódó rejtett erőket keresik. Ez a történés pontosabban a figyelő én metamorfózisán keresztül írható le, hiszen valójában a látás kép általi lebontásáról van szó. Olyan megvakulásról, mely a látványt nem az optikai valóság kereteibe képezi bele, hanem önmagát rendeli hozzá a kép által megnyílóhoz. A látás öntudatlanságának ez az állapota azonban magát a munkát, a tervezett kép létrejövetelét fenyegeti, hiszen a selyempapírt tisztán kell hagyni – finom fehérben. A kép részévé tett figyelem már nem tud a képről. Maga is kép, s az arca tudatlan, mint a lányoké, asszonyoké.

Ami a költői konstrukció szintjén az interpunkciók labilitása által nem-végelesült szemantikai rendként (és ennek mozgásaként) vált érzékelhetővé, az a versek esztétikai tudatformájában az állandó mozgásban léte miatt nem-végelesíthető kép hiányában van jelen. Ni Zan minden napja ugyanaz a nap, hiszen a festő mindig ugyanazon híd tövében kell hogy üljön. A szavak közti közök nem mások, mint a képek közti csendek.

Varga Mátyás versei az olvasás irányába szinte kifordított szövegek. Olvasásra irányított nyitottságuk nem egyszerűen a mondottak gazdag értelmezési horizontját nyitja meg, hanem beletaszít abba az erőterbe, ahol az olvasás is az kell hogy legyen, ami a vers: az ima lélegző nyelve. Az olvasónak úgy kell elhelyezni magát az olvasásban, hogy a versek szűk keresztmetszetén át képes legyen beleilleszkedni lélegzetük tektonikus mozgásaiba, hiszen látás és hallás, a mozgás közelsége és távolsága az olvasóra nyíló teherként is feltárul. Varga Mátyás versei úgy közelítenek az olvasóhoz, ahogy a maguk belső világát is megképezik: keresik a fogást. Keresik a fogást a szavakon, a nyelven, az emberen, és mindazon, ami túl van rajtuk. Varga Mátyás számára a vers rezgő mágneses tű, mely Isten felé mutat.

„csak erről.– pedig annyi minden történik.
nap mint nap. – még ma reggel is. a
jégtömb a veremben: ahogy keresed a
fogást”

(ni zan a földön)

(Jelenkor Kiadó, 2006)
Komálovics Zoltán

Helyzet és közérzet

(Meliorisz Béla: Föld és föld között)

Annak ellenére, hogy hét eszten-dőt fog át Meliorisz Béla harmadik verseskötetének korpusza, az alkotói szemléletmód, a szövegek tematikája, stílusvilága, szimbólumrendszere – a néhány hangnem- és formaváltás mellett is – egy töről fakad, motiváltságuk erősen koherens. Ezt látszik igazolni a kötetegész alig-osztottsága is: a hatvankét vers mindössze két ciklusra tagolódik, melyek darabjai között sokkal több az összejátszás, mint a különböző gesztusa. Túl az emberélet útjának felén, túl negyedszázadnyi költői jelenlétén elsősorban betegségből adódó halálközeli gondolat- és érzésvilág ihlette e műveket, illetve az életkorhoz kötődő felismerések. Bár az inspiráció forrása döntően személyes élethelyzetekhez kötődik, és alapvetően az én állapotát szemlélteti, ez a fajta egyenlegkészítés generációs aktualitással szintúgy rendelkezik (*Meddig, A messzeség titkait, Szavak után, Ma nem*), s gyakorta átlényegül általános érvényű, korrajzi jellegű ábrázolássá is (*Mint fáradhatatlan delfinek, Várunk még, Semmi kétségem, Már sötétben, Csak ennyi*).

Kezdjük a kötet vizsgálatát a „felület” gyors jellemzésével: csupa egyszerű megoldás tűnik fel a művekben

(illetve az alkotói módszertan éppen hogy kerüli a feltűnést, szélsőséges eszközöket nem alkalmaz – egy jelzésnyi vulgáryelviség kivételével, l. *Meg is látszik*). Kortárs líránk számottevő részére jellemzőek azok a karakterjegyek, amelyek e kötet opusaiban dominálnak: stilizáltan egyszerű formavilág (díszítetlen szabadvers-technika, delirizált versbeszéd hétköznapi szituációkhoz kapcsolva, alkalmanként szlenggel átszótt köznyelvközeli beszédmód, a neologizálás tudatos mellőzése a frazeológiában és a képalkotásban, illetve tartózkodás a fogalmi bölcselkedéstől a számvetéshelyzetekben is. Az egyszerűsítő eljárások közé tartozik a címadás mikéntje is: a költő csupán kiemel egy-egy szót, szókapcsolatot az adott szövegből, és a vers elé illeszti. (A címek többnyire motivikus nyomatékosítást eredményeznek, sokuk eleve setjetti a vers hangulat- vagy gondolatvilágát, de vannak olyanok is, amelyek épp azáltal lesznek hatásosak, hogy a szöveg a várakozással ellentétes kontextusban aktualizálja őket, s ez a kötet egy-egy fordulópontján ösztönzőleg hat az olvasói kíváncsiságra – pl. *Ismerős szavakra, Csak menni, Elégedett vagyok, Fél korsó híján*.) Spontánnak, olykor szinte ötletszerűnek tűnik az egyes versek centrumába kerülő pillanatképek, valóságárszettek kiválasztása, tartózkodónak a közlés rövidre zártsága, gyakori töredezettsége.

Az első hámréteg alól jól kivehetően tűnnek elő az egyéni élethelyzetekkel és a kor-jelennel egyaránt adekvát közérzeti tényezők: bizonytalanság, kiábrándultság, reményvesztés, szkepszis, az ironizálás kesernyés diszpozíciója.

A krisztusi kor és a végső visszatekintés számvetéshelyzetének hagyományos stációi közé Meliorisz Béla esetében egy alkalmi, bár elhúzódo leltározó-áttekintő élethelyzet ékelődik, melynek egyik összetevője az öregedéssel, a másik pedig a fenyegető halállal való rezignált, furcsa mosolyú szembenézés. Ennek valódi döbbenetét és fájdalmit azonban a költő legtöbbször leplezi. Könnyednek tűnő, helyzetdalszerű kompozíciókban beszél róla, s e visszafogottság korábbi műveinek tükrében alkati sajátágként értelmezhető. Hangsúlyt kap nála ugyanakkor az ironikus szemléletmód is, amely nemcsak a védekező magatartás kelléke, hanem következménye és lenyomata hiányérzeteinek, elégedetlenségének is. Embernek valóbb, élhetőbb korban aki ötven körül jár, többet érezkelhet biztonságból, bizonyosságból, közelebb kerülhet a lét titkainak megfejtéséhez, az öregedés közeledtével ugyan mind jobban foglalkoztatja az idő problematikája, de harmonikusabb (bölcseleti) viszonyban is van vele. A jelen azonban e versek tanúsága szerint értelmetlen pusztulást mutat, a hajszott és halmozott jólét és felszínes öröme mellett közönyt és ürességet terem: „időből kiszakítva / jeges tisztaságban a táj / halott vizek / napsütésben fürdő / száraz ágak” (*Jeges tisztaságban*), „viszont általános az öröm / hogy folytonosan javul a minőség / s amiről álmodni se mertél / mátol a bőség kosarából egyre több jut / legalább sörből” (*Fél korsó híján*), „nem kell világgá menni / házhoz jön a nagy semmi” (*Házhoz jön*).

A legtöbbször könnyednek mutató nexus mögött a bejárt életszakaszok kiábrándultsága és a jelen reményvesztettsége nyomán leszűrődő keserű életbölcesség ismerhető fel mind egyértelműben és nyomasztóbban. A költő képes ugyan az elfogulatlan, távolságtartó szemlélődésre és önszemléltre (l. vitrin-metaforáit a *Leltár* és a *Feleltetés*kor c. versekben), viszont felismerései ezzel együtt szélsőséges reakciókat is kiváltanak, melyek hol az egzisztencialista bölcséletre emlékeztetnek („a tenger kisimult / akaratok vágyak beomolva // a messzeség titkait fürkésszük / mint sorsukkal megbékélt fegyencek”), hol pedig a cinizmussal rokoníthatók: „elemem van mindenből / szarok az egészre // s hogy ez már sokak szájából / nem csupán felelőtlen elhatározás volt // meg is látszik a világon” (*Meg is látszik*). Egy nyelvi poénokkal is megtűzdelt paródia (*Hiába*) éles gúnynyal szemlélteti, hogy megváltó sorsfordulatoknak, beteljesedésnek ebben a meséit, illúzióit veszített világban semmi esélyük. A beteljesedés lehetőségét egyik-másik kompozíció még az identitás, a személyiségérés vonatkozásában is megkérdőjelezi (*Vacsora után, Egyre inkább*). S nem csupán a betegség élethelyzeteihez kötődő jelenséget láthatunk abban sem, hogy a lírai én alapvető magatartásformái között megjelenik a kimerült vagy tehetetlen passzivitás (*Volt időm, Amit nem hittél*), a félelem és az idegenkedés, a „különbéke” fásult közönye, undora („húzódhatsz is vissza magadba // mindegy éj van-e vagy nappal / ha szögek vertek át / úgyhogy semmit se akarj / legfőljebb lenni még”, „már nem kívánok semmit az élettől [...] a világgal megbékélve ülök / a lakótelepi erkélyen”, „néha már unom az egészet / fejj vagy írás nem izgat”).

Kettős érvényessége van azoknak a számvetés-gondolatoknak is, melyeknek lényege a gnosztikus szkepszis, valamint a bölcséleti kiteljesedés lehetőségének elvi megkérdőjelezése („látom nehezen akar világosodni / bár ezt felülés nélkül is / megállapíthattam volna”). Közvetlenül vagy közvetve többnyire megfajthetetlennek minősülnek a versalany, illetve általános érvénnyel a kortársak számá-

ra is a lét, a világ titkai („a tenger titokzatos mondatait hallgatva / éljük napjaink”, „teljes a titok / vagy majdnem az / sehol senki érezni mégis / ahogy az emléktelen idő mélyén / mocrorognak a dolgok”, „így van ez s nem tudjuk / melyikünk van anya helyett / apa helyett melyikünk a hazáé”, „hol volt hol nem életem / baljós titkos üzenet”), s ez annál inkább is nyomasztó, mert bár az istentől való pártfogás reményével a legnehezebb leszámolni az embernek (*Öregszem, Ötven felé*), azt mégis meg kell tennie („csak azt nem tudom / az úr miért nehezelt rám / hogy hallgat mélyen / hogy jó ideje / egy bűdös szava sincs hozzám”). S ha mindezek mellett maradna is az utókornak hagyott emléke-üzenetünk, kor-képletünk, hát az nem több egy komolytalan gesztusnál: „pedig dolgozik az idő a nagy művön / történelmi szagok mindenütt / a repedésekben ősrégi szavak / de aki hisz még itt / csak a szemének (...) s ameddig a kéz érhetett / a falakon gyerekes igyekezettel / lazán fölfirkálva: pina zorro i love kriszti”.

Amikor pedig a megfajthetetlen-ség, az értelm(ezhet)etlenség kapcsán már magának a nyelvnek az alkalmasságát firtatja a szerző, annak ars poetica vetületeit is kénytelen latolgatni, átgondolni. Igaz – paradox módon éppen a nyelvet és annak poétikai alkalmasságát felhasználva –, itt sem jut sokkal tovább a kételyekkel való szembesülésnél, vívódásnál (*Járkálni, Meddig, Maradnék, Ismerős szavakra, Szavak után, Ha, Jó napjuk van*). A nyelv művésze számára azonban nem vesztheti végképp érvényét, értelmét, esélyét a poétikai lehetőségek feltárása („de nem múlhatnak el a csodák / ideje volna megszólalni”, „a sétányokat járnak inkább / mégis szavakkal szórakozom / leveleket fogalmazok”), még akkor sem, ha az alkotói-emberi program látszólagos kudarca tudatosodik benne („vonzott a barbár pompa / szabad akartam lenni / s bujkáltam különös szavak közt / nincs nálam nevetségesebb”), vagy ha – talán éppen mindezek következményeképpen – a költői szemléletváltás eredményeként a reprezentatív szűkszavúságnál alig jut, alig akar továbbjutni a megszólaló: „szépek a versek / a meg nem írtak / a semmibe hulló / rejtelmes mondatok / szép a némaság / ha azzal többet mondhatok”, „a hallgatás esik jól / s nem hiányzik mások szava sem”.

Ha tematikus értelemben véve nem is találunk e számvetési karakterű kötetben ars poeticákat, a költői megoldások többsége tudatos (a *Semmi kétségem* c. opusban a de-konstrukciós alkotásmodellt szinte didaktikusan is szemléltető), a posztmodernitáshoz közeli alkotói módszertanról tanúsko-

dik. Az ironikus delirizálás, a formai stilizáció (vagy éppen a formajáték, I. *Nem múlhatnak el*), a nyelvi minőségeverés gesztusai mellett karakteres jelzései ennek a gazdag jelentéshálózatot eredményező átirások, intertextuális játékok is. A világszemléleti vonatkozású egymásra-rétegződésben a főszerep a József Attila-, Pilinszky-, Szabó Lőrinc- és Radnóti-motívumoknak jut, a halálközelség érzelmi-gondolati reflexiói pedig Kosztolányi hangulataira, képeire játszanak rá elsősorban. A személyes kötődések szempontjából a leghangsúlyosabb ráutaló gesztus mégis a kötet záró verse és címe (*Fél korsó híján*). Ez egy olyanfajta ironikus létösszegzés, amely egymásra vonatkoztatva szemlélteti, egyidejűleg ütközteti és azonosítja is a jelen világgépét és értékrendjét a lírikusi pályakezdés időszakához kapcsolódó világszemlélettel. A megidézések, ráutalások a kötetben mindenütt előfordulnak. Alkalmazásuk az indirekt koherenciaerősítésnek az egyik módszere is, amelyhez kulcsszavak és szinonimáik szórt, de folyamatos (olykor a közvetlen szövegszomszédságban tömbszerűen jelentkező) ismétlődése, valamint a vershelyzetek gyakori rokonsága-azonossága társul.

A motívikus kapcsolatrendszer legfontosabb elemei közé tartoznak az idő – életút – úton lét, illetve az idő – elmúlás – emlékezés fogalmkör kulcskifejezései. Mindkét motívumcsoporthoz kötődik a könyvcím kiválasztása is. A forrásszöveg a gyermekkor és a jelen, valamint a szűkebb értelemben vett szülőföld és a jelenlegi élettér közötti oda-vissza utak gyakori valós szituációhoz rendeli hozzá a beszédhelyzetet. A kötetkontextus persze tovább árnyalja, bővíti ezt az értelmezéskört, így az kiegészül pl. a földi lét (élet) és a földben lét (halál), illetve a realitás és a vágyott létforma dichotómiájával. A kettősség, ellentmondásosság jellemzi egyébként a versalany viszonyulását magához az úton léthez is. Nincs szó itt eleve a perspektivikusságról, tao-bölcseleti megközelítésről – az irányokat vezett kortárs létforma ugyanis kizárja a be- és átláthatóságot, a biztonságos tájékozódás, létorientáció lehetőségét (*Mintha*). A „csak menni” belső készítetését nem a keresés, újrpróbálkozás szándéka inspirálja már (I. *Nem is akarok, Házhoz jön – mindezt érdemes lenne összevetni az *Utazzunk Pardubicébe* c. kötet útonlét-bölcseletével), hanem pusztán az „innen el” negligáló – hol szinte dekadens, hol még hangsúlyosan a túlélés egyszerű ösztönét tükröző – mentalitása, az abból adódó indulatok.*

A „csak menni” sajátos programjára szó szerint is pontosan rárimel a „csak lenni” elemi vágya (*Lehetett volna, Amit nem hittél, Valahol*). Az

idő megállításának, az időből való kilépésnek a szándéka (*Járkálni, Ha lehetne*) persze elsődlegesen az elmúlástól való fenyegetettség természetes reakciója. Ebben a motívumkörben fontos szerephez jutnak a hagyományos évszak-metáforák is, de jóval hangsúlyosabb az időmegállítás képzeleti-bölcseleti vonatkozásait előtérbe állítandó az emlékképek megmaradásának és értelmezhetőségének problematikája, illetve annak képi és szituatív demonstrálása (*Ismerős szavakra, Bujkáltam, Ötven, Családi fénykép*; a legreprezentatívabbemlékleltár egyébként maga az *Alig várom* c. vers). Ha esetleg olykor úgy tűnik is, hogy az emlékek talán vigaszt nyújthatnak, kárpótolhatnak a teljességérzet hiányáért, a kötetegész karakterének megfelelően a költő ironizáló kontrasztokkal színezi át a majdnem-nosztalgiát, s ez visszavezet bennünket az illúzióvesztett, szkeptikus alapmentalitáshoz (*Csak menni, Érezni, Csak az olvas-sa, Öregszem*).

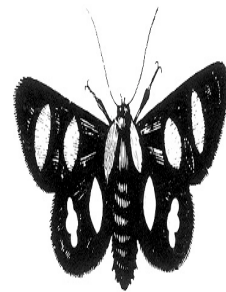
Meliorisz Béla legújabb kötete úgy építi tovább a lírai életművet, hogy a poétikai módszertan sikeresen alkalmazkodik az aktuális élethelyzetek ihlette újszerű megszólalásokhoz, s ezt az sem vonja kétségbe, hogy a szövegeknek nagyjából egytizede a romantikusabb, hagyományosabb líraeszmény eszközkészletét alkalmazza sikeresen, hiszen ezek hitelességét, érvényességét nem kérdőjelezi meg a versekből az olvasóra is átsugárzó szkeptikus szemlélet. A költői karakter összetettebbé, árnyaltabbá válása és a szubjektum versekben jelzett önazonosság-önkiteljesedési problematikája között olyanfajta termékeny dialektika bontakozik itt ki, amelynek leendő lírai visszajelzéseire az olvasó máris kíváncsivá válik, bár valószínű, hogy arra már csak az itt olvasott ars poeticus utalások, illetve az újabb publikációk megőrzött szűkszavúsága miatt sem számít, hogy az eddigi kötetek megjelenésének időköz-felező kronológiát mutató trendje folytatni fog.

(Jelenkor Kiadó, 2006)
Juhász Attila

Kamera, töltőtoll

Csokonai Attila versmozija

Négy évtizeddel ezelőtt Földes Anna elismerő játékosággal vetette papírra Jókai Annáról: *klasszikusok kalózlobogója* alatt hajózott be a magyar irodalomba. Legolvasottabb prózáirónk vezetéknevével s megannyi feledhetetlen műzsa, emlékezetes teremtettt nőalak személynevével a nevében. Első novelláinak egyike ezt a címet viselte: *Családi kör*.

A szellemes kritikusi szófordulat (*szintagma*, fűzné hozzá indexszám alatti jegyzetben most portretizálható, *indexomán* költőnk) még inkább érvényes az 1951-es évszámú, Somogyból (Kisbajomból) származó Csokonai Attilára, aki *Rastignac a Szabadság-hegyen* című kötetével 1981-ben jelentkezett. A második, az *InEdith* 2001-ben, a harmadik, a *Dirádó* 2006-ban hagyta el a nyomdát. Mintha a Somogyba (Csurgóra) is átszármazott Csokonai Vitéz Mihály lenne felmenője – és az 16...-es-as-ös/1965-ös/1987-es születésű Csokonai Lili a húgocskája („Csepel szürke lapályáról”). Csokonai (Attila) egykori eminens szegedi bölcsészként nyilván jól tudja, hogy Csokonai (az e „nyívvél tellyes világra” *lött* Lili) autobiográfiájához (a szegedi) Hódosy Annamária elemzése szerint Csokonai (V. Mihály) filozófiai költeményeinek van a legtöbb közülük. A *Dirádóban* az *Érettségi találkozásokra* – a *Dísztelen költemények I.* – expressis verbis megverseli a nomen est oment (a latin fordulatokat, idegen nyelvi intarziákat igencsak kedveli poétánk): „Hová tűnt az a karcos / »Élmény-élesség« amatőrfilm / [...] / Rossz akusztikájú művház / Színpadán szerepelt sokadszor / Gesztikulálsz – »Egy kálomista pap / S Csokonai« – poénkods / Kibekeltél azóta feketén-fehéren / Több mint harminc évet”. A régi fekete-fehér film mellett van friss, rímtáncától színes is. Benne még gunyorosabban odaszól Csokonai-, „alteregő” önmagának. *Az én Széchenyi programom* elején orvosát, dr. Hárdi Lillát éri az ajánlás, majd a „Lilla-vers” második szakaszában bugyog az ellen-bordal: „Nézed ötliteres kannámát akár hiszed / Akár nem benne többé nem bort viszek / – Kétségbe is esne Lillám ha esmég innám – / Hanem egy hétre elegendő gyógyvizet”.

Költő ha Attila (s ha Szegeden a literatura deákja), élteti tovább József Attila tradícióját is. Hiszen azt szinte az összes nem-Attila is örökíti! S épp Csokonai Attila ne vinné, aki (oldalpislantás nélkül persze; önjogon) Jókai Anna úgymond kalózzászlóit is meglobogtatja?! A *Deheroizálás* (a két azonos címűből a régebbi) parodisztikus negyedik darabja *Ezüstlakodalom: Aranyék, Jókaiék igazoltan távol* címmel Petőfit kelti keserű kései életre. Egy/több Anna sem marad nevezetlen (lásd a legújabb publikációkat is), s ha marad, épp az elhallgatás által neveződik: *Költők látogatóban* (lesz folytatás? – mert ez: I. Juhász Gyula).

Vissza azonban József Attilához, hisz tőle el csak ritkán. Csokonai Attila lírájának egyik alaprétege bizonyonnan József Attila-i világképből, sorsból, habitusból, verseszményekből – valamint az alkotói utóélet különféle jelen-

ségeiből, a befogadás tapasztalataiból – formálódik. A *József Attila-énekek* sorozata e hűséges ráhangolódásnak nem is a legodaadóbb megjelenése. (A 9. [*Egy költőre*] indokolatlanul, lovagiatlanul kényszeríti bele a „paszszent koronás” Illyés Gyulát a József Attilával történő sorsösszevetésbe, kettejük költői nagyságának hamis irodalomtörténeti – és moralizálgató – gyakorlattá vált mérceklésébe. A „rég” Csokonai sem állt a legtürelme-sebb ember hírében...)

Balzac Rastignacja (a fiatalág varázslatos és az idősödés kiszolgáltatott médiuma, az egyik legnevezetesebb epikai hős) is már a harmadik gyűjteményben kíséri-vigyázza meghívóját. Csokonai úgy szerkeszt, hogy az *InEdith* – megfelelő szűkítésekkel, átrendezésekkel – magába foglalja a pályakezdő (a Kozmosz Kiadónál az elsőkötetesek sorozatát pástoroló Kormos István személye, legendája miatt is emlékezetes) könyvét, a *Dirádó* pedig – megint sakkozva az anyaggal – a már közzétett korábbi termés: a két előző opusz esszenciáját. Vajon azzal tisztában volt-e 1981-ben a bemutatkozó költő, az októberi forradalom élménykörét a kisgyerekkorból is kontinuos felnőtt élménnyé kielevenítő Csokonai Attila, hogy 1956 őszén *Szabadsághegy* címmel tüzték másorra (s tiltották be csakhamar) Gáli József akkor bátran korleleplezőnek számító színművét – a József Attila Színházban? (Ma ugyanott újra játszzák: Darvasi László átíratában *Szabadság-hegy* lett belőle.)

A fenti négy (Csokonai-, József Attila-, Balzac-, *Szabadsághegy*/1956) klasszikus-historikus irodalmi/történelmi pecséten kívül Csokonai Attila eddigi legteljesebb és legjobb gyűjteménye egyéb fontos bélyegeket is hord. A Fekete Sas kiadványának Csokonai Dániel (a somogyi Berzsenyi lehetett az egyik keresztapa?) tervezte címlapján csontsárga könyvoldal dől fekete lankára. Miért épp ez? – elbeszéli a hátsó borítón a szerzői vallomás. Babits Mihály-költe-ménnyel keresi az utat az olvasóhoz a fedlap. A költemény címe: *Tüzek* (ezt a címet egy Kiss József-kötet és -vers tette igazán híressé). A szöveg fele fért el itt (jól kivehetően – *prologusként*). Az első sor végén ott a szó, melyet egy valahai ismeretlen olvasó (az antikváriumban vásárolt Babits-összes korábbi birtokosa?) *dirádóról* töltőtollal *dáridóra* javított. (A korrekció valójában rontás, Babits szövésszótásának a szó szoros értelmében vett felülírása, áthúzása.) A könyvborító ezzel vitázó dialógusba hozza a címszót és a kiugratott szót: *Dirádó* – d á r i d ó. Az előbbi a szokatlant, szabályszerűtlent, ritkát védi. Azt a fogak közt szúrt, dúdolható versbeszédet, melyet Csokonai évtizedek óta, s egyre kerekesebb-sötétebb hangje-

gyekkel kottáz. A *dirádó* – irodalom és élet danászása ellenében, szakadozott és *esős* filmje ellenében.

Ehhez az *együgyűség*-hez, következetességhez: az érdes szépség folytonosságához olyan éles vershallás, kép-sorozat-látás, felhalmozott műveltség, megfontolt szüretelés szükséges, mint amelyre Csokonai jeles képességekkel bír. Mesterségbeli tudását egy Babits *versus* Ady (egyben Babits és Ady) lehelet is bizonyíthatja (száz más argumentum mellett). A 2001 és 2006 közötti új versek anyagát felölélő harmadik ciklusban áll a *Három elégia* (azonosítása: [*Rímjáték*]). A Párizst nem mással, mint a Rue Szondi-val térképező (és később a Rue Saint Denis-n becserkésző – hiszen Párizs nemcsak *Pesten* van – első tétel Kosztolányi Dezsőt is invitálja: „Ahogy a Száz sorban írtam...” Kosztolányinál: *Száz sor a testi szenvedésről*; Csokonainál egyszerűen *Száz sor*, a kimagasló versek egyike. A második tétel József Attila-parafrazissal indít – „A napozórét azott fűvén ültünk / Néztük hogy úszik el egy hosszú délután” –, s jut Ady Párizsáig (Csokonai Attila-versek rádiós sugárzásának „hispan” idézése után): „...hallgattuk a teli lombokat”. (A *Párisban járt az ősz* a „Züm, züm”, a szorongató *súgás* meghallásának verse, „halk lombok alatt”) A harmadik tétel a *Messze... messze...* „Frankhont” is pásztázó Babitsától a spanyolhoni szakasz „barna balkon” alliteráló-merengő „bús donnáját” rajzolja át: „...te csak nyögsz bús *balkonok* alatt”. *Lombok* alatt, balkonok alatt, száz sor elfelső oltalma alatt, a Nyugat első nemzedékének (lásd még: Juhász, Tóth – de ha tetszik, Bartók és mások is), a tényleg nagy generációnak a pajzsa alatt... A magyar és a világirodalom védelmét élvezve lélegzik a Csokonai-költészet.

Az antikvitás jelenvalósága („Lányok mennek az utcán / Szapphók Phrynék Élektárk” – *Az én 12 találatosom*) lenne a legmeghatározóbb? A 19. század néhány máig égő stigmája, főleg a heinei indulat (*A Héber dalokból* – *Hommage Monsieur Un Rien alias Heinrich Heinének; Holdtengeri tekercek* – I. *A tenger íze* – e ponton is ígérkezik folytatás?), a szarkazmus dominálna? A világlíra klasszikus és avantgárd modernjei? Vagy mások? A sűrűn zsoltozott Radnóti Miklós példaúl? Csokonai páratlan bőséggel ontja a textusba emlék, ihlet, élmény, olvasmány, hallomás vendégszöveget, hatásait. Neveltetés és félálom, memoriter és búvárlás néha akkor is üzen, bevési magát, amikor nem feltétlenül kellene. Amikor az asszociáció nem röpteti: eltereli a figyelmet. Amikor a vers kissé nehézkessé válik – mert magyarázkodik (és fölösen magyarázódik).

A *Dirádó* tágasságában a jelzett nagy választékból a szótagszámra nem feltétlenül kötött, de rímbe szívesen torkolló apollinaire-i vers (abból az egyik égőv) rétegeződik leginkább a (persze ebben a megfogalmazásban óhatatlanul általánosított) József Attila-i tónusra. A kötet közreadása utáni, szerencsére apadatlanul bő folyóiratbeli verstermés egyik ötszakashosa, a *Benáreszben volnék csak poeta* be is veti a nevet. Az installáció is apollinaire-es – a főváros nemrég volt, vitákat keltő cow-parádéjára, szabadtéri kiállítására utalón (az ő-s, ő-s betűrím nem gyakori!): „En aki őriztem ökröket őszi réten / Kinek nem egy versében kód alatt lapul a rét / Tudom a város forró szívében / Cool miszerint léhűtő móka a cowparade // Miért is aggaszt e tehénké sorsa / Nem legelnek csak megmérgeződnek / Mintha lehetne belőlük gőzölő csorda / Nekivágván a csöndes apollinaire-i mezőknek // Művek volnátok vagy csak ötletes tárgyak / Mit bánom amikor megint a gyásztól / Vakul e júliusi pokolutánzat ó bárcsak / Ne lenne kérdés ki a gazda s milyen a jó pásztor”. Babits, Apollinaire, Csokonai és a *Biblia* együtt kérdez. Együtt egy egész költősereggel. A végén kiderül: Benáreszben „Balassi éneke” is otthonos.

Csokonai Attila formajátékainak javát bátran sorolhatjuk az e nemből a költő-középnemzedék kétagú elméletét alkotó Parti Nagy Lajos és Kovács András Ferenc legjobb teljesítményeinek közelébe. Az *Őszológiai gyakorlatok*, a *Saltus Hungaricus* szomszédságába. E kör tágítása csak előnyére válik a kánonnak. Ha a hatásmechanizmusok keveréséről, a nyelvi márklinről, a stílárís legóról szólva Csokonai Attila korántsem elégszer emlegetett neve is felmerül. Vagy Sajó Lászlóé. (Mátfelől közelítve a mai irodalomkritikai közbeszédből, érték-közmegegyezésből sajnálatosan kikopott újabb nevet kell említenünk. Csokonai interpunkció nélküli sorai-ban, megfaragott rímeiben, lírájának sodrában időnként felhabzik az a versmodell, amelyet sok alakban mutatott be egy ugyancsak Szegedhez kapcsolódó költő, a nyolc évvel idősebb Veress Miklós.)

A *Dirádó* Függelékkel ellátott, többszörösen jegyzetelt (lapalji magyarázatokat is nyújtó) kötet. Jegyzetelési módja, a költemények kommentálása párhuzamba hozható – például – Thomas Stearns Eliot, Füst Milán, Szabó Lőrinc, Tormai József, és mások *vers és valóság* összefüggéseit taglaló appendix-eivel, de egyiket sem követi. Leginkább Esterházy Péter („alias” Csokonai Lili) olykor alkalmazott eljárásaira hasonlít, ám azokra se nagyon. Esterházyval, már

csak a „névrokonság” okán is, szépszerével diskurál, tisztizik itt-ott a Csokonai-vers. Nem maradnak édes kettesben: „Lili bátyámnak öt cseh int / Hašek Dvořák Smetana / Menzel és Hrabal név szerint / nem arriéregarde széptána // Hahn-Hahn grófnő konyhakész / Kokoschkát vett na jól van / Jesszus Pepin vissza az egész / Hát Vančura Kundera s Forman” – *Csemegézés cseh mezőkön*. E nyolcsoros a *Koranyár* futamai közé illeszkedik. „*MOTTO: Poeta non fitt, szed... / A mellékhatások tekintetében nem kérdez.*” A *szedő* író vakmerő; a *szedő* olvasó átmeneti csömört kap, a *poeta non fit, sed nascitur* kihúzzák a szállóige-kollekciókból. Mege-sik, hogy a mű – csak ötletes tárgy.

Jegyzeteljünk magunk is: Csokonai Attila kilenc [9] hónappal fiatalabb Esterházy Péternél, ezért lehet József Attila *Lidi nénjéből* Lili bátyám. A *Születésnapom* (-ra nélkül) újságki-vágot-örzövegmontázsa (stb., és: „Az egész országban megindult / a Szabad Nép-kampány // amikor [hajnali ötre végre én is] megszülettem”) az index szerint korábban íródott Csokonai Attila (1951.) január 12-éjére, mint az *Egy nehéz nap éjszakája* („Leningrád-ban megjelent a Szovjetunió európai növényzeti térképe [...], az édesanyák fájásai már elviselhetetlenné erősödtek” stb.) Esterházy (1950.) április 14-éjére. A költő és az író -éje független egymástól, de mindkettő címében ott az áthallás (József Attila; Beatles), anyagában a publicisztika nyelvéből desztillált korkollázs, szándékában a poentírozó-komoly stílusbravúr.

A sok adat keresztöltésével ékes *Függelék* szokás szerint megfricskázza készítőjét. Önálló életre igyekeznek kelni a sajtóhibák (*Auswitz; Jolsvay; Lukasóra; a Betűrendes címmutatóban; Segesvá* stb.). A *Konkordanciák* hatalmas utalás- és oldalszámállománya sem címszavai-ban, sem kijelöléseiben nem teljes. A becsületes, hagyományos tartalom-jegyzéket sajnálatosan kénytelenek vagyunk nélkülözni.

Az ilyesfajta adatolás jellegzetes kétarcúsága, hogy olyasmire is néz, amire nem kellene, viszont tekintete elkerüli a netán fontosat. Azaz Csokonai tudatja – mondjuk – Publius Vergilius Maro születési és halál-ozási évszámát, de több tucatnyi más géniuszt nem. Szavakat, mondatokat jegyzetel, miközben másokat – hasonlóan érdekeseben, meghatározóakat – nem, s megjegyzései nem feltétlenül a magyarázat kívánczó leg-lényegesebb vetületére irányulnak. Nyilvánvalóan – bár nem minden esetben – játszik az olvasóval. Közös vizsgálódásra csábítja, a versek közös megalkotása érdekében. Irodalomtörténeti, történelmi, filozófiai munkák tárgymutatóját, tematikus keresztka-talógusát ironizálva, kölcsönvéve ad

félig tréfás felhangokat a vissza- és hozzáolvasás műveletének.

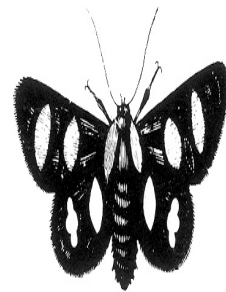
A taktikusan elhallgatott – filozó-fiai – információk egyike (az lenne), hogy *eremita* nem csupán remetét jelent (a *Dirádó* ugyanis nem más, mint – látjuk – *Egy eremita filosz versei és költeményei*. Nem fürkészve a *versek* mozija és a *költemények* film-színháza különbségét (s köszönettel a *filosz* – „a gyakorlati élettől elszakadt tudós” – felfedéséért), öröme-st értesül-nénk (de nem értesülünk), hogy Søren Kierkegaard Viktor Eremita néven adta közre *Vagy-vagy* című *élettöre-dékét*.

Az erős epikai karakterű (függe-lék-prózával kiegészített) *Dirádó*-líra ugyanis igencsak olvasható élettöre-dékként; Kierkegaard az a filozófus, akinek tanítása leginkább átszűrődik, iskoláz a változatos filozófiai hatások közül; s a többszörösen megidézett Dani Tivadar, a hajdani kedves szege-di oktató és barát, a dán gondolkodó egyik fordítója (a *Vagy-vagyé* is) volt az, aki egykoron Csokonai Attila verseit eljuttatta Kormos Istvánhoz. Csokonai ugyan főként az elégia- és dalköltészet művelője, alkalmi versek és margináliák a tárgyat a dekomponálással is felfelé stílizáló lírikusa, ez azonban nem mond ellent annak, hogy – tartózkodó keretek között – gondolati, bölcséleti költészetet is alakítson. Rövid versekben. Mert nem a nagyobb kompozíciók (szá-muk kicsiny, terjedelmük közelítőleg harminc sor – ritkán több) a kötet erősségei. A *Négysoros Horatio jegyzeteiből* (hosszabb függelékkel, terjedelmes mottóval valamint jegyzetekkel) rá is mutat a technikára, a technika korlátaira.

A *Száz sor* az egyetlen jól (de annál jobban!) sikerült (fél)hosszú Csokonai-vers. Ennek alkata is Csokonai Attila ciklikus építkezésű (alcímekkel osztott, számozással tagolt) műveihez idomul. Legbiztosabban a medáliavers áll kezére. Akár a *Medáliák* József Attilájához hajló hangfekvésben, versalakban, akár egyéni, felszabadított, ötletes variációkban. A sorozatszerű strukturálás ismétlődő, újragondoló, kiteljesítő lehetőségeket biztosít a lírikusnak.

Gyenge munkát nemigen hagyott a gyűjteményben az önkontroll. Halványabbakat igen. A *Két vers a macskáról*, az *Életkép*, a *Négy monológ* nélkül meglennénk. Csak újabb darabokat említünk, mivel a régebbieket elégszer rostálta már az önismeret. Érdeemes megküzdeni a nyelvi csattanók burjánzásával, a cím-dudvákkal is.

Kissé tördelt, repesztett – mégis relatíve hagyományos szépség teszi vonzó olvasmánnyá a *Dirádót*. *Felolvasmánnyá* is: a hangos olvasás, a versmondás ajándékát is megadja a kötet. Részben azért, mert „Csak

disszonancia által lehetséges alkotás. A konz. nem egyéb megértett disszonanciánál” (vö.: József Attila: *Egy Bartók-tanulmány vázlata*). Részben azért, mert a dissz. sosem fogalmazódik át léhán, engedékenyen a konz. tartományába. Pedig a konzonancia/harmónia *ideája* nem idegen a *Rastignac*, az *InEdith*, a *Dirádó* poétájától. Leegyszerűsítéssel szólva: Csokonai Attila a diszharmóniát a sorokra, a harmóniát (*harmóniát...*) a sorvégekre, összecsengésekre bízta. Kaptunk példát más rímre (belső rímre, alliterációra stb.) is. A rímelés a fő rendteremtő, katalizáló versem. A legszuverénebb lírikusi jellemző a rímvilág Csokonai-copyrightja. Különösen emlékeztetek a szülőhely utcanév- és mikroemlék-versei, illetve Budapest-, Theresia Város” kis himnuszai, a városrész- és utcaversek: „Páros oldal a Szinyei / A páratlan a Merse...”; „A szabadelmű nemzedék / Nemzetes Vörösmarty / Csengery Eötvös jelmezét / Csomagoljátok majd ki” – *Száz sor*. (A *szabadelmű* valószínűleg nem félrenyomatás. Jobban illik Csokonai lírájához a szabad elme, mint a szabad elv. Ha hiba, akkor vállalható, szótermő hiba. Egy *hapax legomenon* a nem kevés között.)

„Bábszínház művház múzeum / Moziban adnak filmet...” – haladhatnánk tovább a terézvárosi körsétán. Csokonai Attila erősen kötődik a filmhez, filmművészethez. Filmként látja, filmekben látja a 20. századot. (2006-ban a *Dirádó* első sajtóbemutatója is egy moziban volt, a Vörösmarty Filmszínházban.) Rengeteg a filmes utalás, a filmipari szakszó, a filmcím, a rendezőnév – Buñuel-től a méltán elfeledett bolgár partizánfilmig. Csokonai Attila egész költői alkotásmódja képszerű – ezúttal nem a költői kép fontosságával, választékoságával összefüggésben érte a kifejezést. A *Filmkép* – a rémes című *Sors-líra, nihil, al(i)ud(j)* betétje –, az Andrzej Wajda és a *Menyegző* ihlette kis vers val erről többek között. A központosatlan verssorok a kötet számos helyén sokszor érződnek sorozatfelvételek katintásainak, a 8 mm-es kamera *rögzítete* sajátos mozgóképnek. E benyomást a részletesebb poétikai és grammatikai elemzés igazolhatja. Csokonai költőként *mozizik* a 20. század nevű moziban, mely ma is nyitva tart, bár funkcióit részint az élmények, események és konklúziók videokölcsönzője vette át.

Alexandre Astruc francia kritikus, több újhullámos rendező vezette be a filmesztétikába a *camera stylo*, a *kamera-töltőtoll* fogalmát: a filmfelvevőgépet a filmkészítőnek olyan természetességgel kell forgatnia, mint íróknak a tollat. Csokonai Attila a töltőtoll javított(á-rontotta) könyvcímlappal a *Dirádó* (film)plakjátát

ragasztotta a költészet hirdetőoszlopára. A költői toll úgy működik, mint a kamera.

A kép hű. Pereg.

(*Fekete Sas Kiadó, 2006*)
Tarján Tamás

„Ez a világ már aligha lakható...”

(Czilczer Olga:
Engedelmes planéták)

Czilczer Olga újabb verseskötete a korábbiak (*Tányéron a maradék hold*, 1992, *Küszöbön egy rongybagoly*, 1995) szerves folytatása – mintha egy szerteindázó élet „lugasa” épülne olvasói tekintetünk előtt. Közöttük mintegy átmenetet teremt prózakötete (*Felhők, jegyzetlapok*, 2003), amelyből a költemények egyik-másik mozzanatára, költőnknek a világhoz való viszonyára, sőt olykor egy-egy élettényre is magyarázatot nyerünk.

Rejtőzködő alkat lévén, Czilczer Olga most sem fedi fel maradéktalanul önmagát; inkább életérzéseket, tudatállapotokat rögzít, fantáziánkra bízva, hogy milyen történeteket olvassunk ki a merész asszociációs ugrásokkal egybeszerkesztett „ábrák”-ból. Folytatva az előző kötetekben elkezdett belső monológot – mintegy tisztázó „fényvillanásokkal” nyomatékosítva a fontosnak tartott mozzanatok – egy világos-sötét sakktábla rajzolódik ki előttünk, amelyen a környezetéhez tartozó figurák játszszák a maguk különös sorsját. Néhány biztos vonatkozási pont is van ebben a verses „életregényben”; első sorban az előző kötetekből jól ismert J., aki félig-meddig élete tartozéka, s néhány más mellékszereplő, akik hol felbukkannak, hol eltűnnek a szövegvilágból. A jól strukturált prózaköltemények tárgyilagos önszemléletről tanúskodnak; az olykor meghökentető mozaikokat homályos-bizarr utalások kapcsolják egymáshoz. A szerző egyfajta „létösszegzést” készít, mintegy lezárva, nyugvópontra juttatva a korábbi kínzó problémákat, érzelmi viharokat, s derűs kiegyensúlyozottsággal tekint a közelgő „öregkor” elé. Az apró életkép-mozaikok montázszerűen épülnek egymásba, a szürreális versprózák, illetve szabadversek váltakoztatásával mintegy folyamatos-ságot teremtve a részletek között, itt-ott zenei etűdökkel dúsítva. Költőnk változtatja az elbeszélői nézőpontot (hol egyes szám első, hol harmadik személyben mesél önmagáról); a látzólag szenvtelen, olykor ironikus formálásmód ellenére mindvégig hamisítatlan poézis árad a szövegből.

Maga a kötetnyitó darab (*Felvé-*

tel indul) arra utal, hogy „élőfilm” pereg előttünk. A „kontár kertész”, J. kitartóan szorgoskodik a panelházak tövében gyökeret vert rózsatól körül, amelyről nem tudni: ’fiatalka’-e még? – avagy ’öregecske’-e már? Lírai hősnőnk hárfát penget: a/z élet/folyó víztükre a hangszere. J. maga is olyan, mint a zene vagy a folyó hullámmozgása: hol fent, hol alant. A folyón átívelő híd szépen feszülő félköríve a víztükörben kiegészül önnönmagával; „melyik a látszat? melyik a valóság?” – nem tudni. Mikor „megszólalnak a húrok, lent egészen elcsendesedik az élet, hogy hallani lehet a falak lélegzetét. Csöndre hang. Hangra csönd. Híd és folyó. Ki melyik?” (*Ki melyik?*)

Az emberi alkotás – a szerző felfogásában – meg sem közelítheti Isten remekművét, a Természetet. De azért lehet időálló (*Szobrok*). A képzelet viszont megostromolhatja a legmagasabb sziklacsúcsokat, „virágokat gyűjthet a völgyek vázájába”, háló-jába foghatja az elröppenő lepkéket, Noé galambjaként átrepülhet az ablaküvegen, tigrissé válva kipróbálhatja a korlátok nélküli szabadságot, esetleg „sárga villamosként” a tömegbe gázolhat; figyelhet az ablakok alatt sétáló dáliák áriájára, sercenő gyufalángba boríthatja az erdőt; mint „engedelmes planétákkal” zsonglorkódhat a tányérokra, amelyek aztán „tenge-lyük körül forognak tovább” (*Csak messziről, És ön kicsoda? Dáliák, A bűvész* stb.). A lírai én a fantáziájával, a múlt újraélésével teremt életet is maga köré. Ha J.-re gondol, „bőrére sablonmintákat hímez a várakozás”; a párna „mind a négy fülével hallgatózik”, s ő „felemás arccal”, izgatottan hallgatja „a párna népmeséjét”: „Volt egyszer... Valamikor...” S aztán? „Elvetve a mag. Pórusaim nefelejcsel, tulipánnal virulók. Alszom. Főriadva egy egész rétre könyöklök. Mi ez? Fülemet hegyezem” (*A párna*). Valamikor J. táncra kérte őt – de aztán elmúlt a farsang („Eljárt fölöttünk a február is”). „Újabb évek jöttek, újabb divattal. Szabák és rumbák. Tángók, keringők”. És J. újra meg újra táncba vitte őt; de együttlétük nem volt igazán harmonikus. „Az üvegfalakon éppoly kevéssé láttam át, mint J. irántam táplált érzelmeim. A tenger meg folyton a szőnyegre ömlött, összemosva éjszakák piro-sait, nappalok kobaltját” (*Táncban*). Mindezek ellenére: J. kiiktathatatlan az életéből, hiszen sorsuk ezernyi ág-boggal fonódott össze. Néha felriad éjszakai álmából: „kavics csörrent az ablakon”. „Ilyen későn kell hazajönni?” – kérdi bosszúsán; „itt fekszik a gyerek mellettem, ha mozdulok, ő is ébred”. Aztán az álom-szobába visszatérve, szorongás fogja el: „Mondd, J.

– hát képtelen vagy lenyugodni?” Majd elszenderedvén, „homály ereszen évek cseperegnek, egyre lassulóban”. Micsoda boldog idők is voltak, amikor a gyerek

– apja távoztával – a nagyágyon „még langyos testnyomába fészkelte magát!” (*Lapok egy életregényből, Üsd fel lapjaimat!*) De aztán átcsaptak fejük felett a hullámok, s az asszony – fiával – berendezkedett egy „lakatlan szigeten”. „Hagyományaink után sőhajtoztam, melyek nélkül nehéz lesz felépíteni kettőnk itteni életét. Csak a téli hónapokat kell átvészelnünk, mondja a gyerek unoka-gügyögéssé fiatalodott hangja. /.../ Ennyi bizonytalanságon, magvak a holdon, csak úgy lehetünk úrrá, ha gyökeret eresztünk” (*Bizony, sziget, Mennyi hullám!*).

De sikerült-e igazán gyökeret eresztetniük?

Az izgalmas életregény a képzelet és a valóság egymásba-játszásából szövődik szemünk előtt. A miniatűr történet-bokrokból lassan összeáll egy magányos, de kapcsolódni-kitárlukozni vágyó lélek viaskodása a sorsa által megszabott életkeretekkel. Mint aki bújócskát játszik önmagával, el-elrejtőzik az egyes történet-mozaikok mögött. J. „hol volt, hol nem volt”; ritkán találkoztak igazán össze. Éjjel egy váratlan telefonhívás: „J. vagyok!” Az asszony elutasítván: „Téves!” Mintha vadonba tévedtek volna: „Ő előttem. Én mögöttem kullogtam abban a reményben, hogy az egykor délceg fasor végén mindenre fény derül. Lassan hajnalodott. 'J. vagyok' – ült fel az ágyon J., a kezét nyújtva. 'Már találkoztunk' – akartam mondani, de a hang, mely felőle jött, törékeny volt, amilyen csak egy madár torkából nyílhat szóra”. Aztán a madár felröppent – huss! ki az ablakon. S az asszony hiába várt újabb telefonhívásra. „Reggelre este, estére reggel következett” (*Az éjszaka madara*).

Bizonytalanul lebegő, hosszú esztendőket teltek így. Hősnőnk már-már új társra talált, aki – kezdetben úgy tűnt – J.-re hasonlított. „De az egyetértés útját csak ideig-óráig járhattuk. A hegyet-völgyet nem simíthattuk síksággá. Akkor meg hogyan tovább?” (*Hogyan tovább?*) Olykor-olykor megrázza még egy-egy perzselő felángerítés villanyárama: „Felizzítanak régi időket / páros táncban a levelek. /...// Szundítunk egyet mi is / úgy fújuk tovább / páros parázs / láz heve ráz / ágak ablakában a lobogás” (*A tűz társasága*). Barátja arcképét kite-szi ugyan szobája falára, de mikor „az ábrázat valós tulajdonosa az ő energikus, a kelletténél lendületesebb mozdulatával kívülről becsukja az ajtót, hogy aznap nekem írj levelet postára vigye, megmozdul a kép. Az

arc félrebillen. /.../ Ez a léghuzat. Ajtó se csattan. Megbillen mégis” (*Villanyfényben a kirakat*). Akkor már inkább egyedül... „A Rózsálonc utcától most már szabadulni akartam, legalább annyira, mint páros és páratlan oldalának fogságában időzni, miközben a forgalom egyre gyérült, forgások és nekibuzdulások maradtak bevégetlen. Mi lett volna, ha véget érnek?” (*Kert*).

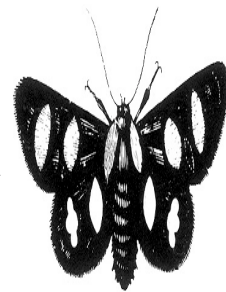
A szerző számára a költészet nem „menekvés”; ellenkezőleg: tápláló életforrás. *Vonulások* c. prózakölteménye mottójául egy *Lao-ce* idézetet választ: „Nem lép ki az ajtón, és világot megismer”. Költő/nő/nk valódi otthona a szellem, a kultúra világa. „Prágában járok Kafkára gondolok Krakkóban / megnézem a Wawelt Bécsben a Filharmonikusok / nekem játszanak Párizsba repülvén a Sainte-Chapelle / festett felhőit bámulom aztán jócskán kitaposott / szandálban elzarándokok / Abélard és Héloise sírjához a Père Lachaise-be / s tőlük nem is olyan messze Chopin-hez kinek / a szíve Zelazowa Wolában meg-megdobban”. Számára az *Irodalom* – maga az Élet. „A könyvtárban járván Quijote leemel a regények polcáról egy-egy puhafedelűt. /.../ Lapoztatja magát egy Borges, egy Eco. // Peregnek a lapok, mint száradó lomb. / Lapok őszi lombja. /.../ Nem inkább egy századoktól itt felejtett szélmalom-vitorla? De ez már egy másik utca. Idegen vidéken járván Quijote Oscar Wilde-re gondol, s megpróbál egy-egy betűkben hagyott történetet életre kelteni. Jutni tovább. Egyik historiából a másikba” (*Irodalom*). A könyv, a kép, a zene éppoly fontos számára, mint maga a természet (*Csendélet könyvvel, Mint a népdalban* stb.). Az „összművészet” elvarázsoltjaként jár-kei a hétköznapiakban is (*Egy nap és a viszsza*). Számára a betűtenger azonos a valódi tengerrel: „azúr ABC-je” hullámain ringatózik önfeledten (*Egyetlen tenger*). Alkotás és műélvezet, mű és valóság összemosódik, egymásra vetődik tudatában; „az élet – álom, s az álom – élet”, mint egykor Calderon számára volt. Képzetele a regényhősöket mint valós személyeket idézi maga elé (*Telefonhang, A vízjel* stb.) Mégis olykor mintha attól félne: kiejti kezéből saját életregényét, s mint borsószemek szétgurulnak-összekuszálódnak benne a betűk – s aztán már nem lesz képes újabb összerakni, szavakká – mondatokká – élő szöveggé rendezni őket (*Jó nyomon*). Mint ahogy – valamikor, az „édeni” időben – szétszakadt s szertefutott gyöngy-sorát. Alkában olykor tengermélyi kagylóvá változott, igazgyöngyöket izzadt ki magából – de reggelre mind tovaгурultak. S mikor egy báli esten elszakadt a nyakát övező hamis tekla, táncosával hiába próbálta összerakni

a lehullott szemeket. „Az eltűnt Idő tengerében” az igaz a hamissal keveredve nyomtalanul alámerült (*Hamupipóke mesél*).

A gyöngy, a víz, a hullám, a halak, az eső, a Nap, a Hold, a csillagos ég, a szivárvány, a partokon átívelő híd, a tűz, a fel-felizzó parázs Cziczzer Olga versprózájának kulcsszavai. Hol felbukkannak, hol alámerülnek a szövegfolyam sodrában (*A tűz tisztasága, Fentről özönvíz, Atérni, Az épek, a jók, Fák ősszel, Hold és Nap, Mint a Nap, Az alma pirosával, A kiszáradt felhők ellebbennek* stb.). Mintha a reális / irreális szférák határmezsgyéjén ellensúlyozna, álom-vízióiban összefonódnak a természeti képzetek a tárgyak, dolgok világával, s ő megpróbál a konkrét valóság-elemekbe kapaszkodni (*Tiltott övezet*). De nincsenek biztos fogódzói, így képzeletvilága elemeli a földtől: „Mentem lefelé, abban a reményben, hogy amit kulcsra zártam magam mögött, néhány, már csak gyengén parázsló torzó álomi erdőszéle. Hamarosan beszövöm lépteim a tömegbe, vagy felhővé göngyölödöm, mint a tettemről áruklodó füst! /.../ Ki az igazi menekülő? /.../ Honnan s hová? Rózsaszínnel az önarcképnek is beillő főalak, sötéttel a háttér. Jó lesz tisztáznom, festőnek születtem-e avagy gyújtogatónak, mielőtt újrajkezdém” (*Menekülőben*). Már-már tűzbe veti költeményeit, de aztán mégis megkegyelmez nekik: „az idő, gondoltam, úgys gondoljaiba veszi, megörzi vagy elbánik vele. /.../ Örültem, hogy az erdőt, épp a sötétség beálltával, végre a hátam mögött tudhatom. Fák, mohaszigetek élőszava, szó- és gondolatlisztások, betűk, betűk odahagyva. /.../ Bőröm mentésének örültem leginkább, s magam mögött a reneteggel, máris tollat, papírt kerestem” (*Mögöttem a reneteggel*).

Úgy érzi, kortársaitól nincs mit várnia: „A szemük tévedések porától nehéz, vagy éppenséggel üres, mint egy hajszálrepedéstől gyanús üvegkancsó /.../ És még ők lennének legjobb barátaim?” (*Páran, korombeliek*). Olykor önértékét illetően is kételemek gyötrik: „Mit lábatlankodik itt ez a szó? /.../ Varázs-vesszőből fontam járdát. / De mi van akkor ha ez a szó / a járda s magam alatt vágom a fát / betűkbe aprítom én ostoba / oda a varázs s nem csak kőutam / nincs az a pillanatragasztó / amely akár csak egyetlen / léptem életben marasztalná” (*Szoborbeszéd*).

Egyik-másik szöveg – tárgyias és tárgyilagossá megformálása ellenére – bölcséleti sugallattal telítődik, illetve a mindannyiunkat érintő konkrétabb valóságmozzanatokat többszörös áttétellel egy magasabb síkra emeli. A kis életképek háttérében filozófiai problémák jelennek, s bennünket is sorsunk alap-kérdé-

seinek újragondolására készítenek. Ennek egyik jellegzetes példája a *Köd* c. darab, amely félreérthetetlenül „az élet – utazás” képzetársításra asszociál: Baudelaire *Az utazás* c. korszaknyitó költeményére, Kosztolányi „villamos”-útjára az *Esti Kornél* novella-ciklusból, illetve Semprun *A nagy utazás* c. félelmetes regényére. Czilczer Olgánál az utazás „eszköze” a távolsági busz, amelyen ülve a „honnán hova”-utastársakkal együtt szorongva várja, hogy „egy verőfényes mezőre” érkezzen; táskájában hordja – több más kulccsal egyetemben – az odanyiló ajtó kulcsát is. „Járművünk az országút szőröstől-bőröstől a köd gyomrában. A kulcs fémteste éppúgy elveszejthetetlen, mint az emlék verőfénye”. Megpróbálja „szóra bírni a különféle zárba illőket”: „A xilofonzenére néhány társam is felfigyelt Valamire mind jó. /.../ Beleszürkülni a szürkületbe: mi sem lett volna egyszerűbb. De mi ki artantunk tartani /.../ Valahol verőfény. Különbözik minden csak kérdés, minden felelet”. A *Galambok* c. miniatúra az utazás egyik kinos epizódját örökíti meg – szintén átvitt értelemben. „Széthullajtva keréknyi körben a város morzsája. Jönnek a sötét tollúak. Felcsipegetik.” Ő pedig a madarakat csipegeti fel egy képzeletbeli mágnespatkóra. „Kilencen voltak”; de amint többször is megszámlolja őket, „hol eggyel több, hol kettővel kevesebb madár”. Mindezt jósjelként fogja fel, „maradék élete éveire vonatkozóan”. Közben a lámpa zöldre vált, a busz indulna, a vezető a jegy árát kéri – ő kilencet akar adni, de „ennyi nem elég”: „felemelték az árakat”. Meghökken: „Hiába, csak fél megállóra futja. Menet közben kell leszállnom hát. /.../ Lehet, hogy kilenc sincs?” A kérdés válaszolatlanul elhal a csendben. A Jövő titokzatos fátylát senki sem lebbentheti fel...

Máskor mintha orvosi várószobában ülne, sorsán töprengve. Valaki „kilép fehér köpenyben, vagy csak az ajtó nyílik”. Aztán ismét csend, várakozás. „Betegségeket titkolnak történetek. Egy-egy epizód lapja elejtve kallódik. Lapra lap hull. A szereplők meg, akik a homályban maradtak – tehetnek-e mást? Türelemmel a sorsukra várnak. /.../ Az ajtó megnyírkordul. Ugyan mi baja? Most ő következik” (*Fénycsóva, kinyúlóban*).

Élet-számvetését a fantasztikum bizzar eszközeivel jeleníti meg; az utolsó ítélet fogalomrendszerére asszociálva. „Özönvíz” zúdul alá, villámlás, hatalmas mennydörgés... Majd minden elsötétül, s mintha ő is kettéhasadna („a kettészelt utcán sehoh sem találtam másik felem”). „A kentaurusok utcáján a fölvert por. /.../ Jaj annak, aki magába burkolódzik. Hát továbbálltam”. A villámfényes percnyi „megvilágosodás”-ban egy

rinocerosz közelített felé. „Hirtelen lejátódott egész életmesém. / Micsoda példánya a vadonnak! /.../ Az orrszarv mögött kígyótest, vagy inkább letört fatörzs. /.../ Nem győztem hálát adni óvatosságomnak, hogy nem adtam össze magam akárki jöttmenttel. Ha vesznem kell, vesszek csak félmagam. /.../ Vihar-e? Fűzapor? Kinek ez, kinek az az ébresztője” (*Fentről özönvíz*). A kentaurban erősebb a szellemiség, mint a testiség...

A tisztító vihar, a „megvilágosító” villámfény több versprózájában is vissza-visszatérő kép. Az „ítéletidő” elpusztítja a korhadót, ugyanakkor a megújulás lehetőségét kínálja. „Átszakadt a gát, az ár alámosta a falu jobb felét.” A víz fákat – bokrokat – virágokat sodort magával. „A villám újabb cikázásai sárgállottak. /.../ Fehér és kék hajnalkák bokrosodtak az ár levonulta után. Díszítették a kerítések emlékeit, melyekről még egy-egy útszélre sodort lécdarab is mesélt...” A szimbolikus vihar azonban újra és újra visszatér/t: „Jöttek új áradatok új villámokkal, repedt egekkel, melyekben már nem lakott senki. És a régiek? Velük mi lett?” (*Egyszer volt*).

A kötet utolsó darabjai a „régiek”, a hajdan-volt s tovatűnt életék titkát tudakolják. „Kocsin vonaton / utazott pár szemtanú még / látta bicegni a napkorongot / a zavaros hullámokon mielőtt / elmerült volna akkoriban / sebesen folyt a történelem / gödreit ásta a folyón / munkaszolgálatban a fény / ásott temetett / ásott temetett” (*Utóélet*). A családfa ágai letörten, szanaszét szóródva. „Hol vagyok s hol akiben / lakoztam a hozzám / tartozó melyik / kanyarnál forduljak / s jobbra-e vagy balra / földadnom már lehetetlen / de amit találni vélek / ez a kéz ez a borda / sehogy sem illik össze / a mosolyban belyukadt arc / olajos bőr világos szempár / homlok-ránc családi vonás / itt el nem igazít” (*Tömegsír*).

A gyász egyre gyötrőbb, hiszen a tárgyi világ hüen őrzi a halottak emléket, nyomát: „A kitárt ajtók mögött, kihúzott fiókokban megmentett illatok, egy gyöngyös csipkegallér. / Az utód a pókháló rongyaiba burkolódik. Tépett számlapon merev mutatók le nem járt időközön lépnek át. Akik élhetnének még, élnek-e?” S az ő tiszteletükre rendezett vacsorán „az elhervadt virágmintájú tányérokon” megcsillannak „az évszázad kétes fényei, nappalok maradéka, körös-körül fölvarrt csillagok” (*Porcelán hold*). A szerző nyilván az ő hiányuk miatt (is) érzi otthontalanul magát e világban... „Ha valaki azt hiszi, hogy lakásom ez a pár virágcsereppel, poros könyvvel ékes szoba-konyha, téved. Akkor hát mit keresek itt? Mit gyűjtogatom – oltogatom a villanyt?” (*Világos*

sötét). Védettséget, menedéket (még most is) a gyermeki lét tiszta világában keres(ne); a természeti otthonosság lombárnyék, pipacsok lebbentő szirma, galamb-burukkolás, „fogoly ajkak fuvolázása”, a tücsök „hóna alatt hegedűjével” egy képzeleti világot varázsol köré (*Galambszó, tücsökműzene*). Csakhogy ez a világ a valóságban már fényévnnyi távolságra van tőle! A gyerekek szelíd szóval mesél „egy illetőről, aki a lomb párnájára, a lombtól, aki az égre hajtja fejét” – hajdani önmagáról. De a gyerekek nem rezonál rá – „talán valami más mesét kéne”, Óriás-országról, „túl az Óperenciáról”. Odakünn esik az eső – éberben alszik, fel-felrezen. „Hajnali négy. Se lomb, se ég. Párnáján a gyerek szunnyad” (*Altató*).

Czilczer Olga disztिंगvált, finom hangú költő; zárkózott, kulturált személység. Már korai verseiben kimunkálta saját szólamát; közlésmódja az évek során mind összetettebbé, „rejtjelesebbé” vált, ugyanakkor élményanyagában, tiszta és egyértelmű lényé vállalásában, formamegoldásaiban az maradt, aki volt. Nőies, „növényi” léte folyondárszerűen tölti be a szűkös teret, amelyben élnie adatott. Indulásokor Csorba Győző így jellemezte költészetét (utalva *Egyetlen ablak* c. versének záró-soraira): „lírája voltaképpen szakadatlan ’közérthetővé tétele’ a mindennapoknak” – amit ő a legnagyobb elismerésnek szánt (in: *Ne mondj le semmiről* c. antológia, 1974; 73–75. p.). Kezdetől fogva sikerült tehát átpoetizálnia köznapi életét. Nem adta föl női(es)ségét; hitt, hisz az Élet folytathatóságában. Így kettős dimenzióban élhette meg a „halhatatlanság” élményét: szellemi és mindennapi síkon – költőként és anyaként. Mint vágykép élt és él benne a nagy és teljes család álma, igénye. Mindazok, akikkel szoros és mély kapcsolata volt, akiknek köze volt életéhez, vele maradtak, s a szívében tovább élnek. Mindazokkal együtt, akiket csak képzelete teremtett maga köré. A lírai *alany* tehát így összegez: „Szép család. Jobbomon J., balról fiam, lányom, az unokák. De nem hiányoznak felmenőim sem. Ott ülnek-állnak mögöttem. Apám egyik keze vállamon, a másik annyiszor elhegedült erdejéből soha el nem hozott madarát röpteti. (...) Anyám oldalt hajtott reszketeg fejével néz lapjaimba, mintha kéretlen kibicelne. Rendezzem át életem, mondja”. M. és D. s „a Soros Születő” a Jövő ígéretei... A valóság falán azonban a ragyogó vágykép mint lufi pukkan szét: „Csak ne a tegnapot! Csak azt ne! Jönnek a dedunokák...” (*Családi tabló*).

(Pannónia Könyvek, 2006)
G. Komoróczy Emőke

A szenvedés méltósága

(Bíró József: Tükörmáglya)

Rémítő mélységekből emeli tekintetét szédítő magasságokba Bíró József ebben az 55. születésnapját ünneplő kötetben, amely életkor számára jelentősebb, mint a kerek 50, mert kezdetén és végén ugyanaz a számjegy áll: szinte sugallja a szimmetria kezdetét és végazonosságát, amely – talán bajelhárító – jóslat szerencsére nem teljesedett be: a költő túlélte saját szám-misztikáját (amit még a május hónap – az ötödik! – 5. napja is megerősít). A költő a mágia, a számmisztika bűvöletében 55 verset gyűjtött ebbe a kötetbe, amelynek enigmatikus címe rendkívül összetett világot fémjelez. Kezdet és vég egymást feltételező kettőssége a kötet két pillére, melyek – Bíró József-re jellemzően – fordítva keretezik a verstörténetet, amelyet a halál vezet be: a mottóként élre állított nekrológ '56 mártírjait idézi a 30. évforduló alkalmával, és ebben a nekrológban a kötetegészre vonatkozó legfőbb kulcsszavak már együtt vannak: *átkelni* – az életből a halálba; a *megváltó ... golyóhalál* a bűn nélküli áldozatokkal, akikért „jeltelen sírjaik sírának” *váltja meg* a kintől. A támadó „S ti!” azokat a gyávákat szólítja meg, akik tenni nem mertek, csak gyertyát gyújtani, s akik a kín arcait nem ismerik (7, a verseket a továbbiakban is az oldalszámmal jelölöm).

A tényleges első vers már valóban a születés verse, erről a dátumcimből értesülünk (s milyen fájdalmas fintora a sorsnak, hogy a kötet megjelenésekor még élt a mottó szerzője, Nagy Gáspár, akinek azóta bekövetkezett halálával ez a születés-vers is dualisztikussá vált). E rövid beköszöntőben nyoma sincs más költők kötetkezdő hegyke öntudatának, hanem az európai sorsról számot adó japán haikuban – keleti és nyugati kultúrák szintetizálása Bíró költészetének különleges sajátossága – bosszuló ISTEN fogadja az éppen magyarnak megszületőt, aki számára ily módon nincs *megérkezés*, mert nem hazába születik (9). Így utal vissza a kezdő '56-os versre: ahol ártatlanokat gyilkoltak le, ott nincs haza. Az eltorzult jelenből fordul vissza a múltba, mint XXI. századi utód, aki számára Kassák nikkelszamovárja „szűz”, tehát egy tisztának vélt és sokak által elfogadott kassákai eszmarend szimbóluma, míg Bíró szellemi termékeit tűzre vetik, hogy legalább melegedni lehessen mellettük. A szabadverset író Kassákról a legrigorúbb szabályok közt tartott európai versformában, a szonettben, annak is egyik ritka válfajában, a *sonettus continuus*-ban, a 4//4//2 tagolású stórfarendben ír, mintha a formával is jelezné: ez nem a forradalmi szabad-

vers világa. A nikkelszamovár mellől hiányzik állítmánya, a *repül*, hiszen a repülés szabadsága már a látvány, a jelenség szintjén sem létezik. A születéssel tehát nemcsak az élet kezdődik meg, hanem mindennek a romlása, s az ezzel együtt járó szenvedés is.

Szenvedés

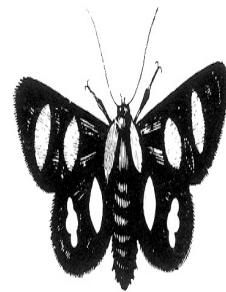
Kettősségként vonul végig a földi világ és a költő (időnként egy többes szám első személyben megfogalmazott, de nem konkretizált – csak a verstörténet folyamán tisztázódó – közösségének) lényegi összeférhetelensége is; a földi lét mindig alantas („rothadt avar”), a költő (és közege) „széparcú”, aki(k)nek „túléltető – lélegzete „fölfelé törekszik”: fáklya-sorsként (a lángoszlop – vátesz költő modulációja!) „zord égre lobbán” (18). A magyarként megélt vigasztalan sorsot máskor, mások is megélték: „egy franciának” címzi egyik versét, amelyben saját magyarságát helyezi bele egy olyan állapotba („fogyoknak foglya”), ami a „franciának” szóló ajánlással együtt nyilvánvaló intertextus a „szenvedő misztikus” (Radnóti Sándor szava), Pilinszky versével. A jelzett létállapot, a „fogyoknak foglya” egy francián keresztül vonatkozatható a magyarságra, de Bíró egy szemantikán túli, stilisztikai utalással segíti az azonosulást: a „fogyoknak foglya” első verses nyelvemlékünk nevezetes figura etymológiájának átvétele. Közben feltűnnek az európai kultúrkör más híres legendái: a „vízre írt ígéret” miatt háborgó Catullus, a homokba rajzolt geometriai ábrái eltiprása miatt jajongó Arkhimédész: más-más korok nagyformátumú szenvedői.

A konszolidáció évei egy szép képen, „konszolidált felhők között húznak Keletre” az égen, miközben „meggyötört álmaink” földhözragadtan „alant” maradtak. Az ég felé indított harangszó is „eltéved”, és leszáll a földre (20). FALANSZTER-ben élve „gyónunk ... gyónunk ... kifulladásig”. Mintha a gyónás valóban felmentene a bűn alól. Felmentést nem hoz, csak feledést a „vágóhídi pálinka-bűz” (20). Az „éljük túl az életünket” és a „csak ezen legyek túl” ismerős mondatokkal végigkínlódott életünk képei sorolódnak, a nyomor, a lealázottság, a kétvilágköztiiség („INNENTÜLISZÉL ... ONNANTÜLISZÉL”) okozta depresszió, a lélektől lélekgig ható szót lehetetlenné tevő zaj, árulás, káromkodás, az életuntság fáradtsága – mind ebből lenne hivatott visszahozni az élhető világot a „közös éneklés”, ami „visszaénekelhetné „az otthonosságot a „vértlen öregeknek”, „lelenceknek”, az „új hazában hazátlanoknak”, a történelem jelen fázisában élőknek (21).

(Rendkívül érdekes, külön tanulmányt érdemlő korjellemző a közössé-

gi érzés nosztalgiájának, sőt szükségletének metaforizálása a „közös énekléssel”. Az általam vizsgált szerzők közül Ladányi Mihály, Petri György, Körmendi Lajos, Varga Rudolf és egy esetben Várady Szabolcs is viszszaabüvölné az elveszített közösséget a közösen énekelt dalokkal. A dalok minéműségét nem lehet konkretizálni, a kollektíva hívó-vonzó ereje a pontosan körülhatárolható.)

E közös történelmi kor kollektív szenvedéseit átéli a költő, csupa feketét, füstöt, fényteleniséget, sötétséget észlel, és a közös szenvedés megtermi a személyes gyötrelmeket is, amelyek egyre súlyosabbak: „árnyékomra vetülő árnyad nőttön nő” (27). A saját életben „megszerzett” szenvedés, a betegség, *átkelés* a halál felé: a halálnak éppen *átkelés*-jellege teszi lehetővé, hogy beletörődéssel vegye tudomásul. A BÉKE címet viselő vers oszlopba tördelt szótágjai kihívóan magasodnak-egyeneseznek, egyáltalán nem árasztanak nyugalmat, derűt, hanem tárgyilagosan közlik a betegség jellegét, folyamatát. Az oszlop kopjafa-reminiscenciáját a betűk karcolta ornamensek sugallják. (29) S hogy mennyire egyenértékűen sújtja Bíró saját, halálos fenyegetettsége és az ország állapota, arra a legmeggyőzőbb példa, hogy a MAGYARORSZÁG ... *MA* című vers egy ismeretlen csecsemő teteme fölé állít hasonló „kopjafát” (36). A minden emberi gyötrelmet paradigmájává lett krisztusi sors teljesíti be a szenvedéstörténet stációit: az ECCE HOMO vers szereplőjét általánosító második személyben szólítja meg Bíró, egyesítve ezáltal a Krisztus-képzetet és a mindenkori szenvedő embert: „mint sebről-lerothadt ...-/-...// szikkadt – kötésről ...vérrögöt –// mohón ... habzsolod –// – falod // – ... – tömőd ... magadba ... // a megszentelt ... telihold – ostyát...” (39). Az ostyá telihold-metáforája nem csupán alaki hasonlóság alapján generálódott, hanem a holdnak az emberi sorsot jelképező buddhista szemléletéből is fakadt. A telihold a magával megelégedett, önérzetes ember szimbóluma. Áldozati ostyává válása, teljességének megtörtsége az egészséges élet elpusztulását, az emberi lét megszűnését jelenti. A krisztusi halál – minden emberi élet pusztulása. Ezt a verset egy káprázatos nekrológ követi, amely a természeti képek fagyosságával utal az emberi élet megszűnésére, miközben érzékelteti, hogy az elhunyt magával visz valamit egy másik emberből, megfosztotta társát önmagától. „fagyos földre visszaforgnak a vágyak” – mondja Bíró jelen időben, a *még létező* vágyakról. És az egész vers szüntelen lebegés a *már mozdulatlaná dermedt halott volt* életfunkciói („légbuborék-zárványok”) és az utána sóvárgó ember *még teljes készütségben működő* testi

megnyilvánulásai között, amelyek e végső felfokozottságban, túlfeszítettségben eljuttatják a gyászolót az érzelme konvencionális szervének, a szívnek a „megszakadásáig” (40).

Az enigmatikus BABEL vers több szinten is betetőzi a kollektív szenvedést. Jelképezi – már tördelésével is – a bibliai torony minden emberi feszültséget, meg nem értést, örök háborúskodást indukáló fenyegetését, az istenkísértést – a kollektív erővel az ég felé törés – megüszítését, büntetését, aminek következtében a maga csonka megvalósíthatatlanságában mindmáig jelképezi az összefogás képtelenségét, az emberek közti megértés lehetetlenségét, a „lélektől lélekig hatoló szó” örök hiányát. Minthogy magyar nyelven szól, – idegen ortográfiával, jelenti a magyar és magyar közti feloldhatatlan ellentéteket is: egy nyelven beszélünk, de mégsem („ost heesem eet von aw boy”); s végül a magyar nyelv háttérbe kerülését, elsivárosodását, évszázados visszavettségét a bántóan kiharsogó angol szöveg mögött. Az angol szöveg hibátlan. Azt tudjuk írni is és olvasni is (59). S a szenvedés végső, már-már meghaladhatatlan foka a halál előtti magány, mely a kötet utolsó előtti verséből süvít ki: „... nincs ... ki(k)-től ... elbúcsúznom// – ... – / – -----: // kanálisba ... // kanálisba ... kéne ... fojtanom ... magam'...!” (67).

A közös magyar sors miatt érzett fájdalom elsöprően kerekedik felül a saját életben megélt betegségen, keserűségen. Míg a személyes kínok – a végzetes kór – leírására, egy puszta tényközlésre mindössze egyetlen verset szán (BÉKE, 29), addig történelmünk súlyos csapásai vissza-visszakísértének a kötetben, természetesen Bíró sajátos szimbolikájának, avagy éppen a szó szemantikai elkülönbözésével operáló módszereknek megfelelően. A felületen sakk-játzmának feltüntetett HUSZÁR ... VILÁGOS verset (12) a KIRÁLY animális megjelenítése, mohósága (zabál – bagzík – zabál) leplezi le: nem a sakktáblán feszül szembe egymással a futó (= huszár) és a király, hanem valami jelenbeli társadalmi képmutatás, művészet-elméleti szófacsarás („téma gazdagágban ... esztétikai – minőségben”) jelzi, hogy vészhelyzet van, valami olyan, aminek a felszínre törése egy márciusi vasárnappra várható, emlékeztül arra a hajdani esetre, amikor a HUSZÁROK VILÁGOSnál végleges vereséget szenvedtek. A kötet feszes szerkesztésére jellemzően ez után a vers után annak a Nagy Gáspárnak ajánl egy verset Bíró, akinek a kötet elején az egész szenvedéstörténetet ajánlja, és ebben a szabadság helyett a SZABVÁNY-SZABADSÁG-ban létezés szörnyeit vetíti fel: „savanyúsokadalom... – // DÖGKESELYŰ...

CSIPEGET ... // A fő-PÁSZTOR ... FÉSZKÉBŐL”. Bíró számára a legfőbb ellenség, a leginkább gyűlöletre méltó az az ember, aki a mindenkori főpásztorok körül sürgölődve gyűjtögeti össze a tőle lehullott morzsákat (13). A SZÜNETLEN (14) egy archaikus magyar gondolatalakzattal, a *közöléssel* (lényege, hogy egy szó egyidejűleg állítmánya a megelőző, ill. az őt követő mondatnak) hozza tudunkra, hogy a penge kézben van, és vagy a nyakat vágja el, vagy az asztalon fekvő kenyeret. Mindezt – nehogy magunkra vegyük – japán haikuban.

Közös sérelmeink módszeres feltárása közben egy szabálytalan nekrológ következik, TERC címen (műfaját azért nevezem nekrológnak, mert Hervay Gizella emlékének szól), és a verstörténés fokozatosan jut el a költő halálának valószínűsíthető okáig: ahol a csahos *szentek* ganajbűzős sátraikban emberhúst adnak-vesznek, (ahol *szentek* bonyolítják az emberkereskedelmet), akik alvilági lények sürgető megrendelésére készülnek a múalkotások, ott a „tarkón-lótt madár-dal ... zuhan” és „szemünkre fagy országos jégeső” – e gyönyörű képpel siratja Bíró a magát vissza nem vártak érző, öngyilkos halálba hullott, keserves sorsú költőnőt (15). A Hervay-emlékverset követő költemény már a következő tematikus csoporthoz, a *halálversek*hez tartozik (lásd később), de a nyugatról-keletről hangzó halálhangrangúzgas a vészterhes hangulatot egy Hervay-intertextussal is megerősíti: „szégyenszemre ... egymás-bűdös-húsát tépve / – ... – nyúszítunk ... -----: *költők*”, szól Bíró (16), a célzott intertextus Hervaynál az erdélyi magyarság szenvedése: „egymást tépjük tehetetlenség áldozatai”.

Országunk kollektív hiányvilág, összegzi a költő, tartományok nevezve a hazát, amely tartomány létállapot-határozója: „*kifosztva*” (31).

Halál

A szenvedéstörténet – és ezt nemcsak az Újtestamentumból, hanem a nála korábbi misztériumvallásokból is tudjuk – a halál felé vezet. A halál – jó esetben – a megváltáshoz. Az ország általános sír felé tántorgása (MAGYARORSZÁG ... MA, 36) hívja elő azt a kis ciklust, amelyet Hermann Nitsch nevével vezet fel: MEGVÁLTÓNKRól esik benne szó, aki most éppen „éber”, tehát akcióban van, de nem a megváltáson fáradozik, hanem vérének „felhőrbölesére” serkent, ami nem az elfogyasztott áldozati borból vált vérévé, hanem az emberiség totális öldöklésének vértengeré. A megváltás tehát *gyilkossággal* kezdődik (37). A mini-ciklus következő darabja (CONSUMMATUM EST, 38) már a végső zárandoklatra

készít fel, ami nem Krisztus kereszttetele stációinak felel meg, hanem a dermesztő halálfélelem sokkja fokozó felsorolással, ez beletorkollik a bekövetkező halálba, ami itt nem más, mint sötétség, agyag és föld. Sehoh a megváltás fénye és a lélek kiáramlása. Az ECCE HOMO (39) még nem a halálban felmagasztosult Krisztus, akivel kapcsolatban ez a kijelölés született (Pílátus szavai, János 19,5), hanem az éhező ember, aki minden ehetőt-nem ehetőt magába töm („telihold-ostyát”). A mohó evés nem a krisztusi mítosz körhöz kapcsolja a zabáló embert, hanem inkább visszautal a Pilinszky-felidézésre, a *Francia fogolyra* (19). Ezt az ösztönlényt betemeti a fekete föld, hiába az érte adott júdáspénz és a keresztre rögzítő szögek: mindennél jobban győtri a földi éhség. A szenvedéstörténetet a továbbiakban sem Jézus éli át, hanem az Ember, a szerelmét-párját szívszakadásig gyászoló férfi (40), a többiek kínjának megéléseért önmagát lángoló szurokba merítő, megnevezetlen Másik ember, aki alámerülve a kínba, elindul az imaginárius világ felé (41). Érezzük, hisszük, hogy ebből a mélységből már nincs felemelkedés. Egy korábbi vers a kötetben (18) mintha magasba emelné a fájdalmat („gyötretésünk – lángja / rálobban zord égre”), a megváltás elmaradásáról hírt adó további versek ezt a felemelkedést nem engedik. Fokozódik a személyes kín, s hogy a költő elviselhetővé tegye, eltávolítja, harmadik személybe teszi át a versalanyt, aki a test minden kínjával terhelten próbálja mérlegelni: van-e még esély az „átelés” után a „megérkezésre” (42).

Ez a vers a kötet mélypontja. Itt vall a költő elmondhatatlan fájdalomiról, itt kezd el kételkedni a felemelkedésben. „Zsilett-vékony fugákon” szivárogo be a fény ebbe a fájdalmasan sötét alvilágba. Hatására a költő *látni kezd*: summázza életét, számba veszi kudarcait: „nincs mit megköszönnie”, – és miközben leperog előtte saját múltja, az idő örökös körforgásának szele kezdi melengetni, s bűvöli világra költészetének egyik legszebb strófáját, amelyben a négy évszak leteltével már „hamva sincs az időnek”, az időtlenség az Őt magába morzsoló fekete földben folytatódik, ahol a nem fokozható mélység ad erőt a kimondhatatlan kimondására: „barokkos-tavaszból ... *rekkenő* ... szenvedélyes-nyárba ... / dallamtalan ... *dér-ütötte-öszből ... ebordító-télbe* – / hamva-sincs-idő parázslék ... *kajd* ... föld-fekete-ajkán ... / mire kimondható lesz ... *ami onnanról* ... kimondhatatlan ...” (43). A kimondás – a szó mágikus, apotropaiikus (bajelhárító) erejét is segítségül hívva – meghozza a nyugalmat, a megbékélést, ami bele-

olvad az egyetemességbe, s ez egyenlő a „szepülően kezdettel”, azaz a megújódással, az újjászületéssel. Ez nem a krisztusi megváltás-gondolat. Ez annak a Bírónak az univerzumba

simulása, aki tudja, hogy „módosított visszatéréssel”, a görög *panta rhei* és a keleti örökkévalóság-tan egybeötözésével minden körbeforog, azonos magával és mégsem azonos. *Azonoság és különbözés Bíró világrendjének az alapja*, s a „módosított visszatérésben” korábbi önmagára visszatekintő eltávozott – aki elveszíti tükörképét, azaz testi megnyilvánulását – „világszép halottak” láthatja magát, hiszen megfosztott minden testiségtől, a testnek az idő okozta romlásától. Ez a „világszép halott” már „harmóniarendbe zárult”, átkerült egy másik dimenzióba. Ez a „harmóniarend” – a költő következetes szerkesztésének köszönhetően – a következő ciklus címe.

Átkelés a bardón keresztül

Az első átkelés a kötet élén (7) az életút megtétele, az átkelés az életből a halálba. Ez a második átkelés (amelyet egy mini-ciklus fog ívbe: növekvő számú csillagok helyettesítik a verscímeket) egy Európán kívüli kultúra és vallás – a tibeti – hitvilágának szerves része: a Bíró állt magáévá hasonított *bardo*, az a létállapot, amelyben a halált követő 49 nap folyamán („hétser-hét-halál”, 51) a *bla*, az elhunyt létezője tartózkodik. Az ötszínű szívárványban megszentelt *bla* az égben teszi meg útját, csendben és vakságban, az újjászületés során megismerhető igazságért. A *szanhárának*, a lélekvándorlásnak a végén felragyog a transzcendens ősfény, a megvilágosodás, ezt követik az értelmezést váró víziók, amilyen pl. az a Bíró-vers, amelyben „világszép halotti lelke” (44) a mélységek-ből („káposztáshordó mélyén”) emelkedik „fehér-szantállal körbeszórt zsamoly mellé” (47), ahonnan egy látomászerű jelenés, a kristálygömbben feltűnő halálmadár emeli fel, s e ponton olvad egybe a mini-ciklus három darabja azáltal, hogy a versek zárósortait össze kell olvasni: „haragvó gyöngybagoly” „emeli röptödét” „Aum Ma Ni Pa Dme Hum”, a végső tudásig, mely szerint „a drágakő a lótszkehelyben van”. A hat szótag a *Tibeti Halottaskönyv* imazáró varázsmondókája, amit akkor mormolnak a holtak árnyai, ha nem sikerült még végigjárniuk a hatfokozatú szanszárát. (Nem mindenki teheti meg a lélekvándorlás teljességét, ha valaki valahol megáll, ott születik újjá.) E misztikus átkelés során túlvilági jelenések tűnnek fel, számmágiával telik meg a titkos tanról hírt adó szöveg és a „teknőspáncélból mesterremek taliz-

mán, ’melybe nyolc ősjel rejtetett” (48), megtisztulván ébreszteni lehet a titkos tudás fényútját. Az út megtétele közben a versekben megnevezetlenül, de jelen vannak a *dharmák*, a lételelemek (föld, víz, levegő stb.); föld: káposztáshordó mélye, zsamoly; természet elemek: holdkő, virradat mint látvány és mint napszak; ég: vattahabos felhőtenger, fényút. Az *En* ezen elemek folyamatosságában létezik, a lételelemek pedig csak az *En* révén nyernek megtartó szubsztrátumot: különös, misztikus keveréke ez az anyagelvűségnek és a szubjektív idealizmusnak. S ha nem sikerül a fényút ébresztése, a *bla* sorsa a „hasztalan igyekvés”, amelynek negatív eredménye a „semmit... semmit... *semmit* ... *sem*” megtudása, akkor újra kell indulni, és el kell mormolni a hat szótagos imaformulát. (49)

Az út megtétele megtisztulással jár: a földi vér szennyét a felhők párája mossa le a lélekről (49). Hang sem hallik („légbedermedt üvöltés”, 52). A fényjelenség (ősfény) epifániája után – a vakság megszűnésével – színes víziókat lát a költő: a földre visszazánéve a skarlát-NAP kontrasztját a fagyott, fehér gerlékkel (50). Élesedik a fény, amit Bíró, racionális hajlamát követve, „továbbít” a transzcendens világból a földre, hogy világosságánál láthatóvá váljanak a világi galzságok; a fényjelenség megjelenése közben a hang nem tér vissza, mivel „isten csendje mindörök” – e keleti misztikával szőtt képek most nem ellenpontként, hanem stilisztikai azonosulással tankában elevenednek meg (53). *Panta rhei* – zeneti vissza a görög filozófia máig hihetetlenül korai dialektikáját, s olvassza egybe a magyar olvasó előtt ismeretlenebb buddhista lélek-vándorlás-tanával, Európa és Ázsia misztikus kommuniójaként: „*halál – utáni – kezdet*” (s tartsam-e véletlenül, hogy a kezdetet és véget egymásba hajlító vers éppen a misztikus 55. oldalon olvasható?)

Az univerzumba való teljes beolvadásához a NON FUI / NON SUM váratlan fordulattal a krisztusi megváltás-képzetet is társítja: „a világ minden... teremtménye... gondjaimra bízva ... mégis...” (56). S mintha innen megkezdődne a reinkarnálódott új élete ugyanazokkal a jelenségekkel. „(ál)arcidat ismét felöltvén / ... újólag rá - i s m e r s z ... / m i n d e n f á j d a l o m r a - i - s m e n d e n ... szenvedésre” (57).

Ha Bíró szűk látókörű, kizárólagosan transzcendens gondolkodó volna, itt fejezte volna be a kötetet. De nem az. Fájdalmas szavak szólnak ezután a tudomásul nem vehető elmúlásról – hiszen újra elkezdte ugyanazt az életet, „módosított visszatéréssel”, tehát ugyanolyan fájdalmat lesznek – a halál névtelenségéről, az „örökös éjbe zuhanásról”, és ismét elkezdődnek a földi létet elviselhetetlenné tévő

nyomorúságok is: a kukázás, az értelmet pusztító italozás, mert „ez az év is fenemód aszerint megy ... mintha tavaly” (58), kiújul az éhezés is (61). Ebben a „módosított visszatérésű” életben magasodik a BABEL, amely a magyar nyelvet nem értő magyarról, a testvérharcról mint legfőbb bűnről tanúskodik (59), az archaizálás-jellegű torzított írásképű *Babelt* egy valóban „titkosított” költemény követi, amelynek alakja immáron harmadszor kopjafát formáz, mintha valakinek a haláláról csak 85 év múltán szabadna tudnunk (s hány ilyen „titkosításról” tudunk?, 60). E „módosított visszatérés”, az újban folytatódó régi, adja A KONTINUITÁS GYÖNYÖRÉ-t, az ismétlődésben a felismerés „örömét”: a megismétlődő vörös fényt, a mesevilág lealjasulását (élemedett, leszázalékolt tündérek, tejjel-mézzel folyó Kánaán helyett „mézzel-tejjel dúsított tócsákat”, 62), a „... – körülszótt / ... videokazettából ... / viczorogva kiszédül”-ők rémületes világát (63).

Bíró tudja, hogy meg kell halni. De ha már elkerülhetetlen – és ettől olyan emberi az ő világa –, akkor legyen szenvedés nélküli, infarktusból eredő halál inkább, mint – és itt szinte sajnálja az ember a gyönyörű képet a haláltól – „a *rák*-rothadás mocskos / ... naptár-pergető-szeszélye...”, időhúzása (64). És a végső számvetések: mi volt a jó, a szép, mi volt a lealázó, a rút (utóbbiak: légszomj, csapadék, folyosók, mimikri, hatalom), és főként a HALÁL (65), ami akkor következik be, ha IMMAR ... M N D N ... MINDEGY, mert „... nincs ... ki(k)-től ... elbúcsúznom ...” (67).

Megváltás

Habár a kötet beköszöntő verse, ami – nem jelentőség nélkül – halottak napjára készült, felmutatja azt a három kulcsszót, amelyek köré szerveződik a kötet, a *magasságot* (szél, festett ég), az *átkelést* és a *megváltást* („megváltó golyó-halál ... bitófa”, 7): a versek a legkevesebbet az általunk legfontosabbnak gondolhatóval, a megváltással foglalkoznak. 1956 mártírjait csak rabságukból váltotta ki a halál, de semmiféle túlvilági megváltás nem lehetett osztályrészük – feltehetőleg nem is erre tartottak volna igényt –, csak „jeltelen – sírjaik ... sírnak” – e helyen az egyalakú szó kettős értelmű használatát nem posztmodern szójáték, hanem emléktük, utóéletük, mártírságuk leszűkítése egyetlen szótőre, hiszen kultuszuk is ebből az egyetlen tárgyiasult emlékből állt 30 évig. A születést átokként megelőző költő megérkezése a világra nem valódi megérkezés, mert nem hazába születik, így innen a hazátlan hazából távozása lesz majd megváltás (9). Krisztus születését sem úgy gondolja el, amiként azt a Biblia leírja; Bíró

apokrifjében a Szüzet nem angyal lepi meg álmában, szülöttét *pokolra* meneszti, élete-halála fölött a döntés Istené, s a meghalni induló Krisztus József Attila szavával („szoktatom szívemet a csendhez”, és „A békességet szétosztja az este, / Meleg kenyereből egy karaj vagyok”) készül egy részleges megváltásra: „KENYÉRRÉ lehettek” (17). A Krisztus-József Attila kettősportréhoz így kezd csatlakozni harmadikként Bíró, aki a *megváltást* soha nem a maga számára igényli, hanem az elesettek számára követeli, mozdítaná elő. Krisztusként mondja sorsáról e honban: „Az én országom nem jön el”: Krisztus nem tudja kiterjeszteni kegyelmét Magyarországra, Bíró pedig sosem lesz abban a helyzetben, hogy ezt mondhassa: „Ez az ország az én országom” (27). Hermann Nitsch-csel együtt feléleszti a Megváltót, de ez a *Salvator mundi* inkább vérszívó vámpír, mint szelíd békességosztó (37).

Európai-keresztény gondolatvilága szerint nincs megváltás, se egyéni, se kollektív. Feltehetőleg ennek következtében keresztény hite meginog, sőt, megszűnik, bár büntudata van emiatt: az egész kötet utolsó oldala egy képszerű, amin a „hiszekhiszekhiszek...” horizontálisán átlépő alak függőleges tengelyét egy vertikális betűsor követi, az „immár benned sem hiszek” betűiből. A vízszintes-függőleges betűsorok egymást metszése nem képez keresztet, inkább egy koordinátarendszert, amelynek terében az órafejú – tehát a múlt idővel együtt arctalanává vált – költő-főhős egyensúlyoz, hit és nem-hit, lét és nem-lét között (71). Keleti bölcselői úgy tanítják, hogy a „hitvány földi sors” – ami négy évszak, kerek egy esztendő, azaz kerek egy élet eltelte után – nyugalom, megbékélés, „egyetemesség” – / – szereplőtelen-kezdél” jön, azaz a „*megújulás*”. Ez nem azonos a keresztény megváltás-hittel, amely szerint Krisztus eljövetele egyszer s mindenkorra megváltja a bűntől a világot; ez egy racionalisabb tan, amely csak engedélyt, lehetőségeket ad újabb és újabb élet-kísérletekre.

A remény, hogy újabb élet-lehetőségeket kaphatunk, könnyebben elviselhetővé teszi az evilági siralomvölgyet. Az idő rohanását siettető ember lemond a jelenéről, amit nincs értelme megélni (HATULÉLEMAMAINA POTÉSMEGÉREMHOLMAMAPOT, 21); „*tegnapmaésholnap* – örök-ágrólszakadt”, (24), az IDÓUTAZÁS vers egésze, amelyben a jelen szörnyűségeknek okait a múltban találja meg (28). A tibeti buddhista megváltás-tan lényege a *dharmákra* (lételemekre) vonatkozó elmélet, amely abban különbözik a kereszténységtől (és az iszlámtól is), hogy a létezés összes folyamatát racionális szigorral vizsgálja, és igyekszik e folyamatok oksági

kapcsolatait feltárni. Minden másnál jobban hangsúlyozza a világ összes jelenségének mulandóságát, szüntelenül hangoztatja, hogy a földön és az égből minden egyaránt szenvedéssel teli, mert törvényszerűen továtúnik. A létnek ezzel a pesszimisztikus szemléletével azonban soha felül nem múlható optimista hitbeli meggyőződés áll szemben: az az elképzelés, hogy a szenvedés legyőzhető, hogy a jó erősebb a rossznál, és hogy létezik az örök boldogság nyugalmanak állapota, amelyben a szüntelen ide-oda tévelygés teljesen és mindörökké befűződik, amikor egy lény, végtelenül sok, időtlen idők óta egymást követő létformáinak végén, számos visszacsúszás és ismételt felemelkedés után, végül elérni a tökéletes szenvedély-nélküliséget, s ekkor a világban való vándorlása véget ér. Bírónál e felé az abszolút nyugalom felé mutat a még az átmenet fázisát megjelenítő, sötét és fénylő közti, kiemelt jelentőségű verse, az ARNYÉKHATÁR (43), majd a végtelen csendet árasztó, mindig a szépség epifániájában tündöklő tájképei, a megvilágosodás utáni állapot versei (50, 51, 52).

A szépség esztétikai minőségének felkeltéséhez Bíró alkalmazza a misztikában különös jelentőséggel felruházott szimbolikus színeket (a vér vörösségének és a fagy fehérségének ellentéte az élet és halál világa közti áthidalhatatlan szakadék, a föld feketesége a már lelkétől elhagyott, pusztá anyaggá vált test befogadó szubsztátuma, 10); tárgyakat (a tükör kiemelt fontosságára már a kötet cím felhívja a figyelmet; a FLUXUS performance-ában a művészt a földi világtól az imaginárius tükör emeli el, 41; a halál beálltának biztos jele, ha a halott elveszíti tükörképét, 44). Ismeri Bíró azt a hiedelmet is, miszerint a lánggal – gyertya, máglya lángja – megvilágított személy képését a tükör magába fogadja, elnyeli, majd onnan rituális kézmozdulattal, kendő használatával vízbe átvethető, s a vízzel együtt megíható: ez az idegen lélek befogadásának-megszerzésének módja a tükör segítségével. (Jelentős még a tükör szerepe a napistennő, Amateraszu mítoszában, ahol az istennőt a barlangból tükör segítségével csalogatják elő.) A fény és a tükör ikerjelenségek nemcsak a mítoszban, de Bíró költészetében is: az újrászűletett ráismer régi arcára és fájdalomaira, miközben – gyönyörű ellentétként – „[– kűtmélyi-víznek vibráló – / – / holdsugaras ... tört-tükörében / ... szelíd télutói-fuvalatok ... / ütemére ... r i n g ó ... / ártatlan-álmok-koldusai – / sz ü z e k ...szépítkeznek –]” (57).

Méltóság

A szenvedés méltóságáról kíváncsiam szólni, és mindeddig a szenvedésről beszéltem. Ennek a szenvedésnek elsősorban az adja méltóságát, hogy Bíró egyéni kinnjairól alig beszél, s ha beszél, mértéktartóan, sőt távolságtartóan, már szinte a múltba helyezve azáltal, hogy kopjafára vési a betegség pusztá tényeit. Éhségtnyomorát egyszer írja le, és akkor is a magyar líra egyik legszebb képébe – és egy japán tankába – „csomagolja a semmit”: „mit eszünk? – / – kérdezi a Lányom – / násztáncukat lejtő... / alkonyi ... fényeket / – f e l e l e m” (61). Az ő nyíltan vállalt és hangoztatott szenvedéseit a tömeges nyomor és a szabadsághiány okozza; az emberi létezés peremére kerültek érdekében vállalná az *agnus Dei* szerepét, ha hinnen benne. A kötet verseinek túlnyomó része a magyar költészet legerősebb, az „És mégis magyarnak számkivétel...” idézettel fémjelvezhető vonulatába tartozik.

Méltóságának ez legfőbb alapja.

Bírónak van hite. Nem keresztény, nem buddhista, nem taoista, hanem mindez egyszerre, egybeötvözve benne mindazt, amit tapasztalatai alapján igaznak, követendőnek talált, gazdagítva még az európai kultúra kezdetének, a görög-római civilizációnak a vallástól már elkülönült filozófiájával. Európai és ázsiai egyszerre. Kijelölte, és megszervezte a maga útját a saját maga elé kitűzött megismerés felé, és történelmi törekvés elérésére.

Méltóságát ez is erősíti.

Bíró Józsefnek van hite, de ezt a hitet nem terjeszti, nem propagálja, nem akar megtéríteni – nem akarja senkire ráerőszakolni. Bíró tudja, hogy mindenkinek megvan a maga útja, de erre magamagának kell ráatalálni. A másik ember integritását sosem sérti durva behatolással.

Méltóságát számomra legfőképpen ez adja, ezért áll előttem, valahányszor rá gondolok, egyenes derékkel és emelt fővel. Méltósággal néz szembe velünk és a sorssal.

(Hungarovox Kiadó, 2006)
Szepes Erika

Érzékenyen és részvétellel

(Danyi Zoltán: Gyümölcsversek)

Míg első verseskötete tartalmi és formai szempontból is többféle verstípussal való kísérletezés jegyében született, Danyi Zoltán *Gyümölcsversek* című második kötet homogénebb, koncentráltabb és kiérlelt gyűjtemény az *Átcsúszik kébbe* című kötetéhez viszonyítva, hiszen az első kötetnek arra a verstípusára épül, amely a sürítésre, a tömörségre, a rövid versformákra helyezi a hangsúlyt, miköz-

ben a természet, a táj, a gyümölcs képeinek asszociációs szövedéke és egy sajátosság, a japán haikura is jellemző, meditatív szemléletmód teremt szoros kapcsolatot a versek között.

Ennek a szemléletmódnak a megértéséhez visz közelebb a mottóul választott vers és szerzője, a 18–19. században élt japán költő, zen buddhista szerzetes, Ryōkan, akinek több verse is be van ékelve a kötetbe Danyi Zoltán versei közé. A mottó gondolatának paradox logikája a távol-keleti gondolkodásra jellemző, az első vers pedig, amely a *Mono no aware* címet kapta, a japán kultúra esszenciájához vezet az olvasót. A „mono no aware” kifejezés a kötet utolsó előtti versének címében is visszatér, hangsúlyos keretet adva a gyűjteménynek. Ezt a kifejezést ugyanis először a 18. századi japán irodalomtudós, Motoori Norinaga használta, amikor megpróbálta leírni a különleges japán karaktert, és ez meghatározó esztétikai fogalommá is vált. A „mono no aware” a dolgok iránti érzékenységet és részvétet jelenti, amely a természeti világ közvetlen megtapasztalásából fakad, mivel a dolgokkal (mono) való közvetlen találkozás és azonosulás megindítja a kontempláló embert, ez pedig a természet egészére való nyitottsághoz, a létezés ténye iránti reflektív viszonyhoz vezet.

Ez a perspektíva nyújt tág keretet a kötet verseinek, a kötet címe azonban eloldja a japán kultúrához való kötődést, és azokat a verseket állítja a fókuszba, amelyek gyümölcsök képeit is felidéznek. Ezek úgy ünneplik a természetet, a biológiailag adott világot, hogy az élet kiteljesedésének a képei kapcsolódnak a jelenségvilág mögötti lét szemléltetéséhez. Míg az organikus élet szenzuális képekből, mind az öt érzékre hatást gyakorolva bomlik ki az olvasó lelki szemei előtt, addig a lét az idővonalatkozáson keresztül kap sejtethető formát.

A pillanat egyedisége és a természet ciklikus ideje – a lineáris, „profán” idővel szembeállva – határozza meg a kötet időszemléletét, amelyhez hozzájárul a mozgásban rejlő mozdulatlanság, a változásban megmutatókozó változatlanság kifejezése is: „Alig érthető konokság. / Ahogy az ágak virágoznak. / Évről évre. Minden tavasszal.” (*Évről évre*, 10.) A mozgás és az idővonalatkozások úgy fűződnek egybe, hogy a statikus képekhez kapcsolt apró, finom mozgások érzékeltek az álló, tömörszerű időt.

Az olvasó számára felkínált nézőpont, amellyel azonosulhat, olykor egy egyes szám második személyű megszólított, a legjellemzőbb azonban az, hogy a lírai alany egyes szám harmadik személyű jelenségvilágot ábrázol, személytelenül, a nézőpont

ezért a kontempláló szeme, amely többnyire képekben gazdag látványról tudósít. Ez a tömörség a rövid formába való sűrítésnek is köszönhető, ami pedig a szimmetrikus és erősen ritmikus aforizma-versekre szintén jellemző, mint amilyen a *Tévedés* című vers: „Minden tévedésed / egy elmulasztott szürkület, / egy elveszített hajnal.” (43.)

A *Gyümölcsversek* Danyi Zoltán első, *Atcsúszik kékbe* című kötetéhez abból a szempontból is kapcsolódik, hogy a *Hiányzó faág* című vers (32.) az első kötetbeli cím nélküli vers (13. o.) átirított változata, amelyben a tartalom és a forma harmonikusabb viszonya valósul meg, a párhuzamos szerkezeti ismétlődés a külső, természeti világ és a belső képzeletvilág között teremt kapcsolatot: „Hiányzó faág őrzi / a cseresznye súlyát, illatát; / képzeleted lombok ságát, / a galylyak hajlását, táncát.”

Az érzéki, konkrét tárgyi világ tehát a belső lelki folyamatok kivételéseként is jelen van a versekben, mint például *Rossz napok* címet viselő versben: „Nem tud kicsordulni, bár színiültig tele, / egy falevél billenésére is lüktet, ég, reped – / mind sűrűbb és egyre nehezebb, / megkövült kín, nincs rá gyógyszer.” (35.) A jelenségekre való ikonikus utalások rétege, a biológiai létezés organikus jelei és a kevés kulturális jel mellett az egyik állapotból egy másikba való átmenet, az átlényegítés változása is előfordul némely szövegben, mint például a *Terv* című versben, ahol a beérett gyümölcs földre hullásának a folyamata rituális állapotváltozást jelent a szemlélő számára, lélektani folyamatot, belső, mentális történeteket képez le, és összefüggésben áll a buddhizmus „megszabadulás” tanával is.

A kötet egyes részei között nemcsak a tematikus és szemléletbeli ismétlődés, hanem a szó szerinti ismétlés is kapcsolatot alakít ki. Az egyik leggyakrabban visszatérő kifejezés az „összegyűrt papírlap”, azonban az „összegyűrt” szó a „sor”, a „paplan” és az „ég” szó jelzője is. A legutolsó előfordulása a kötetben azt a hatást kelti, hogy az összegyűrt papírlapokon üzenetek állnak, amelyek megszólítottja mindvégig ugyanaz, ezért ennek a képnek feltehetően metafizikai vonatkozásai vannak: „finom késekkel dolgozzál majd / uram / áll egy összegyűrt papírlapon” (53.). A szavak és képek közötti hiányok nyitottá teszik a verseket – egymásra is, és az olvasó képzelete számára is, hiszen a kihagyás retorikai alakzata a hiány kitöltésének teret ad.

A szövegek háttérben álló végteleenre, teljességre, világ-egészre való utalás, ami a kötet utolsó versében is megjelenik, azt sejteti, hogy a ver-

sekben alkalmazott képeknek olyan vallási, misztikus jelentésük is van, amely csak a japán és a távol-keleti művelődésben járatos olvasók előtt tárul fel.

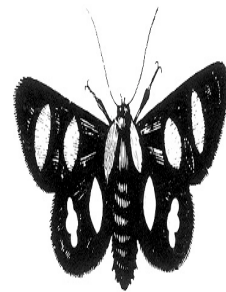
(Zenta – Újvidék, zEtna Könyvkiadó, 2006)
Ócsai Éva

Emlékek feketén, fehéren

(Hárs Ernő: Kereszt és koszorú,
Búcsú a XX. századtól)

A bezárulás, lezárulás felé irányuló szellemi mozdulatok megszaporodásának sodrában egyre több „visszaemlékező” mű jelenik meg az utóbbi időben itthon is, külföldön is. Emlékiratok, családregények, ál- vagy valódi történelmi regények. Ezek között igen sok arról szól, hogy a szerző miként élte meg az elmúlt évtizedeket, amelyek Közép-Európát, s benne Magyarországot igencsak próbára tették. A visszaemlékezésekben hol az a szerzői szándék kerül előtérbe, hogy saját pozícióját, szerepét legitimálja a megszólaló én, aki ilyenkor sokszor áll közvetlen referenciális viszonyban a szerzővel, hol lelkiismeretének megnyugtatósa vezetitollát, hol pedig pusztán a dokumentálás vágya. Ez utóbbi késztetés lehet derűs vagy kétségbeesett, küzdve azzal a lehetőséggel, hogy esetleg az „örökéletű” dokumentumokat, *objektíven rögzített valóságleírásokat* sosem olvassa majd el senki. Egyre több ilyen, üvegpalackba zárt üzenet található napjaink könyvtárában arra várva, hogy egyszer majd a partra vetődővén megtalálja saját olvasóját, aki óvatosan kiemeli és böngészni kezdi az üzenetet.

Hárs Ernő életrajzi-visszaemlékező kötetét ez utóbbi, dokumentáló csoportba sorolom. A szöveg mondatai udvariasak, jól szabottak, mondanám: diplomatikusak. Nincs túlfűtöttség, félreérthető célzás, az etikettől eltérő metafora, az események szereplői mindig vezeték- és keresztnévvel szerepelnek, a dátumokat, helyszíneket a lehető legpontosabban határozza meg a szerző. A történetek pontos dokumentálása, rögzítése az elsődleges szerzői szándék. Am e pontos, udvarias, sőt tulajdonképpen kimért megfogalmazás háttérben rendkívül sok érzelmeknek, lelkesülésnek, csalódásnak, indulatos haragnak kell rejtőznie, és ezeket a szöveg szabályossága nem engedi felszínre jutni. Ez mindenképpen hiánya a szövegnek, hiszen akinek hatalmas fordítási munkáját éveken keresztül elfektetik, majd megjelenése után a befogadást igyekeznek elszabotálni, az sokkal több indulatot, érzelmet, hangulatot enged-

het meg magának saját emlékeinek felelevenítése közben. A személyesség kevésbé leplezése, mint például a válogatott naplójegyzetek esetében, sokkal közelebb hozza a megszólaló főhőst, sokkal érdekesebbé teszi, sőt, még sokkal inkább megfontolandóvá azt, amit mond. Ugyanis nem tanulság nélkül valók akár az említett naplóbegjegyzések, akár a régi eseményekre való visszaemlékezések, de még a kifejezetten irodalmi tárgyú elemzések is, ekként például a József Attila kapcsán megfogalmazott megállapítás: „A diktatúra idején a marxista szerkesztők és kritikusok nem egyszer vágják az alkotók képébe, hogy politikai elkötelezettség nélkül nem lehet maradandó életművet létrehozni. Nos, mennyivel inkább helyénvaló ezt az elkötelezettséget szellemi vonatkozásban, az Istenkeresés és az Isten-probléma tisztázása terén számon kérni.” (Az Istenkeresés József Attila). Hasonlóképpen tanulsággal szolgálnak azok az élethelyzetek, amikor dönteni kell a tisztesség és az életben maradás útjai között vagy mellett. A történelem hozta kiemelkedő fordulópontokon – így 1956 őszén – választani kellett: túrrjünk vagy cselekedjünk, s ha cselekszünk, mikor és mit szükséges, illetve ésszerű tenni. „Az események azonban másképp alakultak. Szombaton, november 3-án törbe csalták a forradalmi kormány tárgyalódelegációját, vasárnap, november 4-én pedig megindult a szovjet csapatok általános támadása. Amikor Nagy Imre hajnali rádiószózatát meghallottuk, Judittal azonnal döntöttünk. Egyszer már átéltek a szovjet felszabadítást, még egyszer nem kértünk belőle...” (A szabadság tizenkét napja) A család ezért bemenekült akkor az Operaházba, hogy a forradalom bukását ott vészjelje át.

Am mielőtt a sok megfontolandó tanulság sorolása láttán úgy gondolnánk, hogy egy erősen didaktikus célzatú műről van szó, újból emlékeztetnem kell az olvasót a már korábban leírt tényre, a narrátort a kötetben elsősorban a dokumentálás szándéka vezeti. A tanulságokat az olvasónak kell leszűrnie.

A kötetet négy részre osztotta a szerző, a részek elsősorban tematikusan különülnek el egymástól, de éppen e tematikus megosztás párbeszéd viszonyba is állítja a részeket egymással. Az első két rész ugyanis az önéletrajzi ihletésű írásokat foglalja magába, a második két rész viszont a visszaemlékezésekből kibomló pálya termésének reflexív darabjait: az értelmezésekből, elemzésekből, kritikákból válogatott darabokat fogja egybe. A szerkezet valójában nem ennyire sematikus, hiszen a III. részben is van erősen életrajzi, vagyis inkább kortörténeti ihletésű írás, amelyben saját műveinek nehéz sorsáról, gán-

csoltatásairól, a kommunista rendszer kultúrpolitikájának fortélyairól számol be Hárs Ernő (*Habent sua fata*). Hasonlóképpen főleg saját pályájának biográfiai aspektusához kapcsolódik a *Hogyan lettem én író című esszé*. A negyedik részben a rövidebb kritikák, recenziók olvashatók, nagyobb részük világirodalmi művekhez kapcsolódik, ezt a szerző jelentős fordítói munkássága szükségesszerűvé is teszi.

Noha a személyes, életrajzi és a reflexív kritikai rész jól kiegészíti egymást e könyvben, úgy vélem, érdemes lett volna a korábban már különböző folyóiratokban megjelent darabokat a kötet szerkesztése során jobban egymáshoz illeszteni. Szívesen olvastam volna az életrajzi részekhez utólagosan, a mostani szerkesztés során illesztett reflexiókat, hiszen egyik-másik írás születése óta több mint fél évtized is eltelt már. Az utólagos értelmezés segített volna kitölteni azokat a hézagokat is, amelyek a különböző lapokba készített írások között állnak. A könyv második felében, a kritikai részben is érdemes lett volna így utólag egységesíteni az írásokat, hogy a többes szám első személyű, általános alany szempontjából megfogalmazott észrevételek, bírálatok, és az egyes szám első személyű reflexiók hangneme, hangulata ne különbözzék olyan élesen egymástól (*Hadiüzenet a zűrzavarnak*, illetve *Lepke libben*). Ez utóbbi észrevételemet éppen a fentebb már említett személyes érintettség miatt tartom fontosnak. Hárs Ernő szövegei mindig akkor lesznek líraian teltek, izgalmasak és elgondolkodtatók, amikor személyes vonzalma vagy ellenszenve átüt a szövegben, amikor a szokásos (vagy mondhatnám megszokott), elvárt szakmai panelek mögül kilépve egyéniségén átszűrve mutatja be korunkat vagy akár az általa kedvelt szerzőket, műveket. A kötet kiemelkedő darabjának tartom ezért a *Naplójegyzeteket*, amelyek így, rövid idézeteket sorakoztatva inkább aforizmagyűjteményt mutatnak, mint lírai vallomások szövegeit, ám mégis telve vannak természetszerűen a személyes érintettség jeleivel. A hosszú élet tapasztalatai éles szemmel megfigyelt összefüggésekhez vezetnek el a szerzőt, akár politikai rendszerekről gondolkodik – „A demokrácia csak akkor lenne igazságos társadalmi rendszer, ha mindenki egyenlő feltételekkel vehetne benne részt. A valóságban azonban nem egyéb spanyolfalnál, mellyel a leggyalázatosabb kizsákmányolások és legaljasabb érdekszövetségek fedezik magukat.” –, akár az emberi jellemhibákról töpreng – „Rendkívül veszedelmes dolog, ha sérült emberek jutnak hatalomhoz. Minthogy a legtöbb esetben már nem tudnak bosszút állni azokon, akik nekik ártottak, válogatás nélkül éreztetik fölényüket minden alattuk álló kiszolgáltatottal

– korábbi sorstársaikat is beleértve.” –, akár az alkotói lét lehetőségeit veszi számba: „Az író számára nincs jobb dolgozószoba, mint a szerzetesi cella. A távoli idők nagyjaitól eltekintve elég csak Tolsztojra, Proustra, Reverdyre, Arghezire vagy nálunk Gárdonyira és Németh Lászlóra gondolni. Persze azért nem árt, ha ez a cella nem önellátásra, hanem jótékony segítő kezek állandó és hathatós közreműködésére van berendezve.” S a hosszú élet, valamint az irodalom szerete adta meg a lehetőségét annak, hogy mint az utolsó idézetben is láttuk, a tapasztalatokat rendkívül széles irodalmi műveltség felhasználásával, állandó, naprakész mozgásával adja tovább Hárs Ernő. Jól eső biztonságérzést nyújt, hogy mikor mondatait olvassuk, ott látjuk bennük a világirodalom legnagyobb szerzőinek gondolatait, a műveltséget hordozó géniuszok örökségét. Nem vidám, inkább keserű búcsú ez attól a századtól, amely talán még utoljára „tudta” az egyetemes műveltség örökségét.

(Orpheusz Kiadó, 2006)
Thimár Attila

Létisztaság és Ön(-de/re-)konstrukció

(Bálint Péter: Egy kretén vallomásai;
Tarvágás – Hegyi Beszéd)

Elmozdulás és állandóság. Furcsamód e két szövegalkotó szándék együtt és egyszerre jelenik meg Bálint Péter *Egy kretén vallomásai* című regényében, ezért meg is gyűlne a bajunk a műzont tipológiai behatárolásával, bár néhány meghatározási kísérletet gond nélkül tehetünk a továbbiakban. Annyi bizonyos, hogy határműfajok mozdulnak benne egymásra, és egyelőre elégedjünk is meg ennyivel. Az elmozdulás a szerzői pozíció esetében kétirányú: a korábbi regények (*Örvény és Fuga*, 1990; *Büvöpaták*, 1998; *Alföldi portrék*, 1999) fikciós narrációja áthajlik az úgyszintén korábbi naplók (*Szembesítések*, 2003) vallomásosságába; ugyanakkor a naplók személyessége – intimitása – fikciós történetekkel gazdagodik, miközben a születő műalkotás látszólag külső – írásos – dokumentumokat (inkább műfajokat: levelet, vallomást, kommentárt, esszét stb.) is magába szippant, ami nem különösebben meglepő a szerző esetében, aki elméleti szinten a napló- és levélírás műfajának vélhetően legavatottabb szakértői közé tartozik.¹ Az állandóság – bármennyire is furcsa-

nak, vagy nehezen érhetőnek tűnik –, úgyszintén a szerzői pozícióra vonatkozatható: Bálint Péter mind regényben, mind naplóban, ebben a naplóregényben is a személyesség, az önprezentáció megképződése előtt nyit teret. Ugyanakkor a személyesség is kettős: egyszerre fikcionált és valós, a regény beszélője – hősről ugyanis nem beszélhetünk, legfeljebb (a hagyományos epikai hőshöz képest) antihősről –, vagyis *aki mond*, az a képzelet szülőlte, *amit mond* pedig maga a tényleges szerző gondolata. Egyszerűbben alakmásként is nevezhetnénk a naplót író Andrást – ha a korábbi alteregókhoz képest nem történt volna úgyszintén elmozdulás az intellektuel felől egészen a kreténig –, akit ritka kivétellel Bandikának becéznek, ezzel is jelezve, várhatóan soha nem nő be a feje lágya. A kreténség ebben a műben azonban nem szellemi leépültséget, kóros elmeállapotot jelez, hanem inkább az élehetlenségnek, a létképtelenségnek, az alkalmazkodókészség hiányának, az erkölcsi ítéletek határozottságával felvértezett, és ezzel szemben jellemgyengességgel megvert egyén karakterjegyeit összefogó meghatározásnak metaforája. A cretinizmus az orvosi műnyelvben a pajzsmirigybetegség folytán a növekedésben és szellemi fejlődésben visszamaradt gyengeelműséget jelöli, a köznyelvben a bamba, hülye, idióta megnevezések szinonimájaként használatos. A kretén véleményére általában nem sokat adnak. Kiváló elbeszélői pozíciónak tűnik tehát, valami olyannak, mint a középkori udvari bolondé: bátran hangozthatja morális bírálatait, nyaka nem kerül pallos alá. Bálint Péter regényében azonban nem kizárólag az elbeszélő helyzetének biztonságteremtő eszköze a kreténség hangsúlyozása, a naplóíró András igenis felelős gondolataiért, szemben Bandikával, aki tetteiért se érez felelősséget, csak lelkifurdalást. A kretén megnevezés az elbeszélői pozíció meghatározása mellett, és talán egy kicsit helyette is, az erkölcsi szemlélet lobogójára tűzött jelkép is lehet: a szó ugyanis svájci francia kanton nyelvjárásából ered, ahol a különösen sok ilyen gyengeelműjűt – szánakozásból eredő eufemizmussal – a francia chrétien szóval illeték, aminek eredeti jelentése: keresztény, jelen esetben pedig keresztény, ami ez esetben a határozott erkölcsi meggyőződés metonimiájaként testesül meg.

András és Bandika egy és ugyanaz a személy, ő lenne a regény hőse, amennyiben ez a mű hagyományosan fikcionált (és dramatizált) regény lenne, és lenne fizikailag megnyilvánuló hőse – mert naplóról és vallomásról lévén szó, egyedüli hőse a gondolatok

nyelvi megformálása és kifejezése lehet –, így inkább a mozaikszerűen összeálló történet központi figurája, aki körül valami centrifugális erő folytán hosszabb-rövidebb ideig más alakok, és mások történetei is megjelennek. Az egy személyben megképződő *hős* – nevezzük az egyszerűség kedvéért annak – végtére azonban mégis csak két egymásra csúsztatott figura hol egymást fedő, hol elmozduló árnyképe, amely képtelen – és nem is szándékozik – egyetlen alakba szervecsülni, s ezen a regényműfaj hosszú ideje tartó dezintegrációs folyamatának ismeretében szemernyit se csodálkozhatunk.

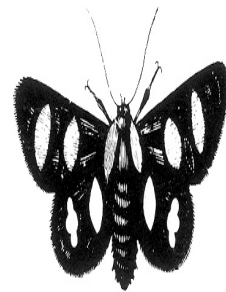
Az *Egy kretén vallomásai* önmagában is hasonló egymásra illesztésként írható le: adott egy világ, amit Bandika családja, szülei, majd felesége és gyermeke, hajdani diáktársai, tanárai, alkalmi ismerősei népesítenek be, kulisszái pedig a Kádár-rendszer parancsuralmi nyomorától a rendszer-váltáson átívelő morális csődig nyúlnak, másfelől adott András szigorú erkölcsi mércéje, amelyen megmértetik család, társ, ismerős, társadalom, szándék és cselekedet, elsősorban pedig önmaga, mint test, lélek és szellem hármas egység. A regény a realitást és az elvárást megjelenítő két síkot föliaként csúsztatja egymásra, és megmutatja a ritka egybevághóságok melletti sallangokat, más szótár szerint: anomáliákat. Közben a mű kezdetén magát kreténként aposztrofáló beszélő fantasztyává minősül át, ami mindenképpen enyhébb árnyalat, tehát az *Egy kretén vallomásait* végtére fejlődésregényként is olvashatjuk, bár erre az énregényre inkább illenék az (ön)kommentárregény megnevezés.

Az olvasás élményét a szerző egyszerre könnyíti és nehezíti. Könnyíti, mert látszólagos, csupán megnyitott, de lezáratlan kerettörténettel indítja elbeszélését, ami szerint egykori irodalomprofesszoránál jutott magántitkári álláshoz, feladata a professzor könyvtárának rendezése, katalógizálása, kéziratának és dokumentumainak rendszerezése, ami mellett idejéből futja saját naplójának vezetésére is, ezt akkor is folytatja, midőn a professzor vidéki házában múlta idejét. A kényelmes, egzisztenciateremtő foglalatosság magyarázza a napló bőbeszédűségét és részletességét, míg a rendezésre kerülő iratok között fölbukkanó, a professzornak az emigráns bátyjával váltott, illetve Van Gogh-nak a társtalanságából fakadt levelei előkészítik a saját családja elszámoltatását tetteikkel, egyben a maga „élveboncolását”. A tartalmi és szerkezeti előkészítés a mű horizontjának belátását és a szövegben való előrehaladást könnyíti, az olvasásba való befeleledkezést pedig az elbeszélés finom, izes, bonyolult mondatai segítik. Az olvasó azonban

néhol beleun a mondandóján túlburjánzó szövegbe, úgy érzi, immár fölösleges köröket fut, a naplóíró mókusfutamai már lereagálhatatlan reflexként hatnak, máskor pedig az elbeszélő hangja egyszerűen deklaratív kinyilatkoztatásba csap át, és ilyenkor didaktikusan ostorozó szövegek akasztják meg a narráció sodrát.

A napló az önértelmezés eszköze, a levél pedig tükör: egyszerre mutatkozik meg benne az, aki írta, és az, aki kapta, mindkét műfaj kiválóan alkalmas az írói feladatvállalás megvalósítására, a jelen alapját képező múltban való rendrakásra, elszámoló leszámolásra. Itt a múlt egyedül a saját, a kretén prizmáján keresztül mutatkozik meg, ezért a beszélő a körkörös hullámokként, vagy inkább fraktálként önméltó önértelmezése során szinte egészen a világrajöttéig visszanyúl a múltba, naplója által újrastrukturálja egyéniségét, össze- és szétszereli azt, elszámol minden érzésével és cselekedetével, kiváltképp apró és nagyobb gonoszságaival, szülei különböző közeledési-nevelési módszereire adott reakcióival, amit folytonos önvád mellett szeretetigényével indokol, bár újabb tudjuk, a serdülőkori empátiahiánynak, önzésnek, csupán magára figyelésének gyökerét tulajdonképpen nem a gyermekpszichológia bonyolult egymáshatárait kell keresnünk, az agy pefrontálisan elhelyezkedő empátia-központja ugyanis csak felnőttkorra fejlődik ki. Az önértelmezés ugyancsak kivétel a naplóban megjelenő, önmagában beszédes élettörténetekre is. A narratív formát öltő, látszólagos, csak a kezdet felől nyíló keretbe foglalt napló lényegében vallomás, amibe bekerülnek levelek másolatai (Leitner tanár úr, Rousseau, Montaigne, Van Gogh), a naplóíró gyermekkori naplója, amely a dátum és az idő rögzítésében a napló külső formai jegyeit is magán viseli, álmleírás, ami Jung archetipikus álommotívumaiban bővelkedik; serdülőként nem hisz Istenben, a Gonosz létezésében azonban bizonyos, ami némi magyarázattal szolgál indokolatlan reakcióira, ezeket apja a gyermek „paranoiás és skizofrén alkat”-ának tulajdonítja. Apját gyűlöli, miközben közelségére vágyik, megkerülhetetlen kamaszreakciója nyomán annak halálát kívánja, de ez apák és fiúk között ősidők óta így van, pontosabban a teremtés kezdetétől, legalábbis a legtöbb teremtéstörténet erről (is) szól. A gyűlölet a napló végére ambivalens érzelmek bonyolult szövevényébe fordul, a harag az elveszített édesanyára vetül át, és abba a meggyőződésbe vált, hogy a család mindkét férfitagjának sorsát tulajdonképpen a túltengő anyai gondoskodás rontotta el.

Eddig a felismerésig a belső démonokkal való folytonos megütközése juttatta el, így a konfessziós naplót

tükörregénynek is tekinthetjük: a szerző a magán végzett viviszekció során folyton tükörbe néz és a tükörképe visszatekint rá. Hiszen az emlékezet – Schopenhauer szerint – mindent összevon, és ezáltal sokkal szebb képet mutat, mint az eredetije, ezért erkölcsi jobbulásunkhoz, megjavulásunkhoz nem emlékezésre, hanem tükörre van szükségünk.

A naplóíró a szinte barátok nélkül eltöltött gyermekkort követően a kisliskolás éveket (édesanyja megnevezése szerint) „közönséges kis utcakölyköknek” tartott társaságban töltötte, a klánok kialakulását, az érdekszövetségek létrejöttét a gimnáziumi évektől szemléli és vezeti vissza, illetve vetíti előre, mássága a beilleszkedésre való képtelenségében nyilvánul meg.

Társadalomkritikája egyaránt kíméletlen a bolsevikuralommal és a rendszerváltás utáni idővel szemben, ez utóbbiban a személyes érintettség során fölviláncolt utópisztikus reményt másnak nem tudhatjuk be, mint a beszélő-naplóíró választott hasonmása kreténségének. Látlete a közvetlen tapasztalás nyomán a demokrácia körképét mutatja, polgári öntudata teljes elkomorulásba torkoll, a hajdani szocializmus rendjére tett későbbi kíméletlen széljegyzetei szemléletesek és egyre kendőzetlenebbek. Polgári göggel veti meg azokat, akik képtelenek megszabadulni birtoklás-vágyuktól, akik képtelenek elviselni a veszteséget és a bukást, s mindvégig kívülről fürkészi „a hangyáként szorgoskodókat, a boldogtalanul rohangászókat, a magukkal pillanatig törődni sem tudókat”. Megsemmisítő ítéletet mond a rendszerváltást követő kóros burjánzásról, a Gonoszt megtestesítő, átvedlettekre bízott hatalomról, de nem utolsósorban a kortárs irodalomról (207. o.), sajtóról (208–209. o.), a kulturális sajtóról (210. o.), a mértékadó szellemi elitéről (211. o.), s ebben az ítéletben semmiféle keretelés, mellébeszélés, tapintat vagy áttételesség nincsen: világos, hogy a szerzőt a vallomásai, a naplója megszabadította előítéleteitől, félelmeitől, önértékelésének gátjaitól, még annak árán is, hogy egyes passzusai „irodalmatlanná” sikeredtek. A fikció szerint magánjellegű, az önmaga jobb megértését és gondolatainak világra szűletését segítő napló a szerzőn kívül nem számíthat más olvasóra, ezért a maga tükörében egyszerre színész és néző, önmaga vádlójaként és védőjeként föllépő szerző megengedheti magának a műfajköztiséget. A biztonságra vágyó, ugyanakkor lázadásra készített fiatalember a negyvenedik életévén túl – nem kis mértékben a fia iránta való viszonyából visszatekintve – azt tapasztalja, hogy grafomán közléskényszersere nyomán a saját, apjához hasonló, szöveg által teremtet világot hozott létre, amelyben végre

jól és védve érzi magát. Talán nem is más ez a regény, mint a szövegvilágok apoteózisa, bár kétségtelenül egy más, társadalombírálati olvasata is lehetséges az önfeltáró *kretén* naplójának.

A *Tarvágás* című kötet mottója egy Rousseau-idézet, amit már az *Egy kretén vallomásai* című regényben is olvashattunk, a szerző így már az új regény kezdetén jelzi a mű folytatás-jellegét, s ugyanerre utal a cím második részében (és csupán a szennycímlapon) megjelenő *Hegyi Beszéd* is, ami figyelmeztet, hogy az előző kötetből és az *Alföldi portrék* című regényből ismerős morális állásfoglalások esszenciális megjelenítésére, valóságos kinyilatkoztatásra számíthat az olvasó. A kötet végén pedig újra fölbukkan ugyanez az idézet, mintegy keretbe foglalva e (azért mégse teljesen szerzetesi) konfessziót, életgyónást.

„Ez az én szavam” – jut eszünkbe az utalás átvitt értelme nyomán Jézus Kapernaum város közelében elmondott etikai összegzése, noha a szerző ettől óvatosabb az utalásban, ami nemcsak áttételesen, hanem szó szerint is értelmezhető: a hegy itt egy Tokaj-hegyaljai falu, a szerző házának kertje, az almafa alatt álló pad, ahonnan úgy tekint rá a völgy, miként – mégiscsak előbújik az analógia – két évezreddel korábban Jézus előtt tárult fel a Genezárét-tó völgye; a beszéd pedig tulajdonképpen a regény, amit az olvasó a kezében tart. A kettő egyben: a *hegyi beszéd* az öntisztulás eszköze és produktuma, tarvágás a korábbi én emlékei között. A tarvágás metaforájának tételes kifejtéséből – némi allegorikusságtól sem mentesen – a természet és a társadalom egytörvényűsége bomlik ki.

A szerző számára az írás – miként a szövegből kiderül – egyfelől a kifejezés-kényszer, a kommunikációs szükséglet terápiás eszköze, ugyanakkor egyfajta neurotikus pótcselekvés is, a szüntelen „zöldben levés” igénye által generált kontemplációs tevékenység, a kommunikációs csatorna megnyitása, amiben akkor is tapinthatóvá válik a megszólaló mivolta, ha a csatorna másik végén még nincs senki, az írás ugyanis magányos folyamat, ami során virtuálisan mindenképpen megképződik a mindenkor olvasó, még ha ezt az előző regény naplóírója el is hallgatja: a naplóírás mindig valamilyen mértékű exhibicionizmus is. Az író, aki beszédkényszerét kitárukozással és őszinteséggel oldja, a regényírás motivációját is a kommunikációs csatorna tükör-effektusában találja meg: „Szükségem van mások jelenlétére, hogy önmagammal szembesítsem magam, hogy képmásaim és azok árnyalatai sokaságában valóságosnak tűnő lényemet kitapinthatassam. Mások nélkül egészen másvalaki volnék.”

Ebben a regényben az elbeszélő, aki kétségkívül azonos az *Egy kretén vallomásai* beszélőjével, visszatér a látszólag fikciómentes valóságához, a kertés ház immár nem pártfogójának, Leitner tanár úrnak a nyaralója, hanem a sajátja, amit feleségével, családjával igyekeznek belakni. A ház, az almafa alatti pad az a biztos pont, ahonnan körbe lehet tekinteni, mind a tájban, mind a lelkieben, a rendrakás igényének újabb korszakát hozta a(z el)beszélő revelációja, a férfikor delelőjére érve ugyanis megváltozott az idővel szembeni viszonya, a dolgok egy része egyszerre csak felértékelődött számára, mások pedig a haszontalanság homályába hullottak vissza, s ennek nyomán született ez az „önéletírási szöveg”. Nem is él ebben a regényben túl sokat a fikció lehetőségeivel – önmagán kívül – a hegyaljai falu, a paraszток, a szőlősgazdák, a borissza mihasznák szociografikus leírása érdekli, amibe anekdotikus történeteket sző, hogy végül mindebből erkölcsi tanulságot vonjon. Elvonulása, természetmániája tulajdonképpen magára találásának kezdete, a primér lét és a csönd paradicsomát a vidéki ház, a kert, a pergola, a veranda, a borpince határolja, innen vetül lényre a külvilág felé. Az önéletírási, a személyesség, a vallomásosság, a non-fikcionalitásra törekvés mellett a *Tarvágás* mégis fikciós alkotás, mert nem célja a múlt hibátlanul pontos megidézése, sem a jelen élveboncoló elemzése, hanem egy önéletírási adott szakaszának naplószerű képződményre épülő megteremtése. A belső tepeledések nyomába a falun töltött napok családi eseményei lépnek a műben, majd anekdoták sora bukkan föl a falubeliek sorsáról, életviteléről, létállapotáról és létminőségéről; ezután a szöveg visszakanyarodik a kontemplációhoz – a Rousseau-i környezet és a kedvenc Montaigne-kötet segíti ebben a szerzőt – majd folytatódik a történetmesélés, mindegyik elbeszélteménynek vagy anekdotának van erkölcsi hozadéka – falun élő mihaszna és városi semmirekellő egyaránt példázattá alakul –, de az ethosz soha nem fordul öncélú moralizálásba.

A falura, a természetbe való visszavonulás nem a látens mizantrópia hirtelen kilombosodásának, vagy a magány iránti vágyakozás revelációszerű fölismerésének a következménye, noha az *Alföldi portrék* képzőművészet- és rajztanár elbeszélője, a mostani alakmás elődje még csak Párizsban tudott méltó életvitelt elgondolni, hanem egy folyamat természetesen tűnő állomása, ahol az elbeszélő a férfikor derekán lelki békét talál a múltjával való elszámoláshoz és jelene elfogadásához, a léttisztaság megéléséhez: „Ülök az almafa alatti

padon, s azon tünődöm, hogy én, aki évtizedeken át oly hihetetlenül aktív és mozgékony voltam, oly eszeveszett módon menekültem az oxigénhiányos valóság és a száználmasan pitiáner sors elől (melyet a pártkatonák hitetlenségem jutalmaként szántak nekem) az önpusztítás különböző formáihoz: a mérhetetlen italozáshoz, a női érzékenységet semmibe vevő érzéki hódításokhoz, a céltalan vándorláshoz, hogy nem lehetett volna rávenni a hosszabb ideig tartó egyhely-

ben maradásra, miként voltam képes megtelepedni ebben a kis hegyvidéki faluban. Nyilván jelentős mértékű változásnak kellett beállnia az életemben, hogy felhagyjak örökmozgó életvitelemmel; törésről vagy meghasonlásról szó sincs az esetemben, inkább beszélhetek egyfajta kijózanodásról, önértékelésbeli változásról, aminek okát a mindenáron való bizonyítással történt szakításban, becsúgyam helyes mederbe terelésében látom. Kétségkívül le is higgadtam, nem óhajtom idő előtt felemészteni a szívem." (182. o.) Úgy tűnik, boldog ember, aki

kibékült énjével, énjeivel és sorsával. Az idáig vezető úton a belső egyedüllét mellett jelentős szerep jutott a láthatatlan olvasóhoz intézett *vallomásoknak* is, amelyekben az elbeszélő-naplóíró számtalanszor ízekre szedte hajdani és jelenvaló énjét, hogy egyre tökéletesebben és tökéletesebbre építse újra önmagát.

(*Felsőmagyarország Kiadó, 2005;*
– *Szépírási Kiadó, 2006*)
Fekete J. József

¹ Lásd: Bálint Péter: *Nyílt kártyákkal. A levél- és naplóírásról.* Nagyvilág Kiadó. Budapest, 2001.

A PANNONHALMI SZEMLE

tavaszi (2007/4.) számának témája:

erőszak és irgalom

A tartalomból:

- JELES ANDRÁS** *Részletek a Füzetekből*
KOZMA ZSOLT *Az erőszaktól a megbocsátásig (Testvértörténetek a Teremtés könyvében)*
NIKOLA HOHNJEC *Az ítélkezés tilalma és a felszólítás a megjavulásra (Mt 7,1-5)*
GYÁNI GÁBOR *A láthatatlan és a látható erőszak*
JACQUES ELLUL *A dhimmi helyzete a muzulmán társadalomban*
BARÁT J. KATALIN *Erőszak a családban*
HARDY JÚLIA *Erőszak és árulás (Z. esete egy kijevei pszichodramában)*
HANNES BÖHRINGER *Kiszóllítatás*
BEREGI TAMÁS *Gyöngéd ámokfutók (Erőszak a számítógépes játékokban)*
SALVATORE SCIARRINO *Pannonhalmi beszélgetés a zeneszerzővel*
GRAZIA GIACCO *Sciarrino és a figura fogalma*
BORBÉLY SZILÁRD *Hajas Tiborról*
KOMÁLOVICS ZOLTÁN *Villányi Lászlóról*
VÁRSZEGI ASZTRIK *Regula-meditációja*

RAMI SAARI, JÁSZ ATTILA és SCHEIN GÁBOR versei

A LAP MEGRENDELHETŐ:

A SZERKESZTŐSÉG CÍMÉN: 9090 Pannonhalma, Vár 1. (szemle@osb.hu)

TARTALOMJEGYZÉK AZ INTERNETEN:

www.bences.hu/hu/kiadvanyok/phszemle/repertorium

KORÁBBI ÍRÁSOK LETÖLTHETŐ (PDF) FORMÁTUMBAN:

Central and Eastern European Online Library, Frankfurt am Main: www.ceeol.com

Számunk szerzői

Bálint Péter 1958-ban született Debrecenben. Író, esszéista, tanár. Legutóbb megjelent kötetei: Egy kretén vallomása (regény, 2005); Tarvágás (regény, 2006).

Bíró József 1951-ben született Budapesten. Költő, író, képzőművész. Legutóbb megjelent kötete: Tükörmáglya (versek, 2006.)

Borbély János 1956-ban született Budapesten. Költő. Győrött él. Önálló kötetei: Egyszerű ez (versek, 1979); Folytonos alkonyat (versek, 2006).

Böröndi Lajos 1954-ben született Kapuváron. Költő. Mosonmagyaróváron él. Legutóbb megjelent kötete: Megváltásra várva (versek, 2006).

Czapáry Veronika 1976-ban született Győrben. Író, pszichoanalitikus, feminizmus- és tükörelmélet-kutató. A PTE magyar szakos hallgatója.

Czilczér Olga 1940-ben született Szegváron. Költő. Legutóbb megjelent könyve: Engedelmes planéták (versek, 2006).

Csokonai Attila 1951-ben született Kisbajomban. Költő. Legutóbb megjelent kötete: Dirádó (versek, 2006).

Danyi Zoltán 1972-ben született Zentán. Költő, író, műfordító. Legutóbb megjelent kötete: Gyümölcsversek (versek, 2006).

Devescseri Zoltán 1948-ban született Csornán. Költő, tanár. Önálló kötetei: Mikor mozdulnak a kulcsok (versek, 1986); Hármás ének (versek, 2003).

Fekete J. József 1957-ben született a jugoszláviai Omoravicán. Kritikus. Zomborban él, a Zombori Rádió magyar műsorának felelős szerkesztője. Fő kutatási területe a délvidéki magyar irodalom és Szentkuthy Miklós munkássága, kötetei is a két témakörből jelentek meg. Legutóbb megjelent könyve: Imádságos kolostor. Könyv az olvasásról (2002).

Galgóczy Erzsébet (Ménfőcsanak, 1930–1989) Kossuth-díjas író.

Galgóczy Károlyné 1933-ban született Balatonberényben. Könyvtáros, a győri Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár ny. munkatársa. A Győr-ménfőcsanaki Bezerédj-kastélyban lévő Galgóczy Erzsébet Emlékszoba létrehozója és kezelője. Fő kutatási területe Galgóczy Erzsébet életműve, valamint Ménfőcsanak helytörténete. Legutóbb megjelent műve: Galgóczy Erzsébet 1930–1989. Bibliográfia (2001).

G. Komoróczy Emőke 1939-ben született Budapesten. Az ELTE Tanárképző Főiskolai Karának tanára, az irodalomtudomány kandidátusa. 1961-től 1971-ig különböző győri szakközépiskolákban tanított. Publikációi 1972 óta folyamatosan jelennek meg, elsősorban a magyar avantgárd és a mai magyar líra témakörében. Legutóbb megjelent kötete: Arecal a földön a Huszadik Század – az avantgárd metamorfózisai (1996).

Gülch Csaba 1959-ben született Téten. Enesén él. Tanár, népművelő, irodalmár. A Kisalföld című napilap munkatársa. Legutóbb megjelent kötete: Profán zsoldár (versek, 2005).

Hanti Krisztina 1982-ben született Budapesten. 2005-ben szerzett diplomát az ELTE bölcsészkarán. Jelenleg ugyanott, az Irodalomtudományi doktori iskola – Legújabbkori irodalom – programjának hallgatója. 2003 óta jelennek meg írásai irodalmi folyóiratokban.

Hárs Ernő 1920-ban született Magyaróváron. Költő, műfordító. Legutóbb megjelent könyvei: Kereszt és koszorú, Búcsú a XX. századtól (esszék, 2006).

Iván Csaba 1957-ben született Keszthelyen. Győrött él. Újságíró, a Krúdy Gyula Gimnázium tanára. Önálló kötete: Naptárlapok. Érdekességek a Dunántúl kultúrtörténetéből (2002).

Jász Attila 1966-ban született Szonyben. Tatán él. Költő, az Új Forrás szerkesztője. Legutóbb megjelent kötete: Fékezés (versek, 2006).

Juhász Attila 1961-ben született Téten. Költő, kritikus. A győri Révai Miklós Gimnázium tanára. Önálló kötetei: Hidegláz (versek, 2001); Zalán-verziók. Z. T. három évtizede (2004).

Karátson Andre 1933-ban született Budapesten. Író, kritikus, iro-

dalomtörténész. 1956 óta Párizsban él. Legutóbb megjelent könyve: Első személyben (prózák, 2001).

Kecskeméti Kálmán 1942-ben született Budapesten. Festő, fotós, szerkesztő.

Kelemen Lajos 1954-ben született Büssün. Író. Kaposváron él. Legutóbb megjelent kötete: Telepesek (versek, 2002).

Kemsei István 1944-ben született Kaposváron. Költő. Legutóbb megjelent könyve: Immanuel Kant hálósipkája (versek, 2006).

Kerék Imre 1942-ben született Háromfán. Költő, műfordító. Sopronban él. Legutóbb megjelent kötete: Virágvölgy (összegyűjtött versek, 2002).

Komálovics Zoltán 1964-ben született Szombathelyen. Költő, kritikus. Győrött él. A pannonhalmi Bencés Gimnázium tanára.

Kucska Ferenc 1948-ban született Győrött. Könyvtáros, a győri Galgóczy Erzsébet Városi Könyvtár igazgatóhelyettese. Helyismereti tárgyú dolgozatok szerzője, kiadványok szerkesztője. Legutóbb megjelent műve: Győri Életrajzi Lexikon. 2. kiad. (társzerk., 2003).

Meliorisz Béla 1950-ben született Győrött. Költő. Pécsen él. Legutóbb megjelent könyve: Föld és föld között (versek, 2006).

Ócsai Éva 1974-ben született Szegeden. Szülővárosában él. A Szegedi Egyetem angol–magyar szakán végzett. A SZTE Modern Magyar Irodalmi Tanszékének doktorandusza.

Orosz István 1951-ben született Kecskeméten. Grafikus, filmrendező. Sokszorosított grafikával és filmanimációval foglalkozik. A dokumentumfilmek és az animációs filmek határterületein rendez. **Pátkai Tivadar** 1947-ben született Sokorópátkán. Költő. Győrött él. Legutóbb megjelent kötete: Az erdei operában (gyermekversek, 1999).

Pusztai Zoltán 1955-ben született Mosonmagyaróváron. Költő. Győrött él. Legutóbb megjelent kötete: Önarckép varjával (1990).

Szalai Zsolt 1979-ben született Győrben. Költő, kritikus. Szülővárosában tanít. Legutóbb megjelent kötete: (s)örülök az erkélyen (versek, 2006).

Szepes Erika 1946-ban született Budapesten. Az ELTE Bölcsészkar latin–magyar szakán diplomázott. Doktori címét görög vallás- és irodalomtörténeti munkájával kapta. Kandidátusi disszertációját a mai magyar vers metrikai és funkcionális elemzéséből készítette. Az Ezredvég című havilap versrovatának szerkesztője. Az ELTE magyar tanszékének tanára, a Zeneművészeti Egyetem megbízott előadója.

Tarján Tamás 1949-ben született Budapesten. Író, irodalomtörténész, kritikus. Az ELTE XX. századi magyar irodalomtörténeti tanszékének oktatója. Fő kutatási területe a kortárs magyar irodalom és dráma. Legutóbb megjelent könyve: Csendestárs. Tanulmányok, esszék, bírálatok (2003).

Thimár Attila 1969-ben született Budapesten. Irodalomtörténész, kritikus, egyetemi oktató. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem docense.

Varga Mátyás 1963-ban született Zalaegerszegen. Bencés szerzetes, a pannonhalmi Bencés Gimnázium tanára, a Pannonhalmi Szemle egyik szerkesztője. Legutóbb megjelent kötete: a leghoszabb út (versek, 2006).

HELYESBÍTÉS

2007/1. számunkban tévesen jelent meg Fenyvesi Kristóf életrajza. Elnézést kérünk szerzőnkől és olvasóinktól. Íme a helyes életrajz:

Fenyvesi Kristóf 1979-ben született Pápán. Pécsen él, diplomáját a Pécsi Tudományegyetemen szerezte magyar és művelődési menedzser szakokon. Jelenleg, a Pécsi Tudományegyetem Irodalomtudományi Doktori Iskolájának hallgatójaként, Friedrich Nietzsche filozófiája irodalomelméleti kapcsolódásainak vizsgálatával foglalkozik.

A MŰHELY MEGVÁSÁROLHATÓ AZ ALÁBBI KÖNYVESBOLTOKBAN:

Győr:

Antikvárium (Kazinczy u. 6.),
Koncert Zenemű- és Hanglemezbolt
(Arany J. u. 3.),
Rónay Jácint Könyvesbolt (Széchenyi tér 7.)

Budapest:

Custos Könyvesbolt (Margit krt. 7.),
Írók Könyvesboltja (Andrássy út 45.),
Osiris Könyvesbolt (Veres Pálné u. 4–6.)

Debrecen:

Sziget Könyvesbolt (KLTE)

Hódmezővásárhely:

Petőfi Könyvesbolt (Andrássy u. 5.)

Mosonmagyaróvár:

Könyv- és Zeneműbolt (Flesch K. u. 1.)

Nyíregyháza:

Kötet Könyvesbolt (Hősök tere 9.)

Pécs:

Zrínyi Miklós Könyvesbolt (Jókai u. 25.)

Sopron:

Cédrus Art Klub (Fő tér 6.),
Fekete Cédrus Könyvkereskedés
(Bünker Rajnárd köz 2.),
Vörös Cédrus Könyvkereskedés
(Mátyás király u. 34/F.)

Szeged:

Bálint Sándor Könyvesbolt (Aradi vértanúk tere 8.),
Sík Sándor Könyvesbolt (Oskola u. 27.)

Folyóiratunk megrendelhető a szerkesztőség címén:

9002 Győr, Pf. 45.

E-mail:

szerkesztoseg@muhelyfolyoiratgyor.t-online.hu

M Ű H E L Y KULTURÁLIS FOLYÓIRAT

Megjelenik kéthavonta
2007. XXX. évfolyam, 2. szám

Főszerkesztő:
VILLÁNYI LÁSZLÓ

Szerkesztők:
HORVÁTH JÓZSEF,
MÁRTONFFY MARCELL, SZAKÁL GYULA

Arculat:
KURCSIS LÁSZLÓ

Szerkesztőségi titkár:
SZIKONYA GABRIELLA

T Á M O G A T Ó K :

nka
Nemzeti Kulturális Alap

Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma
Nemzeti Kulturális Alap

Győr Megyei Jogú Város Önkormányzata

Győr-Moson-Sopron Megye Önkormányzata

Széchenyi István Egyetem, Győr

Pannon-Víz Zrt. Győr

Index: 25975 HU ISSN 0138–922 X. A szerkesztőség címe: 9022 Győr, Rákóczi u. 1. Levélcím: 9002 Győr, Pf. 45. Tel./fax: (96) 326–845. E-mail: szerkesztoseg@muhelyfolyoiratgyor.t-online.hu. Honlap: www.gymuhely.fv.hu. Kiadja: a Műhely Folyóiratkiadó Közhasznú Társaság. A kiadásért felel: Villányi László ügyvezető. Budapesten és vidéken terjeszti a Magyar Lapterjesztő Rt. és a Könyvtárellátó Kht. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Előfizethető a hírlapkézbesítőknél, valamint a Levél- és Hírlapüzletági Igazgatóságnál (Budapest VIII., Csokonai u. 6., levélcím: LHI, 1846 Budapest, Pf. 863.). A befizetéseknel kérjük minden esetben feltüntetni: Műhely c. folyóirat.

Előfizetési díj 2007. évre: 2500,- Ft

Szedés: Szikonya Gabriella • Tördelés: VISIONEXT Vizuális Stúdió, Győr

Nyomás, kötés: PALATIA Nyomda és Kiadó Kft. Győr • Felelős nyomdavezető: Radek József ügyvezető igazgató

MŰHELY

KULTURÁLIS

500,- Ft

FOLYÓIRAT

9770138922000 07002